

FOLKMAGAZIN

A TARTALOMBÓL:

5. TALLÓZÓ – Kis magyar néprajz...
Erdélyi Zsuzsanna és Jávora Kata írásai
P. VAS JÁNOS ROVATA
6. Torz kép a magyarságról
Andrásfalvy Bertalan előadása – II.
Lejegyezte: Henics Tamás
10. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
Burgján Attila: Sejtelem
11. A Népművészet Ifjú Mestere díj és a csoda – Dr. Ónodi Béla
12. Békéscsaba 2021
Fodor Zsófia – fotó: Majnik Zsolt
16. Négy albumról diskurálunk
Rácz Mihály
18. Gyimesi mesemondó versenyek
Kóka Rozália
21. 80 Szomjas év – Jávorszky Béla
Szilárd, Gelencsér Gábor
22. A MOLDAVI CSÁNGÓMAGYAROKRÓL
Savanyúlé, galuska, édeslaska... II.
HALÁSZ PÉTER SOROZATA
26. A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN
Küldetésben – Jakab Éva
KÓKA ROZÁLIA SOROZATA
30. „Jössz táncolni?” II. – Redő Júlia
34. Beszélgetés Both Miklóssal
Csinta Samu
37. Kapuk és kerítések „Abesszíniában”...
Balatoni beszélgetés Törő Balázssal
Grozdits Károly
42. BUKOVINAI ÉLETKÉPEK
Lőrincz Gergely írásai és rajzai
KÓKA ROZÁLIA ROVATA
44. Karácsony Inaktelkén
Szávai József
45. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Karácsonyi vacsora a Monarchiában
Juhász Katalin
50. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Örökölt temperamentum: Romani Design

Élettel teli, vibráló színű ruhaköltemények, a roma történetiség, a folklór és vallásosság jegyeit egyaránt hordozó, és emellett temperamentumos öltözékek: ez a Romani Design. Magyarország első roma divatstúdiója önazonos, dizájnjukban pedig kifejezetten trendi ruhadarabokat hoz létre.

A mai modern, akár nemzetközi szinten is azonnal felismerhető, a roma kultúra szín- és formavilágát felhasználó kortárs ruhákat és kiegészítőket készít a Romani Design tervező testvérpárosa, Varga Erika és Varga Helena. A divatstúdió minőségi, kézműves dizájntermékei a divat és az iparművészet eszközeivel erősítik a cigányság társadalmi, valamint kulturális presztízsét – autentikus népviseletet helyez kortárs kontextusba. Az öltözékek nemcsak azért különlegeseek, mert visszaköszönnek rajtuk autentikus viseletük motívumai, hanem mert a cigány és a magyar identitást egyszerre, szervesen egymáshoz kapcsolódva képviselik.

Az Iparművészeti Múzeum kezdetűl fogva szoros kapcsolatot ápol a Varga testvérekkel. A Romani Design a múzeum főépületében tartotta első önálló divatbemutatóját 2011-ben. Később a kortárs dizájn főosztály a stúdió két teljes női és egy férfi ruházatból álló, 2017-es tavaszi-nyári kollekcióját válogatta gyűjteményébe, amely most újabb Romani-alkotásokkal bővül.

Ezek a Romani-kollekciók azért is fontosak, mert alkotóik a hagyományokat, valamint az egybefonódó roma és magyar identitást egyszerre képviselik a hazai iparművészetben, egyúttal szervesen illeszkednek abba a mozgalomba, amely a kortárs művészet eszközeivel közvetíti e népcsoport évszázadokon át csak a szóbeliség útján öröklődő értékeit.

KÖRFORGÁSBAN: IHLETADÓ TÁRGYAK

Az Iparművészeti Múzeum évek óta futó *Körforgásban* című kiállítás-sorozatában arra kér kortárs dizájnereket, hogy a múzeum gyűjteményéből válasszanak egy-egy inspiráló tárgyat, tárgycsoportot, és azokra reflektálva hozzanak létre saját alkotást. Ezek szintén maguk is a gyűjtemény részévé válnak. A Romani Design tervezői hat műtárgyat választottak ki, és ezek hatására hat elbűvölően gazdag mintázatú női öltözéket és hozzájuk illeszkedő kiegészítőket készítettek.

A római és görögkatolikus felekezetű romák körében nagy jelentősége van a vallásos kegytárgyaknak és a Mária-kultusznak,

így esett a választás a javarészt több százéves műtárgyakra, amelyek kortárs öltözékeken új értelmet kaptak. A romák hitfelfogása eltér a hagyományos egyházi dogmáktól, feltevélezések szerint a Szűzanya tisztelete összefüggésben állhat az ősi roma anyaistenkultusszal. Ezzel is magyarázható, hogy a keresztény romák vallásosságában nagyobb szerepe van Szűz Máriának, mint Jézus Krisztusnak.

A roma kultúra család-, közösség- és gyermekközpontúsága és az anyaság szakralitása köszön vissza a Romani Design által tervezett ruhadarabokon, ennek egyik szép példája az a „Templom” címet viselő, a bizánci császárné köntösét idéző ruha, amelynek mintázatában a tervezők édesanyjuk és anyai nagyanyjuk ikonszerű arcképét használták fel. De miket is választottak a Romanisok a múzeum gyűjteményéből? Mutatunk hármat közülük.

*

Szentkép – Római Szent Franciska örangyalával

Szent Franciskát ábrázolja az egyik csipke szentkép, amely transzformált alakban feltűnik az egyik Romani-viseleten. Szent Franciska 1425-ben alapította meg a bencés harmadrendet (vallást támogató világiak csoportja), és kolostort hozott létre azoknak a nővéreknek, akik nem voltak családjukhoz kötve.

Férje halálát követően, Isten szolgálatában vállalta, hogy jótékonyságával és szent életével ébren tartja a hitet és a megújulásba vetett reményt. Ez a Franciskát ábrázoló apró kegytárgy úgynevezett *Spitzenbild*, olyan kisméretű szentkép, amelyet pergamenlapból vágtak ki és finom csipkével kereteztek. A *Spitzenbild* a XVIII. században volt népszerű kifejezési mód, amelyet elsősorban kolostorokban készítettek.

*

Szentkép – a római Santa Maria Maggiore bazilika Havas Boldogasszony-kegyképének ábrázolásával

A Havas Boldogasszonyt ábrázoló szentkép egy gyönyörű, paszellszerű virágok között ülő Mária-ábrázolás, karjában a gyermek Jé-

Címlap: A Romani Design díszruhája a csatka Mária-kegyszoborra (A *Körforgásban* kiállításban – fotó: Szalontai Zoltán)

Belső borító: Az Iparművészeti Múzeum műtárgyai inspirálta ruhák a Ráth György-villa kiállításában (fotó: Szalontai Zoltán)

A tervezők családi fotókból és ereklyékből összeállított tárgye gyűtése a Ráth György-villa kiállításában (fotó: Szalontai Zoltán)

zussal. A legenda szerint egy római gazdag patricius és felesége elhatározták, hogy vagyonukat a Szent Szűznek ajánlják fel. Meg is jelent a házaspár álmában Szűz Mária, és tudtukra adta, hogy azon a helyen, amelyet másnap, augusztus 5-én hó borít majd, emeljenek templomot a tiszteletére. Ezt a szentélyt ezért Havas Boldogasszony-bazilikának is nevezik. Az Iparművészeti Múzeumban őrzött műtárgy közepére festett Madonna pedig ebben a bazilikában, a Santa Maria Maggiore-ban található kora középkori Mária-ikonjának mása. Ez az alkotás az úgynevezett apácamunkák sorába illeszthető, az elsősorban apácák által készített szakrális kisművészeti alkotások a magánáhitat kellékei voltak. A színes virágokkal díszített kereten a fiát tápláló pelikán alakja jelenik meg, amely a keresztény ikonográfiában a feltámadás és a megváltás népszerű motívuma. A tervezők a virágos keretet és az Istenanya ábrázolást is felhasználták a ruhákon. Mária portréját Varga Erika fiataalkori arcképére, a Kisjézusét pedig Varga Helena gyermekkori portréjára cserélték.

*

Szentkép keretben - Mária a gyermek Jézussal

A firenzei Palazzo Pittiben őrzött, Máriát és a gyermek Jézust ábrázoló festményének – az eredetinel jóval kisebb, kör alakúra vágott – színes reprodukciója látható a faragott rokokó keretben. A Varga testvérek a kiállítás kapcsán csak a keretet használták fel egy jóval személyesebb kép elhelyezésére: a Ráth-villában is kiállított ruha mintázatában édesanyjuk ikonszerű arcképét tették Mária portréja helyére, a Kisjézus kép-mását Erika gyermekkori fotójára cserélték.

*

A CSATKAI BÚCSÚ: AZ ÜNNEP

A roma kultúrában meghatározóak az ünnepek, amelyeket tágabb közösségben ülnek meg. A zarándoklatok és a romáknak szervezett búcsúk alkalmával felkeresik a Má-

ria-kegyhelyeket, hazánkban a csatkaai legnépszerűbb, amelyet szeptemberben, Kisboldogasszony napján szerveznek. (Az idén csúszott egy hetet a budapesti eucharisztikus kongresszus miatt.) A legenda szerint a helyi csodatévő kút vize visszaadta egy vak férfi látását, a zarándokok ezért máig hisznek a Szentkút vizének gyógyító erejében.

A Kárpát-medencei cigányság fontos búcsújáró helye Csatka, hitéletük kiemelkedő része. A legtöbben ajándékkal érkeznek a Szűzhöz, áldását kérik. Úgy mesélik, hogy a párválasztásban szintén szerepe van ennek az eseménynek, a családok is itt találkoznak, köszöntik egymást.

A hagyomány szerint a hívek adományként díszruhát varratnak a Mária-kegyszoborra, amelyet óránként átöltöztetnek. Egy ilyen öltözék elkészítését vállalta a Romani Design csapata is. A Varga testvérek régi vágya volt ez, így örömmel vették a múzeum felkérését, amelyhez a közös értéktérítés adta az inspirációt.

Az ún. cigánykereszt, hivatalos nevén a Csatkai Áldott Kereszt hazaszállítása is a búcsú ünnep része volt. Ezt a fakeresztet két pápa többször is megáldotta a Vatikánban, többek között Ferenc a budapesti eucharisztikus kongresszuson. Az üvegvitrinben szállított feszület bejárta az országot, a zalalövői Kövesi Csaba, az Áldott Kereszt Egyesület alapítója 2003-ban készítette. Az egyesület segítséget szeretne nyújtani a cigányságnak, hogy ismét elismert és megbecsült tagjai legyenek a többségi társadalomnak, és olyan célok elérésére serkenthetik a programban résztvevőket, amelyek segítségével minden szinten megállják helyüket.

*

RÖGTÖNZÖTT ZENESZERSZÁMOK: ROMA HANGSZEREK

A fenti sorokat olvasva már szinte halljuk is a fejünkben az aláfestő zenét, ami nem lehet más, mint a cigányzene. A városi cigányzene a XIX. században szinte egyedülként

hódította meg a szórakoztató zenei piacot, amelyben az akkorra megerősödött cigánymuzsikus-dinasztiák erősen részt vettek. Az úgynevezett kávéházi cigányzene sikere főképp annak tudható be, hogy a kotta használata nélkül muzsikáló cigány formációk szinte minden stílust eljátszottak az klasszikus daraboktól a cigánynótáig. A XIX. században kialakult egy új műfaj is: a magyar nóta, a század leghíresebb roma zeneszerzője Dankó Pista (1858–1903) volt.

Amikor a cigány népzene eszközei után kutattunk az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében, az adattárban fellelhető fotón egy ceglédi kanna került előnk, amely bár egyszerű edénynek tűnhet, viszont a XX. század második felében a roma folklórban kezdték ritmushangszerként alkalmazni. Ez már-már unikumnak számít, mert bár a világ más tájain is használták a kannát ütemmutatóként, leginkább a magyarországi cigányság körében terjedt el. Ha a rögtönzött hangszer száját tenyérrel megütjük, a levegő összesűrűsödik benne és ennek megpendítésével dobszerű hang keletkezik, a fémtest pattintgatása pedig a csattogó, magas frekvenciáért felel.

A bútorgyűjtemény is tartogatott számunkra olyan tárgyat, amely nem csak azt a funkciót tölti be, mint amire használjuk a hétköznapokban: a kanál a ritmusszekció része. Az egymásnak háttal fordított, nyelüknél marokra fogott kanalokon a ritmusképletek végtelen variációi játszhatók el.

A cigányzenészek nem csak hazánk kultúrájának voltak részei, a török és a különböző balkáni országokban a dobbal kísért keleti oboa, Andalúziában a gitárral kísért flamenco ének, Oroszországban az előkelőknek több szólamban énekelt népies orosz dalok, Romániában pedig – hasonlóan, mint Magyarországon – a hegedű és az epikus énekmondások jellemezték művészetüket.

Molnár Tímea

Kis magyar néprajz a rádióban

In: Jávor Kata – Küllős Imola – Tátrai Zsuzsanna (szerk.): Kis magyar néprajz a Rádióban.
RTV-Minerva, Budapest, 1978.

A KÁNTOR

A kántor szó jelentéstartalmát az értelmező szótár így határozza meg: templomban orgonáló, istentiszteleten és temetésen rendszerint foglalkozásszerűen éneklő, illetve éneket vezető személy. A századvég lexikona még hozzáteszi: a katolikus iskoláknál többnyire a tanítói állással van egybekötve és kántortanító a neve. A kántortanító a falu szellemi ranglétráján közvetlenül a pap után jön. Vele együtt a magyar műveltség közvetítője, de nem csak az. Lévéen gyakorta maga is parasztszárma-zású, a felülről jött elemeket magába építő népi kultúra őrzője és továbbítója. Művelődéstörténeti jelentőségéhez kulcs a kántor szó eredete.

A kifejezés a latin *cantare*: énekelni ige főnévi változata, énekest jelent. Szellemi elődje a középkori *cantor ecclesiasticus* vagy *scholasticus*, azaz egyházi vagy iskolai énekmester. Tisztje a szertartásrendhez fűződő énekszolgálat ellátása, kórusok vezetése és az énektanpótlás biztosítása, tehát tanítás. Az éneklés liturgikus fontossága magyarázza kiemelkedő helyét a középkori iskolarendszer anyagában, melynek gerince a hét szabad művészet: *septem artes liberales* volt.

A nemzetközi irodalomban már a VI. századtól van adatunk a *cantor* működésére. A IX. században az akkor merésznek számító szabad énekrögtönzéssel, a diszkantálással kapcsolatban említik. A magyar művelődéstörténet első ismert *cantora* a magyar népdalról elsőnek hírt adó Walter volt, aki Gellért püspök csanádi iskolájának énekes mestereként működött. Több hazai írás emlékezik meg az énekvezetőkéről, akik kezdetben az egyháziak sorából kerültek ki. Pályájuk sokszor nagyon magasra ívelt. A reneszánsz idején már egy-egy neves énekmesterért királyok, pápák vetekedtek. Mátyás, II. Ulászló, II. Lajos uralkodása alatt pl. több flamand művész nyerte el a *cantor regis Ungariae* megtisztelő címet.

E fényes királyi *cantorok* mögött már e korban is fölbukkan a falusi kántor alakja, pl. a cinkotaié, ki eszével Mátyás királytól plébánosának apátságot szerzett. Ugyanígy bevonult az irodalomba, mint sok későbbi társa az irodalomtörténetbe, mindazok, akik az elmúlt 3-400 év jeles kántorkönyveit írták, illetőleg ezek énekeit szerezték. Ezzel erős lökést adtak a magyar énekköltés-verselés fejlődésének is, az egyházi népének, a *cantio* műfaj kialakulásának. Az ő tevékenységük hatására kapott helyet a templomban az eleinte alantas értékűnek számított, de egyre népszerűbb hazai nyelvű éneklés. Ez a Róma-központú merev liturgikus szemlélet miatt egyházi jóváhagyást csak később nyert, akkor, amikor a nemzeti nyelvű éneklés hittérésbeli jelentősége bebizonyosodott. Ezt első sorban a reformáció ismerte fel, állította már kezdetben céljai szolgálatába, kivoáló honi nyelvű énekeskönyveket adva a hívek kezébe. Csak jóval később élt vele a katolikus egyház, amely első hivatalos énekeskönyvének, az 1651-es *Cantus Catholici*-nek előszavában a kántorkodás nagyon régi gyakorlatára utal: „... hogy pedig régtől fogva bizonyos Cantorok avagy énekesek voltak az Anyaszentegyházban; meg-tetszik a' régi Templomok mellett építettett Oskolákból, a' hová az ifjuság gyülekezett, és nem csak a' tudományban, de az Anya-szentegyházi éneklésben is oktattatott, és tanítatott...”.

A Mohács utáni elszegényedett Magyarországon az eszet nyitogató, tudást pallérozó régi mesterek, kántorok egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint elemi gondokkal kínlódtak. Miskolczi Csulyak István *esperes* 1629-ben a Zemplén megyei Erdőbényéről így ír: „Az schola építését is örömet megcselekednék, de az nagy szegénység miatt nem lehet, mivel az evő falatot is drága pénzen kelletik távol venni...”. Nem sokkal jobb volt a falusi iskolák és kántoraik helyzete még a múlt század [XIX. század – a szerk.] nyolcvanas éveiben sem, mikor is pl. Nógrádsípeken a közel 90 éves Szilágyi Jánosné szerint az iskola egy olyan kis elhagyott füstös ház volt, s a tudást osztogató tanító pedig – egy vak mester. Ezek után érthető a néphagyomány sok száz éves kántáló-köszöntő szokása, amelynek célja a kántortanító számára természetbeni gyűjtés volt.

Ezt tették még nem is olyan régen a sípeki gyerekek, kiket tanítójuk Gergely napján utalt ki, hogy énekszóval járva kérjék számára mindazt, amit a község kamrája és adakozó kedve nyújtani tud...

Erdélyi Zsuzsanna

*

AZ ISKOLAREKTOR

„Az iskolatanítók ... köteleztetnek minden kegyes és tisztességes dolgokban lelkipásztoruk iránt a tartozott engedelmességet kimutatni, a mikép a lelkipásztortól szoktak hivatalokra meghívatni és alkalmaztatni, sőt többnyire a papok asztaláról is enni. Az engedetlenek és dacolók ellen pedig ... legyen hatalmuk a lelkipásztoroknak, hogy azokat elcsapják” – hangzik egy XVI. századi református zsinat egyik végzése. Ez a rendelkezés jól megvilágítja az iskolatanítók sajátos helyzetét. Közvetlen feletteseik katolikusoknál és protestánsoknál, falun és városon egyaránt egyháziak voltak. A falusi tanító legfőbb tevékenysége e korai századok általános felfogása szerint nem az iskolai tanítás, hanem a templomi kántori szolgálat ellátása volt. E fontos tisztség a pap munkatársává tette őt s jelentős tekintélyt biztosított számára.

Kereszteléskor, esküvőkön, temetéskor, a vasár- és ünnepnapokon betöltött szerepük évszázadokon keresztül segített parasztságunk eléggé nyomorúságos életének emberi keretet, közösségi tartalmat adni.

A mester kántori munkája nem vált iskolai munkájának kárára, sőt. A gyermekek zenei nevelése révén jelentős szerepet töltöttek be az értékes népi hagyományok gondozásában, őrzésében. Kántori-tanítói működésük harmonikusan egészítette ki egymást. Ez azonban nem mondható el minden tevékenységükről. Faluhelyen gyakran előfordult, hogy a tanító egyben egyházi „mindenes”: harangozó, sekrestyés is volt. De az is, hogy a tanító egy személyben jegyző vagy éppen aktív mesterember. Ezért akart 1589-ben az újbányai lakosság új tanítót választani, mert a jelenlegi – mint panaszolják – állandóan a tanácsban ül.

A tanítók szerény jövedelmük miatt rászorulnak e kiegészítő tevékenységekre. Az egyházi hatóságok viszont érthető módon harcolnak az iskolarektorok ilyen szétforgácsolódása ellen: „Ne járjanak vadászni, ne legyenek borbélyok, asztalosok, másféle kézműves mester-séget se üzzenek, vasárnapokon pedig ne foglalkozzanak borkiméréssel” – olvashatjuk pl. az 1597-es szebeni zsinat végzése között. A példa református tanítóról szól, de ugyanez a probléma a katolikus falvakban is. A Vas megyei Locsmádon a tanító kötelessége, hogy harangozzon reggel, délben, este, takarítsa a remplomot, kezelje a toronyórát. Ugyanígy, a locsmáncsi főesperességben három faluban a szabómes-terek töltik be az iskolamesteri tiszteket, sőt tudunk tanítóként tevékenykedő kiszolgált obsitos katonákról is.

Az egyházi fölöttesek a tanítók egész életmódja fölött ellenőrzést gyakorolnak, öltözéküktől szórakozásaikig. „A scholamesterek az scholákhoz illendő öltözetben járjanak a diákoknak az iskolába való beédesgetéséért” – olvashatjuk például egy helyütt. Ma már megmosolyogjuk a nógrádi esperességnek a rendeletét, mely azt írja elő, hogy: „a nős tanítók ne tartsanak diákokat feleségük szolgálatára és ne is parancsoljanak az asszonyok többet az iskolában, mint magok a rektorok”.

A rendeletek ellen vétők időnkint igen szigorú büntetést kapnak. Így pl. Sartori István alsósajói iskolarektort 1595-ben az iskolában nyilvánosan megvesszőzték, mivel a szabályok ellenére kártyázott és a fonóba járt. E szigorú függés ellen a tanítók időnként tiltakoztak. Többségük számára az igazi problémát mégsem ez jelentette, hanem az, amit a kosztolányi tanító panaszából idézünk. Nincsenek tanítványai, mert a jobbágyok gyermekeiket a nyájak legelgetésére szokták alkalmazni. S sok helyen – különösen dologidőben – bizony az is előfordult, hogy tanító volt, de nem volt kit tanítson.

Jávor Kata

Torz kép a magyarságról

Történelmi tragédiáink és jelen problémáink okairól – II.

(Andrásfalvy Bertalan előadása – Kalotaszentkirály, 2006. augusztus)

Az alábbiakban a kalotaszentkirályi néptáncbörben 2006 nyarán elhangzott előadás szerkesztett változatának második részét közöljük. Andrásfalvy Bertalan 90. születésnapja alkalmából Pécsen kiállítás is látható, amelyet a Janus Pannonius Múzeum rendezett azon intézményekkel összefogva, amelyek Andrásfalvy Bertalan pályáját meghatározták. A Magyar Versmondók Egyesülete pedig az ünnepelt hiánypótló népmese gyűjteményét adta ki, reprezentatív kötet formájában.

A középkorban Magyarország arról volt híres – nagyon sok francia, német, olasz feljegyzést ismerünk olyan szerzőktől, akik átutaztak Magyarországon, tárgyilagosan megjegyzik, elámulnak azon –, hogy milyen gazdag vizek vannak itt. 1308-ban egy francia szerzetes, aki a francia sereg keresztes hadjáratát akarja előkészíteni, Magyarországon jár, jelentést tesz a francia trónörökösnek (ő vezette volna a hadjáratot), s azt mondja, ezen a világon ennyi jó és szép halat még nem látott, mint Magyarországon. Ilyen sok hal csak Norvégiában van, de a norvégok a kenyér helyett is halat esznek. Magyarországon van bor és búza is bőségesen. Mátyás korában egy olasz jár itt és megerősíti, való igaz, hogy azt mondják Európa szerte, hogy Magyarországon egy folyó két rész vízből áll és egy rész halból. Nem mi írjuk, hanem akik idelátogatnak.

Amikor Szapolyai és Ferdinánd itt küszködik a mohácsi csatavesztés után, akkor egy Vernherus nevezetű tiszt harcol Ferdinánd seregében, aki hazatérteben a legnagyobb élményeiről egy könyvet ír. És mi a címe a könyvnek? *De admirandis hungariae aquis*, Magyarország csodálatos vizeiről. Ebben azt írja, hogy amikor kiáradnak a folyók, elősegítik a kiáradást, óriási területeken szaporodik a hal, s mikor visszaapad a víz, akkor rekeszeket állítanak fel nagy munkával, ám néha annyi hal van a rekeszekben, hogy egyenesen kidönti a rekeszeket. S ezekkel fogják itt azokat a halakat, amelyekből aztán olyan bőség van, ami tán a világon másutt nincs.

Ezek közt a halak közt volt a legértékesebb a viza. Több mázsás halak voltak. A sózott viza az olyan értékes volt, hogy mikor a bécsi császár kedveskedni akart külföldi vendégeinek, akkor Magyarországról két dolgot hozatott: sózott vizát és gyümölcsgallyat, olított gallyat. Mert ugyanilyen gazdag volt a magyar gyümölcskultúra. Gyümölcs – ez is magyar szó. Gyümölcsneveink, az *alma, körte, meggy, barack, eper* stb., ezek mind honfoglalás előtti szavak. Van nek persze szláv szavaink is, a málna, cseresznye például.

Mikor a török elfoglalja Magyarországot, akkor a legértékesebb területeket a szultánnak foglalják le. Lefoglalják a gyümölcsös kerteket, például a szeremlei gyümölcsös kerteket, mert ezek a legértékesebbek. Hát ez egy magas kultúra volt, nem nomád kultúra, ez tudta kezelni a vizeket, nem gátakat épített, mint most. Hát most már éjig kell emelni a gátakat. Ha most a gátak áttörnek, városokat fog elsöpörni a víz. A régiek szétvezették a vizeket, halastavaként, öntözővízként használták fel.

De a földesuraknak ez nem volt elég. Amikor a török kiverése után óriási keletje volt a gabonának, ők is szerettek volna meggazdagodni, a bécsi udvar pedig szeretett volna víziutat csinálni a Dunából. Rendezni kell a vizeket – mondták. S akkor a vizeket lerövidítették, betömték a csatornákat, kivezték a halastavakból és az

Táncgyűjtés. (Andrásfalvy Bertalan a magnetofont kezelő filmelés közben) Magyarországot, 1962. JPM NO, 44219.

elárasztásokból a vizet, hogy lehessen földet művelni az árterületeken. S mindez a földesuraké lett. Magyarországon úgy is szokták emlegetni, hogy a jog és az emberi tisztesség az nyugaton van, keleten mindig despotábbak az emberek. De nem lehetett elkergetni a parasztot a földjéről a középkorban, s még a XVIII. században sem, ha arra a földre a földesúrnak szüksége volt. Nem úgy, mint Angliában, ahol egyszerűen az embereket elzavarta a birtokukról a földesúr, mert több jövedelmet adott a birtoktartás. Ezt Magyarországon nem lehetett megcsinálni! Mit lehetett csinálni? Egyszerűen azokat a területeket, ahol eddig nem termeltek gabonát, vagyis az ártereket meg kellett szabadítani a víztől, ki kellett osztani jobbágyteleknek, és azok akkor a földesúrék lettek. S ekkor, a vízrendezésekkel születtik meg a magyar nagybirtok. És ezt sem tanítják az iskolákban!

Egy hivatalos történelemkönyvben olvasom, hogy a XVIII. század elején, tehát az 1720-as, '30-as években földesúri kezelésben, tehát földesúri magángazdálkodásban, majorsági gazdálkodásban volt az összes szántó három-négy százaléka. Addig a földesúr elsősorban abból élt, hogy a jobbágy kilencedet adott, robotot, ajándékot adott, ők maguk nem foglalkoztak gazdálkodással.

Ebből az adóból éltek, amiből nem lehetett meggazdagodni. Olyan föld kellett, aminek a teljes termése az övék. Azért támogatták a vízrendezéseket, mert a „rendezett” vizen lehetett szállítani Bácska, Bánát gabonáját Bécsbe. De ezt csak lovakkal lehetett felhúzatni, ezért kellett a folyókat szabályozni, a partjukon vontatútakat nyitni, és megszűnt az ártéri gazdálkodás, ami Magyarországnak a híres állattenyésztését adta.

Megint egy tárgyilagos megjegyzés. Egy *Heinrich Ditz* nevezetű német jár itt az 1800-as években és azt mondja, a magyarok eszte-

lenek. Az Alföldön kevés a csapadék, de jön a hegyekből, és eddig ez elárasztotta és megöntözte a földet. Most meg lerövidítették a folyókat, leszállt a talajvíz, s a vizet, amire olyan nagy szükség volna, keresztülkergetik az országon. Gátakat építenek és kiszárad az ország.

Igen, hát építjük a gátakat most már tornymagasságban, és hogyha egyszer átszakadnak, akkor olyan falvak és városok is el fognak tűnni, melyek a történelem során soha nem voltak árvízveszélyben. S akkor Ditz még hozzát teszi – 1867-ben jelent meg ez a könyv, magyarra is lefordították –, a magyarok csak arról írnak hivatalos történelemként, hogy hány százezer holdat tudtak termővé tenni. Második honfoglalásról beszélnek.

S ezt még most is megtaláljuk történelemkönyvekben, hogy a vízrendezés volt a második honfoglalás, mert akkor lehetett az Alföldet termővé tenni, búzatermővé. De nem írják le azt, hogy mit romboltak le, mit tettek tönkre! Akkor születik meg a magyar nagybirtok, a század végén már az összes föld kb. 40 %-a majorsági kezelésben van, s van, ahol több is. S ez a nagybirtok, amin egész Kelet-Európában végrehajtanak földreformokat, csak Magyarországon nem, az egész magyar történelmet befolyásolta.

S azoktól a népektől, akik az ártérből éltek a Duna mentén, Dráva mentén, a Sárközben, Rábaközben, azoktól elvágta az életet. Megszületik az *egykező Magyarorszag*, a gyermektelen Magyarország, és megszületik a kivándorló Magyarország. Mert úgy kaptak a földbirtokosok a „megmentett” árterületekből földet, hogy kinek mennyi földje volt. Akinek kevés földje volt, keveset kapott.

Ugyanígy az erdélyi havasokat is felosztották 1871-72-ben. Ez is ki van hagyva minden történelemkönyvből. Ugyanazon el alapján, ahogy Mária Terézia idejében az árterületeket felosztották, most felosztották az erdélyi havasokat is; akinek nagy birtoka volt lenni, az nagy területet kapott a havasokból, akinek kevesebb, annak közösen osztották ki a hetedik havasban. S akkor megindul egy székely kivándorlás. 1900-ban Bukarestben már kétszázezer székely lakik, akiket kizavartak az otthonukból a magyar bankok, mert eladósodtak. Erről korabeli cikkek olvashatók, megírták, mégsem került be a történelemkönyvekbe. Majdnem egymillió székelyt kergettek ki az országból a XIX. század végétől kezdve. Ha ők itt maradtak volna, akkor egy kicsit másként alakult volna a történelem. Megnéztem a legutóbbi történelemkönyveket, mindez ki van hagyva belőlük. Magyar bankok voltak, akik elárverezték a házakat. Éppen Csíkménaságból van egy riport: egy újságíró közli, a bank kiszáll, elárverezik a házakat, a lakók még bennük vannak. Aztán a csendőrség kitessékeli őket. Három vagy négy gyerekkel, kicsi motyóját viszi, rakja a tehenére, és elindul Moldvába, kivándorol. Csak Bukarestben kétszázezer, és mennyi volt Konstancában és Brailában, és mennyi ment Kanadába és Brazíliába. Trianon oka ez volt! S ugyanakkor ott volt az Albína Bank, ami kamatmentes kölcsönt adott annak a románnak, aki meg tudta venni az elárverezett magyar birtokot. Úgyhogy a XIX. század végén a románságnak, éppen ezáltal, számarányán felül volt birtoka.

Andrásfalvy Bertalan 90. születésnapjára rendezett kiállítás az ünnepelt népművészeti tárgyú kutatásait mutatja be. Megismerhetjük a néprajzi gyűjtőutak miliójét, a népzene- és néptánc kutatás munkamódszerét, és gyűjtéseken készült felvételek páratlan darabjait. A kiállítástól feltárulkozik Andrásfalvy Bertalan évtizedek során kimerített népművészeti koncepciója, amely kutatása tárgyát nem formai és stílári szempontok, hanem emberi és társadalmi szükségletek alapján vizsgálja. A népművészet – elgondolása szerint – nem öncélú, és alapvetően nem színpadra szerkesztett alkotások tárháza, hanem az egyén kiteljesedésének és külvilágra adott reakcióinak a tükröképe, de a társadalmi és gazdasági változások érzékeny közege is. A kiállítás eddig soha ki nem állított népművészeti tárgyak (szóttések, főkötők, viseletdarabok), és eddig közöletlen filmek, fotók, térképek és a gyűjtések során készült dokumentációk segítségével hozza közelebb magát az ünnepeltet és a népművészetről alkotott képét. A kiállítás azon intézmények közös vállalkozása, amelyek Andrásfalvy Bertalan szakmai életének legfontosabb állomásai voltak.

Igen, s itt van, amikor a torz képről beszélünk.

A magyarság egész történelme arról szól, hogy a magyarság, ha nem fog össze, a fölsők az alsókkal, az urak a néppel, a nemesek a jobbágyokkal, akkor tragikus sorsa lesz az országnak. Bizony, vannak források, amiket oda kellene írni Muhi és Mohács mellé, és Világoshoz is és Trianonhoz is! Mert a muhi ütközetet nem azért veszítettük el, mert Batu kánnak erősebb hadserege volt. Ahogy egy Tamás nevezetű esperes megírja: a magyar urak kiröhögtek a királyt, mikor harcba hívta őket, mondván, hadd jöjjen csak a tatár, leckéztesse meg a királyt, IV. Bélát, ő ugyanis rendet akart tenni az urak között. És nem mentek el oda, hanem kiverték a hozzánk menekült kunokat. Ha ezek ott lettek volna, akkor Batu pusztult volna ott el. Akkor nem mert volna jönni. Demeter, kijevei városparancsnok, mikor Batu serege elfoglalta Kijevet, feladta a várost és a tatár seregek elkezdtek azt kirabolni. Akkor Demeter odafutott Batuhoz és felhívta neki, hogy „ne raboljatok bennünket, menjetek Magyarországra, az sokkal gazdagabb ország!” „Óh, hát a magyarok nagyon erősek!” „Nem erősek”, mondja Demeter, „az urak már nem szeretik a királyt, nem hallgatnak rá, és meghasonlott országnak az Isten nem ad győzelmet”. Ezt egy angol történetíró jegyzi le, aki együtt utazik Batuval. S akkor Batu lesiet Moldvába, fellelkesíti a tatárokat: „nem tudnak rajtatok erőt venni a magyarok, mert meghasonlottak, egymás ellen vannak”. S akkor jönnek be. Mohácsról pedig Nemeskürty szép könyvében bizonyította be, hogy ha Mohácshoz megérkezik Szapolyai és Báthory serege – ahogy eleinte a terv volt, de Szegednél megálltak és megvárták, míg megütközik II. Lajos a szultánnal –, akkor a szultán veszett volna ott és nem II. Lajos. Világosról meg Kossuth Lajos írta, hogy nem a túlerő, hanem az

egyenetlenség, a katonai vezetők és a polgáriak között, okozta a magyarság tragédiáját.

És most ünnepeljük nándorfehérvári győzelmünk 450. évfordulóját. Hogy sikerült az? Akkor is meghívták a bandériumokat, az urak vezette csapatokat, de alig jöttek el. De volt néhány lánglelkű ember, köztük egy Kapisztrán nevezetű ferences barát, s maga Hunyadi János, aki népfelkelést hirdetett, keresztes hadjáratot hirdetett. Kapával-kaszával indultak az emberek, s minden hadvezéri tervet keresztülhúzva nekimentek a töröknek. S a török vezetés gondolta, könnyen elintézi őket, ráküldi a szpáhikat, a janicsárokat a szedett-vedett népre. S Hunyadi a várból észrevette, hogy az előrevonuló török védtelenül hagyta az ágyúit. Kitért és a saját ágyúival kezdte lőni a népfelkelőket támadó törököt. S ekkor született meg Európa legnagyobb győzelme az iszlám fölött. Ha nincs Nándorfehérvárott 1456-ban ez a győzelem, akkor legalább száz évvel korábban egész Kelet-Európa török uralom alá került volna. Alig emlékeztünk meg erről a győzelemről! Pedig ezért szól a déli hang egész Európában.

Torz a kép a magyarságról.

Nem Szent István térítette meg ezt az országot. Nem ő tanította meg arra, hogyan kell földet művelni. De létrehozott egy olyan országot, a Szent Korona országát, ahol minden népnek saját önkormányzata volt, és olyan keresztény elvek alapján irányította ezt az országot, hogy az ellenségei, akik jöttek, hogy megsemmisítsék, veseséget szenvedtek, hazamentek és azt írták, ilyen király még nem volt: *pius, rectus et pacificus*, kegyes, igazságos és béketeremtő. Ezt az a pap írja, aki II. Konráddal jött Szent István ellen. Azért hozza Konrád magával, hogy majd megírja, hogyan győzte le Szent Istvánt. Csak hát Szent István bekeríti ezt a hadsereget, fölégeti az utánpótlást és a kiegészített hadsereget fegyverletételre kényszeríti. A császár ezzel a pappal éppen csak meg tud lógni. Az egész hadsereg magyar fogságba esik. István elveszi a fegyvereket tőlük, s az éhezőket megvendégelve hazaküldi. S ez a történetíró pap azt írja, hogy a történelemben ilyen még nem fordult elő.

Néhány év különbséggel II. Baszileiosz bizánci császár, a Bolgárölő legyőzte Simeon bolgár kán óriási hadseregét a besenyők segítségével. Tízezer foglyot ejtettek. Baszileiosz mind a tízezer foglyot megvakíttatja, minden századiknak azonban meghagyja a fél szemét, hogy vezessék haza a megcsonkítottakat. Ez történik akkor, mikor Szent István az ellene törő sereget lefegyverzi és megvendégelve hazaküldi.

És ha a „békés” Európa történetét, az inkvizíciók korát megnézzük – mikor ezrével végzik ki az eretnekeket, akik „nem jól értelmezték az előírásokat” –, Magyarországon ez nincsen! Mikor kitér a nagy vallásháború, a hugenottákat a földühödött nép egy éjszaka lemészárolja Párizsban, Franciaországban. Ilyen nincs Magyarországon! Mikor az erdélyi fejedelmek beszállnak az Európát dúló vallásháborúba, a fejedelem seregében lévő katolikusok egyike, Rákóczi Ferenc – akit szintén nem ünnepeltünk meg méltóan –, a protestánsok szabad vallásgyakorlásáért harcol. S Magyarországon

Andrásfalvy Bertalan a Bogár tanyán egy tanszéki kiránduláson. Decs, 2010. Vargyas Gábor felvétele. Tanszéki képtárház.

nem ritka az, hogy ugyanabban a városban, például Mohácson van szerb görögkeleti templom, katolikus bosnyák templom, református magyar templom és evangélikus német templom. S egyik esztendőben magyar, a másik esztendőben szerb, a harmadikban sokak volt a bíró. Mezőberényben is így volt. Azt hisszük, hogy Európában ez így volt? Az I. Keresztény Zsinat 1096-tól 1116-ig tartott Esztergomban, határozatai megmaradtak írásban, s ezekben ezt olvassuk: „úgy mint régen is volt, minden templomban olyan nyelven kell felolvasni az tanítást és kell imádkozni, amilyen nyelven a templomban levők értenek”. Több mint ezer év után ezt a jogot még egy kisebbség nem érte el Európában! És sorolhatnám tovább.

A régi Magyarország emlékein, a régi szlovákoknál, szlovéneknél, ruténeknél, de még a románoknál is a Temes vidékén például, az oltárképeken ott van István – az ő királyuk is volt. Sőt, a szlovákok és a szlovének között Szent Istvánról több legenda él, mint a magyarok körében. Egy olyan országot tudott létrehozni, ahol olyan jogok voltak és olyan keresztény elvek szerint uralkodtak, amit Európa soha nem tudott megvalósítani. Aztán jöttek átmeneti idők, egymást martuk és egymást gyilkoltuk. De éppen Magyarországról a kisebbségfálásnak és a nacionalizmusnak a vádját azok mondják el, akiknek nem tisztább a történelmük. Mert aki walesiül beszélt a XVIII. században Angliában, azt kivégezték. Vagy okszitánul Franciaországban. Volt egy professzor barátom, aki a párizsi Sorbonne-on tanított, ő mondta, hogy gyermekként okszitán faluban

MÁTYÁS ÉS A TÖRÖK BASA

Andrásfalvy Bertalan hiánypótló népmesekötete

Magyar Versmondók Egyesülete, Budapest, 2021

A Magyar Versmondók Egyesülete **Mátyás és a török basa** címmel az élő legenda, Andrásfalvy Bertalan hetven éve gyűjtött, eddig a nyilvánosság előtt ismeretlen mesegyűjteményét jelentette meg egy különleges kiadványban, a Nemzeti Kulturális Alap és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatásával.

A kötet az 1950 és 1963 között gyűjtött darabokkal a meglévő dél-dunántúli mesegyűjtéseket gazdagítja. A most közreadott negyvenöt mese kilenc település tizenegy mesemondójától származik. A mesék többsége Tolna megyében került rögzítésre, de vannak olyanok is, amelyek más tájegységekről (pl. Perkáta, Ti-

szasziget) származnak. A meséket az elmúlt két év során, többnyire a sok évtizedes hanganyagokat digitalizálva, lejegyezve válogattuk és gondoztuk, amelynek révén most egy vaskos, illusztrált, néprajzi szempontból kiemelkedő kötet és annak virtuális hangoskönyv melléklete lát napvilágot (benne az autentikus hanganyaggal és jelenkorunk színészei, előadóművészei által is tolmácsolt népmesékkal), kitörölhetetlenné téve a mesék létezését és a ma már nem élő mesemondók hagyományörzését a magyar kultúrából.

A könyv és hangoskönyv melléklete a Magyar Versmondók Egyesülete Versmondók Könyvtára sorozat részeként, együtt-

tal a Petőfi Kulturális Ügynökség Non-profit Zrt. Kincsestár sorozatában jelenik meg.

Andrásfalvy Bertalan új kötetének szakmai támogatói: Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézet – Zene-történeti Múzeum, Néprajzi Múzeum, Pécsi Néprajzi Múzeum – Janus Pannoniusz Múzeum Néprajzi Osztálya.

Megrendelhető a www.vers.hu weboldalon; megvásárolható az Írók Boltjában, valamint a Magyar Versmondók Egyesületénél: Fővárosi Művelődési Ház (Budapest XI., Fehérvári út 47.).

járt iskolába, s mikor barátjához okszitánul szól, odajött a tanár és rávert a fejére. Az erdélyi fejedelmek lefordítják románra a szláv egyházi szövegeket, hogy a románoknak saját nyelvű liturgiájuk legyen. Fogarason a román tanítóknak tanítóképzőt hoznak létre.

Igen, meg kell keresnünk azokat a forrásokat, melyek tisztább képet adnak a magyarságról, mint amit ráfestettek, mert a Habsburgok mindent elkövettek, hogy a magyarokat befeketítsék. Amikor a szabadságharc leverése után Avram Iancu Vasváriékat felkoncoltatja a bihari hegyekben, akkor Nagyenyed és több más falu is elpusztul. Az osztrákok vizsgálatot rendeltek el, mivel az közvetlen koronabirtok volt, császári bányaterület. Ők tartották fenn az iskolákat. S meg akarták keresni azokat, akik Verespatakon és a többi helyen, ahol vérengzések voltak, felelősek voltak ezekért. Akkor azt mondta az egyik ember, aki részt vett a vérengzésekben, hogy hiszen az önök iskoláiban azt tanították, hogy a magyarok Ázsiából jött vadak, nem emberek.

Én azt hiszem, a Habsburgok annak idején minden nap hálát adtak a Jóistennek, hogy a törököt küldte a magyarokra és nem nekik kellett kordában tartani és legyőzni a szomszédot. S mindig, mikor összefogás történt, például Fráter György és Szapolyai idejében, mikor is Fráter György – ugye, Martinuzzi –, Szapolyai özvegyének teljhatalmú minisztere kiegyezett a Habsburgokkal, hogy közösen támadják meg a törököt, és egyszerre ki tudják pucolni a Kárpát-medencéből, akkor elgondolkoztak a Habsburg urak, hogy hát akkor a fejünkre nőnek a magyarok! S mit csináltak? Alvincen, a kastélyában, Giambattista Castaldo, Pallavicini közreműködésével megölette György barátot, és nem jött létre a közös hadjárat. II. Rákóczi Ferenc idejében is az összes nemzetiségekhez olyan futárokat küldtek a Habsburgok, akiknek azt mondták, hogy a magyarok mindenkit le fognak gyilkolni, nehogy a magyarok mellé álljanak, mert azok megesküdtek, hogy kiirtják a rácokat, azok a legnagyobb ellenségeik. Majdnem megegyeztek már Rákócziék és a rác vezetők, ám a Habsburgok ezt is megakadályozták. És volt elég „pecsovics”, magyar áruló, aki melléjük állt.

Én egy kicsit haragszom a Székely Himnusra. „Ki tudja, merre, merre visz a végzet?” Nem a végzet visz minket. Ezt az országot, az egyik legszebb országot, olyan mintaországot, amit nem mi mondunk annak, hanem a korabeliek a középkorban, ezt ránk bízta a Jóisten. Az egyenetlenkedés, az önzés miatt, „Hajh, de bűneink

miatt gyúlt harag kebledben, s elsújtád villámídat dörgő fellegedben” – írja Kölcsey a Himnuszban. Ezt a versszakot már nem énekeljük, de ez az igazság. Minden veszteségünknek, kicsinek és nagyoknak, Muhinak, Mohácsnak, Világosnak, Trianonnak, mai megosztottságunknak csak mi vagyunk az okai! Nem kenhetjük másokra! És azt a képet, azt a torz képet magunkról *mi* állítottuk ki. Azt írja Werbőczy, magyar honfoglalóknak az utódai a magyar nemesek. Tudják, hány százaléka volt a magyaroknak nemes? Négy százalék. A népesség 96 %-át kizárták a nemzetből. Ez a kizárás jogi alapon történt: a jobbágy pór, az nem magyar, csak a nemes a magyar. Jó, akkor így volt. Most más módon az urak ugyanígy kizárják a többit. S ha kizárják, akkor maguk fölött is ítéletet mondanak. Igen, tudnunk kell – az érvek itt vannak –, mi az igaz kép rólunk, és tudnunk kell, hol hibáztunk és miképpen vétkeztünk, miért lett ilyen a sorsunk. Mert csak akkor tudunk kigyógyulni belőle. Ne higgyenek nekem! Nézzenek utána, megadtam a forrásokat!

Győrffy Györgynek – egyik legnagyobb történészünk, nem régen, hat éve halt meg –, van egy nagyon szép könyve, *István király és műve*, szinte minden, ami a honfoglaláskor történhetett, benne van. Fölsorakoztatja ezeket az érveket. Például a kalandozásokkal kapcsolatban, miszerint a magyarok végigrabolták volna Európát. Térkép és iránytű nélkül hogy jutottak el Spanyolországba? Hát hívták őket mint szövetségest, s aztán rájuk kenték a győztes háború minden szennyét. A magyarok olyan gyorsan mozogtak, olyan erőteljes nyilaik voltak – „*Ments meg Uram a magyarok nyilaitól!*” –, hogy mindenki szerette volna megnyerni őket szövetségesül. S ha győztek, akkor minden következményt, bajt a magyarokra kentek. De egyetlenegy rabló hadjárat nem volt, csak mint szövetségesek.

Mert vegyük tudomásul, hogy a magyar történelmet sokáig azok írták, Szekfű Gyulának például, akik 1913-ban azt merték leírni, hogy a magyarság a németiség mellett találta meg az igazi helyét 1867-ben; mindenki, aki a német kultúra és a Habsburgok ellen föllázadt, az hazaáruló és esztelen ember. Ez a Szekfű Gyula lesz 1946-ban a moszkvai nagykövet. Aki erre tud nyalni, az arra is tud!

S van egy igazság: a mi feladatunk, hogy ezt az igazságot megtaláljuk, mert megvannak az adatok, minden kincsünk megvan, hogy igaz képünk legyen saját magunkról és meg tudjuk változtatni a magunkról alkotott torz történelmi képet!

Lejegyezte: Henics Tamás

BURGYÁN ATTILA
SEJTELEM

Halk, tapintatos lépéseket hallottam, némi neszezést. Lassan jöttem föl az álomvilágból. Minden reggel fájoan lassú és hideg. A nagyszoba és az egész lakás kihűlve várta, hogy kiürüljön, lakói menjenek a dolgukra. A súlyos paplan és a rajta lévő takarók alatt meleg lapult, mozdulni se nagyon tudtam. Reggelre a hideg kályhában kevés parázs izzott a hamu alatt.

Aztán hallottam a spaletták nyikordulását, ahogy nehezen illeszkedve becsukódtak helyükre. A sötét szobát fényáradat öntötte el, csak hunyorogva tudtam kinyitni a szemem. Tudtam, anyu csinálja a halk zajokat, hogy lassan ébredvezve magamhoz térjek. Csak most láttam meg őt. Kész öröm volt ránézni, éreztem szeretetét, áradó mosolyát, ahogy jó reggelt kívánva magához ölelt, össze-vissza puszilt. Minden reggel kész boldogság, az esti „Én istenem, jó istenem” mindig beigazolódt, hiszen a nap újra fölkelt, s csókolhattuk újra egymást.

A reggelek sietősek voltak, kapkodva kellett öltözködnöm, de most mindent lassan, kényelmesen csinálhattam, hiszen ezen a héten délutános anyu, csak egyre kell mennie. Ez ám a boldogság, egész délelőtt játszhatok egyedül, nem kell óvodába mennem, csak dél körül ad majd be anyu. Addig már ki lehet bírni. Német óvodába jártam. A szüleim ide írtattak be, hogy idővel megtanuljak németül és rendet tanuljak, hiszen Elzi néni és Aliz tante, a nagynénikéje, született németek, alig tudtak magyarul, pedig már jó ideje éltek Magyarországon, azaz Pesten.

A mendemondák szerint a német megszálláskor költöztek ide, és Elzi tante férje összekötő tiszt volt. Egy igazi náci. Ezt a szót titokzatos áhitattal mondtuk ki: ná-ci. Azon is sokat agyaltunk, hogy vajon mit köthetett össze Elzi tante férje, az igazi náci, de nem jöttünk rá. Azért nagyon jól hangzott, olyan titokzatosan. Egyesek azt is tudni vélték, jó barátja volt a náciak nagy vezérének, a Hidlernek, vagy kinek. És ő foglalta el egész Budapestet. Többször meg akartam kérdezni aput, hogyan foglalta el Elzi tante férje az egész várost, de aztán nem mertem, nem akartam azt, hogy apu hülyének nézzen. Ez persze már iskolás korunkban volt, amikor Elzi tante és náci férjének fia Guszti, ő már hetedikbe, vagy nyolcadikba járhatott, egy ünnepélyes napon, miközben mi, az iskola összes tanulója az udvaron sorakoztunk, egy kézi hangszórón a másodikról szörnyű hangosan azt üvöltözte, hejj Hidler, hejj Hidler. Az udvaron csend támadt, mindenki Guszti nézte az ablakban, miért üvöltözik. Aztán a dagadt igazgató és Józsi bácsi, a pedellus berohantak az épületbe, egyikük a fő, másikuk a hátsó lépcsőn nyargalt fölfelé. Valahol elkapták Guszti. Józsi bácsi erősen fogta, az igazgató pedig csörömpölő kulcs-csomójával ütötte, verte Guszti fejét, csak úgy döngött tompán. Már tiszta vér az arca, a fehér inge, miközben gyorsan az osztályainkba tereltek bennünket.

Dél előtt nem sokkal anyu hívott az előszobába, menjünk. Cipőt húztam, kabátot vettem, majd elindultunk otthonról. Fogtam anyu kezét, nagyon jó érzés, liktetett a szeretet áramlása oda-vissza, anyu és én között. Legszívesebben soha nem engedtem volna el, de azt is tudtam, azt nem lehet. Azt még megértettem, apu már az ébredésem előtt eltűnik otthonról, de anyu-nak miért nem velem kell lennie, hanem idegen gyerekekkel kell foglalkoznia a nap nagy részében, azt nem.

Jó ez a nap eddig. A Nap hétágra süttött, az ablakok, a kocsik, teherautók és buszok üvegein meg-megcsillant a fény. Sok embert ismertünk a környéken, köszöngtünk egymásnak. Anyut sokan megnézték, szép és csinos, engem eltöltött a büszkeség. Ritkán láttam hozzá hasonlót. A legtöbb asszony szürke és masamódi. Elmentünk az öreg Hackel óra és ékszer boltja előtt, mindig megálltam nézni a kirakatot. Percekig figyeltem, a millió csecsebecse, porcelánfigura, ólomkatona és órák között történt-e valami változás. Az öregúr mindig észrevett az üveg mögül, ha történt változás, meg kellett mondanom, mi az. Ilyekor megsimogatta a fejemet, barackot nyomott rá, adott egy papírba csomagolt meglepetés cukorkát, azzal a megjegyzéssel, te jó eszű legényke vagy. Most is így történt.

Aztán bementünk a hajdani Kis Meinel közértbe. Reggelente, mikor egyedül megyek oviba, itt kapok két parizeres zsemlet, amit magammal vihetek; most azonban anyu egy Csilla szeletet vesz nekem. Boldog vagyok nagyon. Minden napnak ilyennek kéne lennie!

Aztán megyünk tovább, tudom, anyu néha titkon oldalról rám pillant, vagy valamelyik kirakat üvegében is engem néz. Legszívesebben megenne, fölfalna tekintetével. Szívesen veszem, én hozzá hasonlóan, titkon őt lesem. Meg-megszorítom a kezét, ő visszaszorítja.

Megérkezünk a Tompa utca, inkább utcácska sarkára, bekanyarodunk. A szűk, rövid utca a végén hirtelen szétnyílik, ott a Bakács tér a hatalmas templommal, a nagy okkersárga iskolával. Az óvoda az utca és a tér találkozásában, az első emeleten van, az utca fölé kilógó zárt erkéllyel. Onnan szerettünk bábázkodni, mikor nem foglalkoztak velünk. Kinézhattunk a körútra, láthattuk a száguldó villamosokat, buszokat, kocsikat. Ez nagyon izgalmas, órákig tudtunk szemlélődni. A két tanti sem kifogásolta, hiszen jól szórakoztunk, ők ráértek más dolgokkal foglalkozni. Ahogy fölnéztem a kiugró beépített erkélyre, nagyon sötétnek láttam az ablakot, mintha nem nappali fény lett volna. Zavaros, piszkosszürke masszát éreztem bennem kavarni. Megéreztem valamit, mintha ott ólálkodott volna a közvetlen közelben, vagy tán bennem. Anyu kezét megszorítottam, s kezdtem visszahúzni. Álljunk meg! Anyu kérdőn, kissé mérgesen nézett rám, miért nem vagyok hajlandó normálisan menni.

Azt hiszem valamit meglátott az arcomon, kézszorítása megenyhült. Lassan követte tekintetemet, ami még mindig az óvoda ablakára szegeződött. Mi van kisfiam, kérdezte, mi a baj? Anyu, ma nem lesz óvoda, meghalt Aliz tante. Ne hülyéskedj fiam, én erre nem érek rá, húzott tovább. Az a borús köd, ami belém férközött, mint a füst, még mindig ott kavargott, fenyegetően. Egyre jobban féltem, szorongtam. Anya, anyu, gyere föl velem, ne hagyj itt, meglátod, nem lesz ma óvoda! Anyu nagyon bosszús lett, most már húzott, erősen szorítva a kezemet, nagyon gyorsan. Az ovi ajtajára nézve ugyanazt a durva, sejtelmes erőt éreztem körülöttem, magamban. Anyu türelmetlenül csöngetett, de senki nem jelent meg. Újra megnyomta hosszan a csengőt, aztán a homályos üveg mögött fölillant a gyenge fény. Ein minut! A nyitott ajtóban Eliz tante állt kísért szemmel. Ma nem lesz óvoda, mondta.

A Népművészet Ifjú Mestere díj és a csoda

Talán egy népmese, illetve az év ezen időszakát tekintve éppen aktuális tartalom közlése is rejtőzhetne a cím mögött, de sajnos nem ezen okok vezettek az alábbi gondolatok megírásához. Bár a következő néhány sor tartalma igencsak mesébe illő, ennek ellenére megtörtént eseményeken alapuló igaz történet. Ahogyan az „Indul a bakterház” című filmben mondja Bendegúz: „*Lásanak hát csodát a kicsik és a nagyok...*”.

A csodák együtt léteznek az emberiséggel. Ha nem is hiszünk benne mindannyian, azért életünk végéig él bennünk a remény, hogy egyszer velünk is megtörténhet. Sokféle csoda létezik, és ezek nem mindenkinek jelentik ugyanazt. Vannak szóhasználatunkban hétköznapi, egyszerű, természeti, biológiai, sőt technikai csodák is. Én azonban az „igazi csodának” azt a józan ész számára megmagyarázhatatlan, felfoghatatlan, egyfajta rajtunk kívül álló, felsőbb hatalom, erő által előidézett eseményt tartom, mely a megtörténte után változást hagy maga után. A szoban forgó állami kitüntetéshez kapcsolódó személyes élményeim csak a legutóbbi (2021. év) pályázat végeredményét követően kezdtem el a csoda szempontjából vizsgálni.

Ezen vizsgálódás összefoglalását szeretném e hasábkon megosztani.

Legénykorom óta néptáncos szakmai életünk egyik csodálatos elismeréseként tekintettem az 1969-ben alapított Népművészet Ifjú Mestere állami kitüntetésre. [A díjazottak teljes listája: nepmuveszetifjumesterei.hu – a szerk.] Soha semmilyen más díjra nem vágytam, és az 1998-beli sikertelen próbálkozásom után 2007-ben csodaként éltem meg a díj számomra történt odaítélését. Utólag nem bánom az első kudarcot, mert hasznos volt az utána eltelt majd' tíz év, hogy magamban megfelelően tudjak viszonyulni a Népművészet Ifjú Mestere címhez az odaítélést követő években is.

Mind a mai napig, ha tehetem, a nevem után írom a Népművészet Ifjú Mestere kiadását. Örömmel és büszkeséggel tölt el, hogy én is azoknak az alkotó- és előadó-művészeknek a körébe tartozom, akik legkésőbb harmincöt éves korukra az általuk választott népművészeti ágban egy szakmai grémium döntése alapján kiemelkedő egyéni teljesítményt értek el. A 35. éven jócskán túlhaladva, mind a mai napig változatlan ez az érzés. Talán azért is, mert ez a díj nem egyszerű teljesítmény függvénye. Komplexitása a szakmai életútban, a táncstudás színvonal megmutatásában és a háttérismeretek meglétét bizonyító dolgozatban rejlik.

A díjhoz köthető csodálatos események számomra ezzel még nem értek véget. A díjazás szakmai felügyeletére a minisztérium által 2001-től felkért Hagyományok Háza meghívására 2017-től mint zsűritag vehetem részt a díj odaítélésének előkészítésében. Ennek köszönhetően közelebről is megismerem a díjazás folyamatát, amely az elmúlt években néptánc kategóriában a következőképpen történt.

A beérkezett pályamunkákat a színpadi bemutatókkal együtt egy háromtagú szakmai zsűri pontozásos rendszerben értékeli. A háromtagú szakmai zsűrit a Hagyományok Háza mint lebonyolító intézmény kéri fel. A zsűri a pontszámok alapján – a többi művészeti kategóriához hasonlóan – az első öt legjobb pályázó nevét és értékelését juttatja tovább a minisztérium által felkért ötagú bizottságnak. A bizottság a pályázat ezen eredményét figyelembe véve alakítja ki az illetékes miniszter számára készített végző javaslatát. A mindenkor kulturális miniszter mindezek figyelembevételével a felterjesztett pályázók közül dönt a díj odaítéléséről.

Az elmúlt évek személyes tapasztalatai alapján mondhatom, hogy a táncos pályázatokat elbíráló három szakember minden alkalommal körültekintően, minden szempontot figyelembe véve állította fel a pontszámok alapján kialakult első öt pályázó sorrendjét. A döntés az esetleges véleménykülönbségek ellenére is minden évben, mindhárom bíráló számára meglepéssel végződő konszenzus eredménye volt. A minisztérium által felkért ötagú bizottság – amelyben minden népművészeti kategória képviselteti magát – bizalma teljes mértékű a pályamunkákat pontozó szakemberek felé. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a zsűri tagjaként eltöltött éveim alatt egyszer sem fordult elő, hogy a felterjesztett pályázókon kívül másokat díjaztak volna.

Az idei évben azonban a Népművészet Ifjú Mestere díj odaítélésénél néptáncos kategóriában számomra megtörtént a népmesei harmadik, azaz az „igazi csoda”. Szent meggyőződésem, hogy annak kellett lenni, hiszen számomra nem létezik más magyarázat

arra, hogy idén olyan páros kapta meg ezt a rangos címet, akik pályamunkája és színpadi bemutatója a felterjesztést előkészítő zsűri egyöntetű véleménye és pontszámai alapján nem érte el azt a szakmai színvonalat, hogy az első öt felterjesztett pályázó neve közé kerüljön. Ennek következtében sajnos a szakmai előkészítő zsűri tagjaként nem tudok gratulálni a 2021-es év Népművészet Ifjú Mestereinek. A csodák ellen azonban tehetetlenek vagyunk. Azt gondolom, hogy ők is jobban örültek volna, ha ezt az elismerést az előző évek díjazottjaihoz hasonlóan, szakmai tudásuk alapján érdemlik ki. Olyan szakmai tudásról van szó, amely a dolgozatban foglaltak mellett a színpadon is tükrözi: 1) az adott tánc hagyomány mesteri szintű gyakorlati ismeretét (motívumkészlet, táncszerkesztés, improvizáció); 2) a folklorisztikai hittelességet (táncstílus, helyi viselet, hagyományhű viselkedésmód). Az előkészítő zsűri egyöntetű véleménye alapján az ideai táncos nyertesek ezeknek a kritériumoknak nem tudtak olyan szinten eleget tenni, hogy bekerüljenek az első öt pályázó közé.

Nagyon sajnáljuk azokat a pályázókat, akik több éve szeretnék megkapni ezt az elismerést, és ez a „csoda” most megfosztotta őket a megérdemelt díjtól. Attól a díjtól, amely megalapítása óta mindig is szakmai alapokon dőlt el. Nem véletlen, hogy olyan megkérdőjelezhetetlen folkloristák voltak az első zsűri tagjai, mint Martin György, Pesovár Ernő, Olsvai Imre, Halmos Béla, avagy Pálffy Gyula. Az a Martin György, aki egyetlen, a revival mozgalom tagjainak szervezett verseny vagy fesztivál zsűritagságát vállalta el, mégpedig a Népművészet Ifjú Mesterét. Feltehetőleg ő is bízott abban, hogy a döntésben nem lesz szakmán kívüli szempont.

Sajnálatos, hogy ez a csoda ezt az illúziókat most lerombolta. Az ilyen jellegű „igazi” csodák megtörténtét, ha nem is értem, de el kell fogadnom. Ez a furcsa esemény azonban több okból is érdekes a jövőt illetően: 1) A bemutatókat követő szakmai értékelésnek, illetve a zsűri munkájának van-e ilyen formán értelme? 2) Mire számíthatnak a következő évek indulói?

A magam részéről a jövőben, bár nagyon sajnálom és köszönöm a megtisztelő feladatot, de nem kívánok a szakmai előkészítő zsűri munkájában részt venni. Bízom benne, hogy a felvetett kérdésekre a csodatévő illetékesek tudják a választ. Ha nem, akkor attól tartok, ismét a csoda lesz a megoldás.

Dr. Ónodi Béla
okleveles néptáncpedagógus, egyetemi tanár,
a Népművészet Ifjú Mestere

Békéscsaba 2021

Nézői élmények a 25. Országos Szólótáncfesztiválról

2021. október 29–31. között került megrendezésre a néptáncos közösség egyik legnagyobb eseménye, a 25. Országos Szólótáncfesztivál Békéscsabán. A szakma a szokottnál talán nagyobb izgalommal várta a versenyt, hiszen nemcsak hogy ki voltunk éhezve a nagyszabású, országos, végre testközelből élvezhető rendezvényre, hanem már a harmadik időpontmódosítással kellett megbarátkozni. Igaz, szívesen megnéztük volna az Örökös Aranysarkantyús táncosok – e jubileumi alkalomra tervezett – gálaműsorát, de a jelenlegi helyzetben szerintem mindenki örült, hogy a fesztivál csak e tekintetben szenvedett csorbát.

Tudjuk, hogy a szakma az elmúlt másfél évnél látott már boldogabb időket, viszont megnyugvással és örömmel tapasztalhattuk, hogy a döntőben nem éreztük ennek hatását. A válogatókon ugyan a korábbi évekhez képest feleannyian próbáltak szerencsét, – ami azért is számottevő, mert idén azoknak az aranygyöngyösöknek, aranysarkantyúsoknak is meg kellett jelenni a selejtezőkön, akik két éve nem nyertek címet –, de a döntő a résztvevők létszámának és a produkciók színvonalának tekintetében nem maradt el a megszokottól. Változatos versenyszámokat, jól felkészült, komoly versenyzői attitűddel rendelkező fellépőket, valamint korrekt, lelkiismeretes, hiteles zsűrit láthattunk, hallhattunk. A harmincnegyes versenyszám ötvenkét résztvevője közül nyolcan kapták meg az első Aranysarkantyújukat, illetve Aranygyöngyüket; kilencen másodjára vehették át az elismerő kitüntetést, és öten kerültek be az Örökös Aranysarkantyús, illetve Aranygyöngyös szólótáncosok táborába.

Mint ismeretes, a versenyen az egyéni és a páros szolista is két kötelező, illetve egy szabadon választott táncal lépnek a világot jelentő deszkákra. Az elmúlt hat évben talán ez volt az első alkalom, mikor nem érződött éles színvonalbeli különbség a szabadon választott és a kötelező versenyprogram között. Lehet, hogy a közkedvelt táncanyagok miatt, vagy mert a zsűri a korábbi években hangsúlyozta a kötelező táncok fontosságát, mindenesetre a *tyukodi verbunk és friss*, a *magyarszentbenedeki pontozó*, a *somogyi*, valamint a *mérai páros táncok* legalább annyi emlékezetes pillanattal ajándékoztak meg minket, mint a nagy népszerűségnek örvendő, telt házas szombati szabadon választott versenyprogram. Különböző táncos karakterek, eltérő megfogalmazások tudtak érvényre jutni e táncanyagok tükrében.

A szabadon választott táncokban visszatért – a két éve már halványodni tűnő – erdélyi táncok favorizálása. Érdekességképp a harmincnegyes produkcióból huszonhárom erdélyi, négy szlovák határvidéki, egy cigány, hét román és nyolc „kismagyarországi” táncanyagot láthattunk. Mintha még továbbra is azt hinnénk, hogy a technikai bravúrokkal teli, zenében és mozdulatkincsben is vir-

tuóz erdélyi, vagy a román táncokkal lehetne aranygyöngyöt, illetve sarkantyút nyerni. De ahogy most is láthattuk, egy decsi verbunk, egy tápéi oláhos, vagy egy alsó-bodrogközi csárdás szintén „elégnek bizonyul” a megtisztelő cím elnyerésére. És itt nem a statisztikáról, vagy a jelenleg éppen háttérbe szoruló „kismagyarországi” táncok védelméről van szó, hanem a választás „pszichológijáról”, metódusáról. Mint ahogy most is bebizonyosodott, korántsem egyszerű a „lábravaló” táncanyag kiválasztása. A tudomány szerencsére már túl van azon, hogy az adott táncanyag iránti szeretet, és – a főként együttesben szerzett – motivikai ismeret elég legyen. Egyre inkább látszik, hogy a fizikai készségek és képességek mellett a háttérben megbúvó szellemi tudásnak, fejlett testtudatnak és nem utolsósorban kifinomult szerkesztői arányérzéknek is a birtokában kell lenni, hogy a tánc és gazdája megtalálja egymást, és az átütő sikerként hason a nézők szemében. A teljesség igénye nélkül, nehéz elfeledni a *nagyecsed* *cigánytáncokat* vagy a *szucsági román legényest*, melyek óriási technikai tudásról tettek tanúbizonysá-

got, ugyanakkor mindkettő minden hatásvadász giccstől és poéntól mentesen volt játékos és szórakoztató; vagy szép színfolt volt a *csabaiújfalusi táncok*, mely elképesztő lendületével, és közben őszinteségével, természetességével ragadott el minket. Sok esetben láttunk pontosan letáncolt archív folyamatokat, tapasztalt színpadi megjelenéseket, viselkedéseket, a legkisebb részletekig kidolgozott viseleteket. Viszont kevés olyan produkciót tudok felidézni, ahol a táncanyag és a személyiség teljes szimbiózisát érezhettük, és a műsorszám a természetességtől volt izgalmas, magával ragadó és hihető.

Pedig a résztvevők köre nagyon színes palettát mutatott. Jó volt látni, hogy a fiatal korosztály ilyen szép számmal képviselteti magát, a versenyszámok csaknem harmadát ők tették ki. A hivatásos táncosok is hasonló arányban szerepeltek, és kétségtelenül emlékezetes pillanatok okoztak produkcióik, szinte egytől egyig. Madocsa táncok, méhkeréki ardeleana és minintelu, zempléni szlovák táncok, magyarlónai legényes... csak hogy párat említsék a színvonalas, izgalmas felhozatalból. Viszont érdekes, hogy meny-

Békéscsabai szólótáncfesztivál 2021

Zsűri: Kocsis Enikő, Németh Ildikó, Busai Norbert (elnök), Majoros Róbert, Szögi Csaba

Első Aranygyöngy: Dajka Ilka, Német Viktória, Paput Júlia

Első Aranysarkantyú: Balogh Károly, Bordás Barnabás, Chifor Lénárd, Juhász Bence Zsombor, Melles Endre

Második Aranygyöngy: Németh Eszter, Szabó-Kenéz Enikő

Második Aranysarkantyú: Demarcsek Dániel, Gellén Péter, Gera Zoltán, Husvét Dániel, Mir Dávid Hessami, Molnár Bálint, Sáfrán Balázs

Örökös Aranygyöngy: Farkas Fanni

Örökös Aranysarkantyú: Fodor Mátyás, Gazsi László Márk, Kiss Balázs, Móricz Bence

Osskóné-díj – a mezőny legjobb női táncosa: nem került kiosztásra

Vásárhelyi László-díj – a mezőny legjobb férfi táncosa: Fodor Mátyás

Duna Művészegyüttes különdíja: Nagy Vivien Zsuzsanna – Kovács Dénes Zoltán

BMNSZ – Gál László-díj: Tomory Kinga, Vaszkó János

Fitos Dezső Társulat különdíja: Gazsi László

Kiss József különdíja: Husvét Dániel

Tabán Táncegyüttes különdíja: Fodor Janka – Csuti Péter

Talentum díj – Szögi Csaba különdíja: Dudás Dávid

Jászság Népi Együttes különdíja: Szabó Mercedesz – Szél Gábor

Sikentáncz Szilveszter különdíja: Gellén Péter

Martin György Néptáncszövetség különdíja: Szabó-Kenéz Enikő – Sáfrán Balázs, Németh Eszter – Molnár Bálint

Örökség Nemzeti Gyermekek- és Ifjúsági Népművészeti Egyesület különdíja: Kerepesi Zoltán, Sári Ábel

Junior díj – A Balassi Táncegyüttes állandó díja: Takács Zoltán

Fotó: Majnik Zsolt

FOLKMAGAZIN

Fotó: Majnik Zsolt

nyire elvékonyodik, vagy már szinte eltűnik a hivatásos és az amatőr világ közötti választóvonal. Sőt.

Ezen a megmérettetésen egyre inkább látunk rá példát, hogy a rengeteg színpadi rutin, a megannyi szerep tökéletes megvalósítása után a profi táncművészeknek saját táncos önmagukat nehéz megtalálni és „előadni”. Jól kidolgozott produkciókat láttunk, de – tisztelet a kivételnek – a berögzött gesztusok, arckifejezések, felvett színpadi viselkedések következtében sok esetben elhalványul a természetesség és a tánc iránti alázat. Egy amatőr táncos szíve-lelke, őszinte megnyilvánulásai hitelesebb és emberibb benyomást tudnak kelteni a nézők szemében.

Az elmúlt évekhez hasonlóan az idén is ámulva-bámulva figyeltük a tánctechnikai fejlődés ütemét, ami már sokszor tán ijesztőnek is hat. Mintha a szólótáncosok nagy része ebben látná a magasabb szintre kerülés kulcsát. Vajon meddig lehet még fokozni? Tágabb környezetünkben, rohanó világunkban az élet minden területén a versenytársak utolérése a szándék. Ezt a nyilván öngerjesz-

tő folyamatot láthatjuk a mi szakmánkban is. Talán azért tart itt a tánctechnikai szint is, mert ezt a legkönnyebb megragadni, a mozdulatlelemzésekkel, fizikai erőnléttel fejleszteni, javítani? És hova tűnik a produkció lelke, az egyéni kisugárzás? Abban miért nem látunk ekkora áttörést? Ez nyilván kevésbé megfogható, megfogalmazható, de annál inkább szembeütő dolog. Az önzonosság, a természetesség, a táncból való őszinte sugárzás az ideai zsűri értékelésénél többször visszatérő kérdés, téma volt. Hogyan formálok egy táncanyagot saját képemre? Hihető volt a táncanyag? Mögötte látták a karaktert? Azt látták a színpadon, akit a mindennapokban? A párok összhangja úgy működik a színpadon, mint a hétköznapi életben?

És nem csak ezekben a kérdésekben erősödött a zsűri felelősségteljes munkája. A jól megszokott, vasárnapi, csaknem hat órán át tartó értékelésen mindenkit korrekt magyarázatokkal, gyakorlati tanácsokkal próbáltak ellátni – abszolút támogatólag – a fejlődés, a tökéletesítés reményében. Igyekeztek a látottak mögé nézni, kézzelfoghatóvá ten-

ni a kézzelfoghatatlan, használható útmutatóként tolmácsolni szakmai véleményüket.

A fentebb leírt gondolatokat csupán egy egyetlen szempontból megfogalmazott szubjektív nézői benyomásnak kell tekinteni, a személyes elfogultság, a pillanatnyi hangulat mindennemű érzésével, a korábbi évek tapasztalatainak élményével. Így végezetül inkább a zsűri elnöke, Busai Norbert által a díjkiosztó gálán megfogalmazott gondolatokat idézném: „Évről évre egyértelműen fejlődik a technikai színvonal, ami nagyon nagy öröm számunkra. Viszont sokkal több hitet adjunk az improvizációnak! Nem szabad bekötni magunkat egy sémába, amiről azt hisszük, hogy egy nagyon hatásos dolog lesz, mert a pillanatot kell megélni a táncban. És ha ezt a pillanatot kimerevitjük egy ugyanolyan időkapcsolásban, amit mindig előhozunk, nem biztos, hogy igazazzá teszi ezt a mondanivalót. [...] A másik pedig, el kell dönteni, hogy mi a cél. Egy eredmény elérése a cél, amire a táncot mint eszközt használom, vagy maga a tánc a cél, amit el kéne érni.”

Fodor Zsófia

Bartók 44 hegedűduója népzenei forrásanyagokkal

A Góbé zenekar dupla CD-je a Fonó kiadásában (FA 469-2)

A Góbé zenekar már megalakulásakor célul tűzte ki a népzene-műzene kapcsolatára épülő műsorok létrehozását. Ezek közül a legfontosabb és legtöbbet játszott az ún. „Bartók-műsor”. Az összeállítás a 44 hegedűduót állítja párhuzamba azok forrásanyagaival. A lemez különlegessége, hogy ezt az anyagot ilyen összefoglaló jelleggel eddig még nem lehetett hallani, lemezen nem jelent meg. Különlegesek a sok – alapvetően énekes és szólóhangszeres – felvétel zenekari feldolgozásai, amelyekhez rendkívüli kutatómunkára és képzelőerőre volt szükség, valamint az egészre jellemző nyelvi és nemzetiségi szerteágazás, gondolva itt a magyar, szlovák, román, rutén, szerb és arab dallamokra.

„A 44 hegedűduó ugyanolyan céllal készült, mint annak idején a *Gyermekeknek* című sorozat: hadd jussanak a tanulók a tanulás első néhány évében olyan előadási művekhez, amelyekben a népi zene keresetlen egyszerűsége annak dallambeli és ritmusbeli különösségével együtt megvan. [...] Ezeknek a duóknak mindegyikében – kettő kivételével – egy-egy parasztdallam szerepel mint (fő-)téma. Sorrendjük megállapítása nehézségi fokozat szerint történt. Hangversenyen való előadásuknál természetesen ne ez a sorrend legyen irányadó, célszerűbb az előadásra kiválasztott számokat egy vagy több tervszerűen összeállított sorozatba foglalni és az egyes sorozatok számait attacca játszani [...]” (Bartók Béla)

„... érdemes kiemelni a jelen kiadvány enciklopédikus igényességét, hiszen a népi források esetében, ahol több változat is létezik, szinte valamennyiből ízelítőt kapunk. Például a 15. duó (*Katonanóta*) felvidéki, szlovák nyelvű dallam alapján készült, de a Góbé Folkside előadásában megszólal a vajdasági változat is – hiszen a Bartók Rendben is megtalálhatjuk a magyar variánsokat. A tételek változatosságát és egységességét egyaránt erősíti az esetenkénti blokkos kialakítás, például szép kompozíciót ad ki a 15. és a 4. tételek összekapcsolása, melyek szlovák nyelvű dallamait Bartók a Zólyomi járásban található Nagyszalotnán jegyezte le. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a szlovák-magyar dallami kapcsolatok felkutatásában, a dallamok rekonstrukciójában – számos esetben csak lejegyzés alapján – oroszánrészt vállalt a népdalokat előadó Korpás Éva. [...] Mivel a felvételnek kimondott célja, hogy oktatási segédanyagként is szolgáljon, Vizeli Máté és Surján Péter hegedűjátéka a *Negyvennégy duó* előadása során a sallangmentes egyszerűséget célozta meg, az előadói utasítások maximális betartásával. [...] Mindazonáltal néhány duó esetében a muzsikuskok népzenei oldala is előtérbe kerül, így helyenként népzenei játékelemeket is felfedezhetünk a megoldásaik között.” (Tóth Endre zene-történész)

FOLKBA REJTETT VILÁGOK

- Négy albumról diskurálunk -

A mikor népzénéről diskurálunk, általában kitérünk az alapokra, a tiszta formák hatásmechanizmusára, korunkban elfoglalt szerepére, és mindezt leginkább azért, hogy kiegyenlítsünk és betöltsünk valamit kulturálisan. Például a felgyorsult, egyre felzárkóbbá váló életvitel keltette úrt. Mert tagadhatjuk ugyan, de az a tény nem írja felül, hogy a leülepedéshez, a folyamatok és változások beépüléséhez kellő idő szükséges. A zene, ezen belül a népzene is magában hordja a kultúra teljes keresztmetszetét, mélységeit és magasságait, a teljes érzelmi skálát, nem is véletlen, hogy sokan megtalálják benne hivatásukat zenészként, tudományos munkatársként, szerkesztőként, és persze ott a mai életető közeg: a táncházak közönsége, akik számára teljes testi-lelki szükséglet ez az egész.

A magamfajta mániákus zenefogyasztóból, aki mindezt nyestetében, szinte csak kívülről hallgatja/szemléli, már kevesebb van. A kérdés tehát az, hogy ez az újfolklór, ami ilyen-olyan nép- és világzenei projektekben, bandákban, koncertezésben, fesztiválokban és táncházazásban kulminálódik, eljuttatható-e bárki máshoz ezeken a körökön túl? Most négy olyan lemezről lesz szó, melyek simán megérdemelnének tágabb befogadói közeget, mert képesek kirántani az egyszeri hallgatót is a hétköznapi tudatból, és ehhez nem is feltétlenül kívánnak meg beavatott előleletet.

*

A Kalász Banda *Mozgásban* (Fonó, 2021) című lemeze pontosan ilyen: bensőséges megmerítkezés a szintiszta népzében. Miközben szó nincs az autentikus gyűjtések poros visszajátszásáról: húzása, sűrítése és eldalolása sejtmagjáig élő-lüktető, megszólalása, hangzóteste pedig masszív, bonthatatlan akarati egységként gördül előre, vagyis nem az a fajta, ami szanaszét szaladva odahagyja saját magát éppúgy, mint a hallgatóját. Hogy ehhez össze kellett-e beszél-

ni, vagy elég-e a jó barátság, nem tudom, de múltban gyökerező népzenei valóság ide vagy oda, mintha csak előre tekintenének. Erről be is ugrik a klasszikus kép az átkosból: a honpolgárokat a közös pozitív jövő üdvösségéről mosolygó-derűs fiatalok/munkások/családok gyözködték posztterről, festményről, szoborról, pedig az egyszeri propagandistának elég lett volna a Kalász Bandához hasonló folkzenekarokat alkalmazni. Mert a felhajtóerőt nem ideológiák szűkre szabott keretei közül kell kierőltetni, hanem meg kell hozzá találni mindazt, ami erőt és tartást ad az embernek. Igaz, ezek már nem lennének irányítható folyamatok, főleg nem hazug jövőképek felé, mert az olyan ember, aki a valódiságból merít: szabad. Ez a belső szabadság pedig az ember méltó létezésének szilárd talajából csirázik ki: az a valóban szabad ember, aki tudja, honnan hová tart. A népzene értő kezekben pont ezt az ideológiák fölötti, gyökér-okokból kinőtt és közösségalkotó szabadságesszményt képes élővé tenni. Minden más csak ragadvány és rövidebb-hosszabb távon zsákutca.

A Kalász Banda erőteljes muzsikája ráerősen, de határozottan tölti föl az embert, jól megválasztott hat daluk ízes-mézes énekekkel, ragadós dallamokkal és fékezhetetlen húzással simán eléri, hogy egyáltalán ne azt halljuk, hogy itt szépen sorba van véve hat tájegység jellemző hangzása, ami persze önmagában még igaz, de lényegét tekintve mindez maga a megtestesült néplelek erőadó hangja. Igazából nem is jó ebből kilépni, az imént is vagy háromszor körbement az egész lemez, mire nagy kelleetlenül hagytam, hogy egyéb dolgok elszólítsanak. Az élő kapcsolódás minőségéről mondja Kalász Máté zenekarvezető: „Az elmúlt időszak azt bizonyította számomra, hogy akármilyen technikai fejlődésen mehetünk keresztül, ha az élő találkozás megszűnik, pont az emberségünket veszítjük el. Az élő együttlét nélkülözhetetlen kell, hogy maradjon az ember számára. A helyzet tehát adta magát, hogy lemezt készítsünk, és újra megtaláljuk az alkotóerőt magunkban.”

A következő muzikusokat dicséri mindez: Kalász Máté - *hegedű, ének*; Halmos Attila - *hegedű, ének*; Kaszap Attila - *brácsák, szaxofon*; Fekete Antal - *kontra*; Molnár Péter - *nagybőgő*. Közreműködnek: Zimmer Ferenc - *cimbalom*; Köncei Bálint - *harmonika*; Hajdú Flórián, Juhász Sándor, Gyurka Gergely - *ének, tánc*; Wallinger Ágnes, Rab Edina, Kerepesi Zoltán - *tánc*.

*

Szabó Dániel megközelítése némileg, de legalábbis formailag más, és ezt a *Pázsint* (Fonó, 2021) alcíme is sugallja: *Népzene Székelyföldről és a Felső-Maros mentéről*. A zenekarvezető-cimbalmos mondja erről: „Az első nagy népzene kutató nemzedék, Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László és kortársaik a XX. század legelején szinte kizárólag a Székelyföldön gyűjtötték. Az itteni archaikus dallamanyag tanulmányozása mérőföldkönek bizonyult a tudományos kutatás terén, és nagyban hozzájárult a magyar zene megreformálásához is. Úgy vélem azonban, hogy a táncházmozgalom kibontakozása óta a székely népzene háttérbe szorult. Nem titkolt szándékom tehát, hogy felfedjem ennek a területnek népzenei sokszínűségét, és azt kiváló zenésztársaimmal együtt, hiteles formában tárjam a zenekedvelő közönség elé.”

Tanulságos együtt vizsgálni folkalbumokat, mert például a tematikus merítések vagy akár a szélesebb tablók sem feltétlenül adnak logikus válaszokat, ugyanis az életminőségek és a kulturális formák leképezése már a művészi kifejezőmód terepe, és ez könnyedén leveti magáról a hivatalnok/akadémikus szigort.

A népzene, ha nem megfelelési kényszerrel közelítenek hozzá: élettől duzzadó, a formák ismerete pedig nem mond ellent az improvizációs örömeiknek. Míg az előbb a Kalász Bandánál a különböző tájegységek közös nevezőre hozásának örülhettünk, Szabó Dániel székelyföldi tablója meglepő módon sokszínűségével tüntet. Vonószene itt is persze a fősodor, telített, érett, törzsvas tag hangzással, és láttató keveréssel, ami úgy domborít ki hangszeres meneteket, szolisztikus részeket, hogy az a nagy egészet tovább erősíti.

Ez nagyon jól lekövethető például a *Verbunk variációkban*, ráadásul nem is igen hallottam még verbunkot ilyen svunggal. Persze, akadnak mértéktartóbb hangszerelésű menetek, ezekben a kevesebb hangszer és

szellősebb muzsika maga is másmilyen hangulatot kíván, merthogy más a foganásuk és így érzelmi életük is.

Most, ha jobban belegondolok, a sors erői igen bölcsen jártak el új-alapozás tekintetében, mert ha a székelyföldi muzsika ennyire változatos egy metszetben is, akkor Bartók és társai a lehető legjobb helyen kötötték ki. Szabó Dánielék jó ízű, mámoros produkcióját hallgatva újra szerelembe esem a népzenebe, és ha van béklyó rajtam, amit nem bánok, hát ez olyan.

Közreműködő zenészek: Szabó Dániel - *cimbalom, ének*, Kacsó Hanga Borbála - *ének*, Paár Julianna - *ének*, András Orsolya - *ütőgardon*, Mihó Attila - *hegedű*, Nyitrai Tamás - *hegedű*, Takács Ádám - *hegedű, hegedűkontra, fütty*, Bede Péter - *tárogató, szaxofon*, Sallamon Soma - *harmonika*, Papp Endre - *háromhúros kontra*, Bognár András - *nagybögő*.

*

Paár Julcsi lemezén, ami *Hangoló* projektneven fut, jelezve a már korábban megkezdett irányt, csak annyiban szakadunk el az autentikus népzeneitől, amennyi ahhoz szükséges, hogy a teljes folk-keresztmetszetből egy új tabló legyen felrajzolva, mégpedig egy úgynevezett gyereklemez: *Kerekutca* (Fonó, 2021) címmel.

Elővetés: aki bármilyen módon és eszközzel életben tartja ifjúkora múltán is gyermeki énjét, játékkal, álmok szövögetésével, zenehallgatással, meséssel, csodavárással, hebrencs félórákkal, gumikacsás habfürdővel stb., azok számára a *Kerekutca* nem valami meghaladott dolog, hanem üzembentartó. Akik pedig ezt megmosolyogják, számukra pont ugyanezekért ajánlott, csak a másik irányból: hátha visszatálnak újra az elfeledett üdvösséghez. Terápia így is, úgy is.

Legutóbb nagyjából ott hagytuk abba két éve, Julcsi első *Hangoló* lemezének tárgyalása közben, ahol most elkezdjük, akkor az így hangzott: „*Formailag egyvégtében utazást kínál, a prózai részek és a zenék egymást folytatják és mélyítik el oda-vissza. Semmi sem véletlen, vagy időhúzás, nincsenek töltelékes részek, minden pillanata arany.*”. A *Kerekutca* Jancsi főhős körbeérő utazását kísérte el, a *Ke-*

rekutca pedig most az emlékek valóságslánkjainak összehorgolása. Amolyan szabad asszociációs játék, ami tematikailag szűkösebb térnek tűnik, de ez csak a látszat, mert a képzeletünknel nincs semmi tágasabb, legfeljebb csak azoké, akiknek eleve több a fantáziája a miénknel.

Mivel a szerepek ebben a lemeznyi történetben ki vannak osztva különböző képzeletbeli karaktereknek, ezért van itt sokféle figura a különötől a bölcsig.

A *Hangoló* alapötlete pazar, amiből kiindulva ez az egész akár élethosszig tágítható, a *Kerekutca*ba belefér ugyan a fél világ, de még ott a másik fele is. Zeneileg pedig a sokféle folkhatás: pörgős vonószenei, csendes, magába forduló népdalos, elbeszélő mesélős, szaggató csángós, sőt dzsesszes is, hátrált nagyjából csak az album zárata szabhat. Már az első *Hangoló* is felettebb szerethető volt, de most hozzájött még az a felszabadult „stich”, amitől végképp kiszabadult a palackból. Valahogy nem kéne felnőni a következő körig...

Paár Julcsi mellett játszik még: Csernók Klára *hegedűn*, Takács Ádám *hegedűn*, Papp Endre *brácsán*, Szabó Dániel *cimbalmon*, Bede Péter *fűvös hangszereken*, Bognár András *nagybögön* és *gardonon*, Könczei Bálint *brácsán*, valamint Kiss B. Ádám, Nádasdy Fanni, Tímár Sára és a Biatorbágyi Népi Ének Műhely növendékei *énekelnek*.

*

A hagyományos paraszti kultúra nemcsak a jól ismert vonószenére támaszkodott az ünnepeken, lakodalmakon és táncmulatságokon, de ott volt még a nagyközönség által kevésbé számon tartott pásztormuzsika is. Ez, jellegéből adódóan magányosabb terep, így végül is nem csodálkozhatunk az utóéletén sem, olyan világokat idéz meg, ami mára tán a többihez képest is még inkább elenyészett.

A pásztorzene két fő pillére a kecskeduda és a furulya, illetve természetesen harmadikként az emberi hang, mert megénekelni is jólesett az élet eseményeit. Ezeket idézi meg a most megjelent *Ördögmuzsika* (szerzői kiadás, 2021) című album (a dudazenét hívták alapvetően ördögmuzsikának), amin teljes vértetében hallható a híres palóc pásztor, Pál István játéka az említett hangszereken, illetve dalol és prózát is mond (az énekes dalok közül kettőt leszámítva, amikben pedig Csizmadia Anna közreműködik). A lemezen Pál István partnere az a Nagy Gábor, aki egyrészt a mester tanítványa volt, és akinek korábban már dicsértük ünnepi lemezét a Békés Bandával. Gábor anyazenekarában egyébként brácsás, itt viszont ő is dudán és furulyán játszik. Az album nagyját kitevő Pál Istvánnal közös felvételek még

1998-ban készültek, a két, Csizmadia Annával felvett szám pedig új rögzítésű.

A lemez külső-belső kivitelezése, gondos szerkesztése, témába vágó miniesszéi és a dalokhoz jegyzett kísérszövegek egyértelművé teszik, hogy ünnepi a kiadvány. Ráadásul többretegű: főhajtás, megemlékezés, lebilincselő hallgatnivaló és akár kutatási alapanyag is, hiszen egy rendkívül fontos kultúrtörténeti szegmensre világít rá szélesvásznú pásztázással.

Viszont be kell látni, hogy egy ilyen típusú anyag már nem való mindenkinek, bármit is mondtam a bevezetőben, azt persze nem állítom, hogy kizárólag „hardcore” rajongók és kutatók kapjanak utána, mert az eddig vázoltak ellenére messze nem az akadémikus körök határolják be. Éppen hogy olyan életvitelt, létérzéseket és mesterségbeli tudást hoz érínthető közelségbe, ami történelmi léptékkal még nemrég is a nép mindennapjaihoz tartozott. Röviden: ablak a múltba, így a valódi kérdés, hogy mennyire tudja megérinteni a hallgatót érzelmileg.

Nem könnyű erre egyöntetű választ adni, mert hozzám például közvetlenül szól, de nekem még akadnak gyerekkori emlékeim a hagyományosabb falusi „utolsó órák” korából, így azt nem tudhatom pontosan, hogy a modern ember mit szól mindehhez. Ezek a dalok, a tisztán hangszerekes és az énekesek is időbeli és kulturális mélyrétegeket pengenek meg tehát, így talán pont ez lehet az ajtó hozzá, ez a minden tekintetben személyessé tehető emberi megélésláncolat, hiszen sokgenerációs tapasztalatok párlódtak és csiszolódtak bölcsességgé; kicsengése egyszerre föld-nehéz és gyémánt-tiszta. És pont ezért nem válik érínthetetlen monolittá, mert az elzenélt és megénekelte örömei és fájdalmak átívelnek az időn, és összekötnek velük. És persze ott a tisztelet is: elég belenézni a mellékelt fotókon Pál István szemébe, és az ember felnőttként is csak kölyöknek érzi magát mellette.

Köszönet Nagy Gábornak, hogy tető alá bírta hozni ezt a kivételes albumot.

Ráczi Mihály
(*langolo.hu* – 2021.10.28.)

GYIMES-VÖLGYI MESEMONDÓ VERSENYEK

*A király-lyány: mese, János,
De nincs előbb a mesénél
S mese ellen minden káros.
(Ady Endre: A mesebeli János –
részlet)*

2014 tavaszán Salamon József plébános úr meghívására Gyimesbükkre utaztam. Az atya arra kért, hogy rendezek emlékműsört a Madéfalvi Veszedelem 250. évfordulója alkalmából helyi és magyarországi amatőr csoportok bevonásával. Pünkösöd vasárnapján, a Kontumáci kápolna melletti szabadtéri színpadon lenne a bemutató. Miközben az előadás megszervezésén dolgoztam, a plébános úr kérésére meséltem a helyi óvodásoknak, az elsőáldozásra készülők kicsiknek, a Rózsa-fűzér Társulat tagjainak, a Dani Gergely Általános Iskola alsós, felsős növendékeinek, a Szent Erzsébet Gimnázium tanulóinak, a Gyimesekben szolgáló idős atyáknak és a „kispapoknak” is. Boldogan jártam fel s alá a három évtizede nem látott, szépséges hegyeken-völgyeken. Néhány nap alatt mindenkinek „jó ismerőse” lettem.

Vasárnap délelőtt misére mentem. A nemrég épült, hatalmas templom hátsó padosrainak egyikében ültem le. Gondolataim ide-oda csapongtak. Felidéztem az áldozatos életű, templomépítő esperes, Dani Gergely alakját, szenvedélyes hangú prédikációit, melyeket az 1960-as évek végén, a '70-es évek elején hallgattam, többnyire a gyimesközéploki Magdolna-napi búcsúk alkalmával. Elvárásolva csodáltam a szentmisére gyülekező hívek gyönyörű népviseletét. Tízéves-forma, feketekendős, vézna kislány – inkább a mozdulatával, mint a szavaival – megkérdezte, hogy mellém ülhet-e. Bólintottam, rám mosolygott és letelepedett. Hamarosan egy kis ministráns megrángatta a sekrestye ajtaja melletti csengettyűt, két sorban bevonult a ministránsok népes serege, mögöttük a miséző plébános, Salamon József atya, és elkezdődött a szertartás.

A szentmise végeztével már karonfogva lépegettünk ki a kislánnyal a templomból. Megkérdeztem a nevét.

– Imeldának hívnak, – felelte – édesapám öt hete, hogy meghótt, azért viselek fekete kendőt.

Váratlanul megkérdezte: – Vaj’ egy könyvet nem hozott-e?

Megdöbbsentem. Kérdése szíven ütött. Mintha a könyvekért sokáig csak reménytelenül sóvárgó, egykori önmagamot láttam volna benne. Szinte szégyenkezve válaszoltam, hogy nem, nem hoztam könyvet, de megígértem, hogy amikor legközelebb eljövök, feltétlenül hozok.

Hazafelé a vonaton már ki is találtam, hogyan „szerzek” sok szép mesekönyvet, és nem csak Imeldának, hanem az összes gyimesbükki gyereknek. Alig lehetnek összesen nyolcszázán! Ottjártamkor meggyőződhettem róla, hogy szerencsére, az iskolának gazdag könyvtára van, sok szép magyar könyvvel rendelkeznek, de otthon csak nagyon kevés gyerekeknek van saját mesekönyve.

Pünkösöd hamar elérkezett. Nagyszabású, százszereplős műsört mutattunk be, amelyben madéfalviak, gyimesbükkiek, moldvai csángók és az immár Magyarországon élő bukovinai székelyek le-

származottai szerepeltek. Valamennyiük ősei a Madéfalvi Veszedelem elszenvetői voltak. A program megszervezése miatt a „könyvszerzéssel” nem tudtam foglalkozni. Amikor megérkeztem a plébániára, Imelda futott felém ragyogó arccal s kérdően nézett rám. Szégyenkezve mentegetőztem, hogy most sem hoztam neki könyvet.

Legközelebb októberben mentem Gyimesbükkre. Ezeröttszáz válogatott mesekönyvvel, ifjúsági regénnyel érkeztem. Egész nyáron gyűjtöttem a könyveket, mindenütt elmeséltem a könyvet váró gyimesi kislány kérését. Barátok, rokonok, ismerősök hozták el hamarosan a szépen megőrzött köteteket. Többen felajánlották a segítségüket a szállításban és egyebekben is. Végül a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület tagjai szállították Gyimesbe az adományokat.

A könyvtadás feledhetetlen volt. Az aulában sorakoztak fel a gyerekek. Elmondtam nekik a legkedvesebb Mátyás mesémet, énekeltek egyet közösen, majd segítők ölzámmra hordták be a könyveket. A gyerekek örömmükben visongtak, mi, felnőttek könnybe lábadt szemmel néztük, mint ölelik magukhoz ajándékainkat.

Salamon plébános úr indítványozta, hogy ha már ennyi szép olvasnivalót kaptak, rendezzenek olvasási versenyt! Én azzal álltam elő, hogy inkább mesemondó versenyt szervezzünk. Mindenki tanuljon meg egy mesét! A gyerekek lelkesen éljeneztek, és az öröm lázában, a Dani Gergely Általános Iskola igazgatójának hozzájárulásával elhatározottam, hogy az iskolában hamarosan mesemondó versenyt rendezünk. Nagy-Galaczi Hajnal igazgatóval hamarosan kimunkáltuk a részleteket, megosztottuk a munkát és elindult a szervezés.

Az I. Gyimes-völgyi Mesemondó Versenyt 2015. február 21-re tűztük ki. Nagy-Galaczi Hajnal igazgató és pedagógusai kiváló szervezőmunkájának köszönhetően százhat gyermek jelentkezett. Volt köztük néhány esztelneki gyerek is, de a többiek mind gyimesiek voltak, óvodásoktól a nyolcadikosokig. Akkoriban dolgoztam a száz mesét, mondát, legendát tartalmazó, *Mátyás király nevenapja* című könyvem. Hogy segítsen a felkészítő pedagógusok munkáját, ennek a kötetnek az anyagát küldtem ki, de természetesen más forrásokból is választhattak maguknak mesét a gyerekek.

A jelentkezők nagy száma hirtelenjében megijesztett bennünket, de végül a gyerekeket korcsoportokra osztottuk, és öt zsűri felállításával sikerült egy délelőtti meghallgatni mindenkit. A zsűritagokat gyimesi, csíkszeredai pedagógusokból és más értelmiségiek közül toboroztuk. Még a kosteleki káplán úr is zsűrizett, de bekapcso-

Kóka Rozália írását a Kolozsváron megjelenő *Művelődés* című folyóirat „Gyimesek” című, 2021/1-2 számú mellékletéből vettük át. Köszönet érte! Ezúttal Slezák Zsuzsanna fotóival közöljük.

lódta a munkába a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület és a Magyar Művészeti Akadémia népművészeti tagozatának tagjai is.

Délben, amíg a gyerekek és kísérőik elfogyasztották a Fenyő szállóban a szerény, de ízletes „Mátyás lakomát”, két szépen író tanítónő kitöltötte az okleveleket és az emléklapokat. A program gálaműsorral folytatódott, amelyen bemutatkoztak a korcsoportok győztesei, és velük együtt szerepeltek a Lakatos Demeter Csángómagyar Kulturális Egyesület és a MMA Népművészeti tagozatának művész tagjai is. Végül a díjkiosztásra került sor. A verseny minden résztvevője könyvajándékot és emléklapot kapott. A helyezettek eredményes szereplésüket igazoló oklevelet is.

Megállapítottuk, hogy a verseny nagyon jól sikerült. Elhatároztuk, hogy folytatjuk a munkát és hagyományt teremtünk. Magyarországon szeptember 30-án, Benedek Elek születésnapján ünnepeljük a Magyar Népmese Napját. Szerettük volna az eljövendő versenyek időpontját ehhez az emléknaphoz igazítani. Nem sikerült, mert Magyarországon szeptember 1-én kezdődik a tanítás, Romániában szeptember 15-én. Két hét rövid lett volna a felkészülésre.

A II. Gyimes-völgyi Mesemondó Versenyt 2015. október 17-én rendeztük meg. Ezúttal százötz gyerek nevezett a versenyre. Szabadon választhattak népmesét bármelyik népmese-gyűjteményből. Bőséges anyagot válogattam segítségül a népmese-irodalomból.

Támogatóink jóvoltából minden gyermek kapott ajándékba egy-egy szép könyvet, emléklapot, és a kiemelkedő szereplők oklevelet is, a helyezésük feltüntetésével.

A gálaműsorba meghívtuk a helyi népművészeket is. Idős táncosok és zenészek is felléptek a gyerekekkel.

Az előző két verseny tapasztalatait összegezve Nagy-Galaczi Hajnal igazgatóval úgy ítéltük meg, hogy szükség lenne a mesemondó versenyeken résztvevő pedagógusok számára továbbképzést szervezni.

2016. április 18-án továbbképzést tartottunk *A népmesetípusok,*

népmese-gyűjtés, és a népmesetanítás módszerei címmel. A továbbképzésen arra próbáltam rábeszélni a pedagógusokat, hogy iskolájukban rendezzenek elődöntőt, és csak a legjobbak jöjjenek a döntőbe, hogy elkerüljük a nagy tumultust. Hamar be kellett látnom, hogy rosszul ítélem meg a pedagógusok lehetőségeit és képtelenséget kívánok. Örülök, hogy ilyen sokan eljönnek, örülök, hogy ilyen sok tanító, tanár külön munkában fáradozik a gyerekek felkészítésén. Legyek boldog, hogy ilyen sok gyermek veszi a fáradságot, és évről, évre megtanul egy mesét! Beletörődtem, hogy maradjon minden a régi-ben.

A III. Gyimes-völgyi Mesemondó Versenyt 2016. május 28-án rendeztük meg. Összesen nyolcvanhat gyermek jelentkezett mesemondásra. Ezúttal bukovinai székely és moldvai csángó mesekönyveimből és Magyar Zoltán gyimesi gyűjtéseiből választhattak mesét a gyerekek. Kaptak egy külön feladatot is: gyűjtsenek történeteket, imákat, népdalokat a családjukban. Írják le, írják rá az adatközlő névét, és a születési adatait is. Ezekből egyet mondjanak vagy énekeljenek el. Úgy gondoltuk, hogy talán készülhet a gyűjtésükből egy kis iskolai kiadvány is.

A versenyre kedves vendégek is érkeztek. A Magyar Művészeti Akadémia Népművészeti tagozatának akadémikusai és ösztöndíjasai ezúttal Gyimesbükkön rendezték meg az évi kihelyezett tagozati ülésüket. Akadémikus társaim nagy várakozással tekintettek a mesemondó verseny elé. Stoller Antal akadémikus kollégám, aki minden addigi eseményen részt vett, és én magam is, lelkes beszámolóinkkal csábítottuk őket Gyimesbe, ahol találkozhatnak a sok-sok mesélő gyerekekkel. Nem kellett sokat győzködnünk őket, már addig is nagy szeretettel küldték el a gyerekeknek az ajándékaikat valahányszor mi útnak indultunk.

Erre az alkalomra sikerült lecsalogatnunk a Farkasok-pataka szájából Tankó Fülöp „Gyugyu” mesemondót is, a Népművészet Mesterét. Rajta kívül táncosok, zenészek és bundavarró népművész is bemutatkozott a gálaműsorban. Népviselet- és hímestojás-kiállítás is gazdagította a programunkat.

A hátsó sorban álló felnőttek: Szőke Levente, Kóka Rozália és Mirk László

A gyerekek fő ajándéka a szép emléklapok, oklevelek mellett jómagam, Kóka Rozália *Mátyás király nevenapja* című mesekönyve volt.

A IV. Gyimes-völgyi Mesemondó Verseny és I. Népdalversenyt 2017. május 20-án rendeztük meg Szent László király tiszteletére. A versenyen minden eddigénél nagyobb létszámban vettek részt a gyerekek. Összesen százötvenhárom volt a jelentkező, ebből száztizenhárom mesemondó és negyven énekes. A mesemondók számára gyimesi mesék, mondák, legendák képezték a verseny anyagát. Az énekeseknek gyimesi népdalokat kellett énekelniük.

Természetesen a „lakomát” itt is megültük, ezúttal felséges töltött káposzta volt az ebéd, amit az iskola napközijének szakácsai készítettek.

A verseny után ismét megtartottuk a mindig nagyszerű gálaműsort. Az eredményhirdetés végén minden gyermek és minden pedagógus megkapta a *Szent László Gyimesben* című, erre az alkalomra született mesekönyvet, amelyet az iskola egykori diákja, Főcze Alpár illusztrált.

Az V. Gyimes-völgyi Mesemondó Verseny és II. Népdalversenyt 2018. május 26-án tartottuk. A résztvevők száma százkilenc gyermek volt. Ezt a versenyt Hunyadi Mátyás királlyá koronázásának 560. évfordulója alkalmából ismét a nagy király tiszteletének szenteltük, így a téma ezúttal egy Mátyás monda és egy, a gyermekek által, lehetőleg a családjuk körében gyűjtött rövid gyimesi mese, tréfa, igaz történet vagy ima bemutatása volt, amelynek szövegét a felső tagozatosoknak „adatolva” le kellett adniuk. A népdalénekesek gyimesi népdalokat énekeltek. A legnagyobb meglepetést az Óbudai

Népzene Iskola művésztanáraitól kapták a gyerekek és felkészítők. Fábíán Éva és Juhász Zoltán, *Tatros partján – Gyimesbükkü dalos könyv* címmel csodálatos könyvet szerkesztett számukra, amelyben ötvennégy gyimesbükkü énekestől gyűjtött népdal szerepel kottával és hangzó melléklettel. A gálaműsort a frissen felavatott, szépséges Gyimesbükkü Községi Házban tartottuk.

A VI. Gyimes-völgyi Mesemondó Verseny és III. Népdalversenyt 2019. május 11-én rendeztük meg. Ebben a tanévben már Antal Etelka igazgató irányította az iskolát. A mesemondó verseny szervezése zökkenőmentesen folyt. A résztvevő versenyzők száma ezúttal kétszázhatra növekedett. Százötvenkét mesemondó, ötvennégy énekes szerepelt. Immár csak a „díszteremmé” alakított, új tornateremben férünk el mindnyájan. Elsőként megemlékezünk Benedek Elek 160. születésnapjáról és halálának 90. évfordulójáról. A megnyitó után a népes sereg elszlott korcsoportonként a tantermekben. A mesemondók Benedek Elek mesefeldolgozásaiából választhattak vagy gyimesi mesékkel, mondákkal indulhattak, az énekesek gyimesi népdalokkal.

Miután elfogyasztottuk az ebédet, visszatértünk a tornaterembe, a gálaműsort ezúttal ott tartottuk. Vendégeket nem hívtunk, és az idő szűke miatt csak a korcsoportonkénti első helyezettek mutathattak be. Mintha csak az előző évi fáradozásaink gyümölcsei értek volna be. Gyönyörűen, tisztán beszélő gyerekek szavai nyomán életre keltek a mesék, az énekesek elvarázsoltak bennünket. Fábíán Éva és Juhász Zoltán újabb énekeskönyvvel ajándékozta meg a gyerekeket és a felkészítő tanárokat.

A híres gyimesi énekes, Berszán Fülöp, a Népművészet Mestere legszebb dalaiból született egy újabb kiadvány, hangzó melléklettel. A címe *A Nappal szemben letérdeltem – Gyimesközéploki népdalok Berszán (Ádám) Fülöp előadásában*.

Este a szép új közösségi házban újra összegyűltünk: az akadémikus vendégek, a falu fiataljai, a délelőtti mesemondó gyerekek, énekesek és idős gyimesi népművészek, közülük sokan a Népművészet Mestere cím birtokosai. Örömben és szeretetben telt el az este. Szép reményekkel búcsúztunk el egymástól: jövőre újra eljövünk...

2020-ban a koronavírus járvány miatt nem tarthattuk meg a tervezett mesemondó versenyünket. Ha a Jóisten engedi, folytatjuk.

Kóka Rozália

a Népművészet Mestere,
a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja

szent László Gyimesben

Amikor Szent Lászlót üldözték a pogányok, ő ott jött ki Gyimesben, a Széphavas hátánál. Nagyon szép hegyek vannak arra, azért nevezik Széphavasnak. A király úgy látta, az a hely jó lenne arra, hogy ő ott szembe szálljon az ellenséggel. Azt mondta a katonáinak:

- Szóvjátok szét a pénzeteket!
- Uram, hogy vessük el a pénzt? – kérdették a katonák.
- Szóvjátok a pénzt! – parancsolta László.

Akkor a katonák kezdtek a nyeregkapákból elővenni a pénzes zacskókat. Nem dobták el egyben a pénzüket, hanem ügyesen elhintették. Akkor már a pogányok es odaértek, meglátták a sok aranyat, erőst csudálkoztak:

- Ne, mennyi pénz van itt!

Hát ugye, az arannyér' nekik es fájt a szívük, gyorsan leszökdöstek a lovakról s két kézzel kapdosták a pénzt. Akkor Szent László hirtelen visszafordult, s aki el nem tudott menekülni, azt mind lekasabolta. Azért hívják azt a helyet ma es Pogányhavasnak, mert itt győzte le Szent László a pogányokat.

*

Szent László virágoskertje

Szent László virágoskertje a Bárány havasába' vót. Alsó-Hagymás köviibe még most is megvan a lakhelye. Látszik a virágoskertje még most is. A szegfűvek, azok a gyönyörű szép virágok nyílnak azótától. A magjik minden esztendőben visszahullik, s nyílnak meg. Ott látszódnak még a helyei, ahol élt, ahol volt a tanyája. Rendesen van egy olyan, mint egy oltár, egy körszerűség, ott volt Szent László tanyája. Látszik még a lovának is a helye.

Jávorszky Béla Szilárd: 80 Szomjas év

Az NKA Halmos Béla Program és a Tiszta Formák Alapítvány támogatásával, a Kossuth Kiadónál megjelent új kötetet 2021. november 26-án – Szomjas György születésének 81. évfordulóján – mutatták be a budapesti FUGÁ-ban. Az eseményen a szerző mellett Gelencsér Gábor filmtörténész, Dénes Zoltán operatőr és Dresch Mihály jazzmuzikus működött közre. Az alábbiakban Jávorszky Béla Szilárd előszavát és Gelencsér Gábor fűlzővegét adjuk közre. (Címlapfotó: Gothár Péter)

A Kossuth- és Balázs Béla-díjas filmrendező, tarczali Szomjas György (1940–2021) a magyar filmtörténet igazi különutasa. Szinte valamennyi játék- és dokumentumfilmjében igyekezett szembe menni az aktuális fősodorról és a klasszikus akadémizmussal. Egyben ő volt a filmes szakma egyik legjelentősebb koordinátora, aki a Balázs Béla Stúdió vezetőségének tagjaként vagy a Magyar Filmművészek Szövetsége főtitkáráként évtizedeken át tartotta sikeresen egyben a gyakorta széthúzó erőket.

Nem melleleg pedig Szomjas volt a magyar populáris kultúra talán legfontosabb vizuális dokumentátora. Ahogy mondani szokta, számára 1956 két szempontból is meghatározó élményt jelentett: egyrészt gimnazistaként testközelből élte át a forradalmat, másrészt az életébe betört a rock and roll. Olyannyira, hogy éveken át ismerősi körben ő volt a rongylábkirály. Aztán tősgyökeres urbánus fiatalként 1972 karácsonyán Sebőékkel együtt ő is megszállt Szeken, Kali néni táncházában, majd egy akkoriban készült, de dobozban maradt tizenöt perces idegenforgalmi propagandafilmben összehozta a folkot a progresszív jazzrockkal. Miközben modern kori betyárok a Hortobágyon piros Citroënnel száguldozó lányokkal ismerkedtek, a Halmos–Sebő-duó népies témáira improvizált hosszasan a Sirius együttes.

A hetvenes évekbeli, saját populáris kultúránk gyökereit kutató betyárfilmjeivel (*Talpuk alatt fűtűl a szél*, 1976, *Rosszemberek*, 1978) újszerű hangütést hozott a magyar filmművészetbe. Az 1981-ben a betiltás határán billegő Kopaszkutya – főszerepben Schuster Lóránttal és a Hobo Blues Band tagjaival – a korszak talán legemblematikusabb popkulturális mozija. A nyolcvanas évek formabontó játékfilmjei (*Könnyű testi sértés*, 1983, *Falfűró*, 1985) után pedig kamerájával ismét a táncházmozgalom felé fordult (*Multság*, 1989). S miközben filmrendezőként sorra készítette az újabb és újabb formabontó játékfilmeket (legfontosabbak: *Roncfilm*, 1992, *Gengszterfilm*, 1999, *Vagabond*, 2003, *A Nap utcai fiúk*, 2007), az MTV-ben és a Duna Televízióban Halmos Bélával és Rosta Katalinnal közösen havi rendszerességgű magazinműsorban számolt be a folklóvilág jelenéről. Emellett *Új régi hang* címmel tizenkét részes DVD-sorozatban mutatta be a Kárpát-medencei népzene múltjának legfontosabb muzikusait, 2013 óta pedig a táncházmozgalom kulcsfiguráiról készített portréfilmeket.

Szomjas György a 2021. április 7-én bekövetkező halála előtti hetekben – hét menetben – a diktafonomba mesélte az életét. Ezt a kötetet még együtt terveztük, de sajnos már egyedül valósítottam meg. Fontos, hogy szándékaim szerint ez nem emlékkönyv, hanem memoárkötet – a függelékben szereplő dokumentumokat és családi, baráti hozzászólásokat leszámítva benne kizárólag Gyuri mesél. Úgy, ahogy ő látta, úgy, ahogy ő élte át, úgy, ahogy ő értelmezte a maga mögött hagyott nyolc évtizedet. Objektív alapokon nyugvó, de vállaltan szubjektív visszaemlékezés ez. A lényeg, hogy ez a könyv nem róla szól. Hanem az ő könyve, az ő története.

Jávorszky Béla Szilárd

*

Mindig farmernadrágot viselt. Tavalyl töltötte be a 80. évét, ami teljesen hihetetlen volt számomra, de ezt a viseletet mindvégig megőrizte. Zakó, ing – és farmer. Talán nem sértő, ha ezt az emlékem

idézem fel róla, mivel úgy gondolom, ez fejezi ki legjobban gondolkodásmódját és művészetét.

Lázadó volt; lázadó 1968 után és Magyarországon.

Lázadás volt már, hogy az építészmérnöki tanulmányokat oda-hagyta a filmművészeti főiskoláért. Lázadás volt, ahogy a Balázs Béla Stúdió vezetőségének tagjaként a hatvanas–hetvenes évek fordulóján megnyitotta a műhely kapuit a filmes diplomával nem rendelkező művészek előtt. Lázadás volt játékfilmes pályakezdése a hetvenes évek közepén, amikor a magyar filmből szinte kihalt a műfajiság, de ő műfajteremtő filmekkel mutatkozott be, a western mintájára megalkotott easternnel, s forgatta le ennek a különös képződménynek két legsikeresebb darabját, a *Talpuk alatt fűtűl a szél* és a *Rosszemberek* című filmeket. S a folytatás is az volt, a *Kopaszkutya* rocklázadóival, majd a különféle szerelmi-érzelmi bonyodalomba keveredő hősökkel, akiket legalább annyira meghatározott a közeg, amelyben élniük adatott, Kőbányától (*Könnyű testi sértés*) a lakótelepek világán át (*Falfűró*) a VIII. kerületi Szigony utcáig (*Roncfilm*). S persze lázadók a *Mr. Universe* két poszt-hatvannyolcas, Amerikát egy sárga taxin átszelő hősei, akik a legenda nyomába erednek, de közben nem veszik észre, hogy azoknak az időknek már vége. Szomjas azonban nagyon is tudta.

Így aztán művészként úgy lázadt, hogy legjobb filmjeiben bátor ironiával fordította ki a műfaji sémákat, miközben a modern film szerzői megoldásait is idézőjelbe tette.

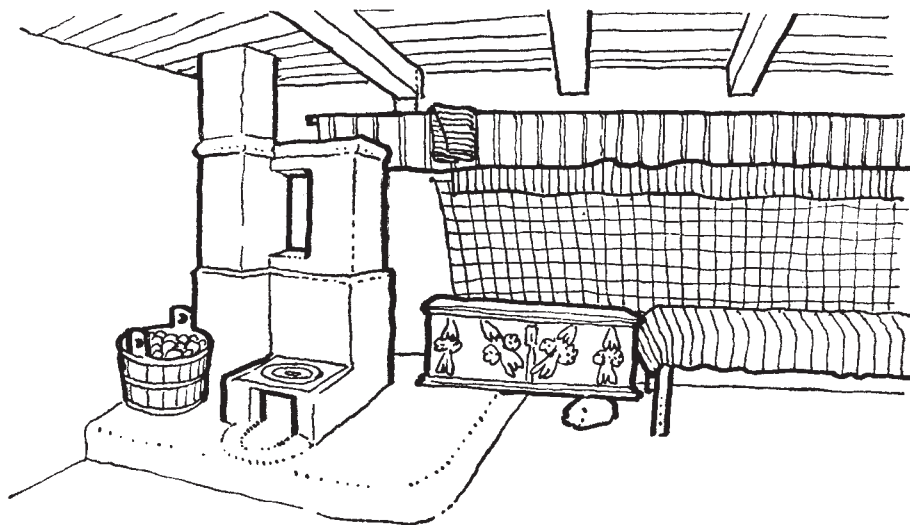
Gelencsér Gábor

Savanyúlé, galuska, édeslaska...

Fejezetek a moldvai magyarok étkezési szokásaiból – II. rész

A disznót rendszerint a gazda, vagy valamelyik családtag szúrja, vagy vágja, bár ismeretesek olyan specialisták, akik szélesebb körben, „hivatásszerűen” foglalkoznak disznóöléssel. Pusztinában emlékeznek egy emberre, aki hatvan esztendőn át herélt és vágott „*az egész szernek*”. Ha nem közeli családtag vágja a disznót, akkor egy darab *pecsenyét* kap, egy-két kiló húst. Kétféleképpen ölik le a disznót Moldvában, vagy a *szívet szúrják*, vagy a *nyakát vágják*. Az előbbi esetben benn marad a vére a hasüregben, az utóbbinál kifolyik, amit aztán vagy elfognak, vagy nem. Úgy tűnik, egyéni szokás kérdése, melyik ölési technikát alkalmazzák, de ha az ember egy kicsit faggatózik, mindjárt megpróbálnak elméletet gyártani hozzá. Ezeknek három változatával találkoztam: „*a kövér disznót szíven szúrják, a kisebbnek a nyakát vágják*” (Pusztina); „*ha szúrják a disznót, benne marad a vére, s a húsa veres; de most a nyakát vágom, akkor kifolyik a vére, s a húsa szép lesz*” (Lujzikalagor); „*az oláhság a nyakát vágja, de mi magyarok állítottuk meg a vérért*” (Vizantea). Abban általában megegyeznek a visszaemlékezők, hogy korábban inkább szúrták a disznót – *öklesztik meg a szívet* –, aztán akinek kellett a vére, az kiszedte a hasüregből, *megforrózta*, s abból készítették a *véreshurkát*. Külsőrekecsinben, Diószénban, Pusztinában – és bizonyára más helyeken is –, amikor megszúrják a disznót, a sebet még be is dugják egy *puj csutikával*, hogy ne folyjék el a vér. Újabban, tizenöt-hús esztendeje inkább a nyakát, a gégejét vágják el, de a vért nem mindig fogják fel. Figyelemre méltó, hogy a már csak román nyelvet használó „északi csángó” falvakban jó ideje „oláhsosan” ölik a disznót, vagyis a nyakán vágják, mint Bírófalván, Jugánban és bizonyára más helyeken is. A véres hurka kezd kimenni a divatból: „*most kezdjük nem szeretni, s a fiatalág nem eszi, azt mondják, árt a fikatodnak*”¹ – hallottam Lészpeden. De akár szúrják, akár vágják a disznót, általános vélekedés szerint, ha nehezen döglök meg, az attól van, hogy a jelenlévők közül *erőst sajnálja valaki*.

Amikor még elterjedt volt a bocskor használata, a leölt disznót többnyire megnyúzták, s a bőrből bocskort varrtak. A bocskor elhagyása után kezdték a leölt disznót szalmával perzselni, amire az idősebbek még jól emlékeznek, bár ez a gyakorlat Moldvában nem volt általánosan elterjedt, mert kevés és értékes a szalma. A XX. század derekáig a disznók többségét megnyúzták, ami keveset perzseltek, az is részben szénával történt. Lészpeden az 1950-es években – lehet, hogy előbb is – *csetenyével* (fenyőhajtással), Vizanteán lábón megszáradt gyalogbodzával is perzseltek, s azt mondják, jobb a szalma. Amikor az 1960-as években bejött a kollektív gazdálkodás, nagyobb arányú lett a gabonatermesztés, és a perzseléshez való szalmát rendszerint a közös gazdaságból lopták. Pusztinában hallottam: „*Mikor a kollektív volt, mentünk s loptunk egy hát szalmát, kettőt, mert egy hát nem elég, hogy legyen mivel megperzseljük a disznót*”. Az 1970-es években néhány faluban már feltűnt a kézzel hajtott szelelővel, apróra hasogatott fával működő kerek perzselő. Az

Lakóház tűzhellyel, füstfogó góg kerek kürtővel, mögötte kemence, Forrófalva (Kós Károly: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1976. 191.)

első darabokat Székelyföldön dolgozó moldvaiak hozták be, vagy az ott látottak alapján maguk készítették el. Nem terjedt el tömegesen, de több faluban volt néhány, amit aztán egymástól kölcsönöztek disznóölések idején. *Disznóperzselő* a neve, ahová az aprófát teszik, az a *köpülője*, amit hajtának, az a *szelelője*. Akadt, aki tönkrement hűtőszekrényekből kiszedett villanymotort hajtott perzselőt barkácsolt magának, olyanról is tudnak, amelyiknek *kettős sebessége* van. Az 1990-es években azután bejött az *aragáz*, s egy-kettőre kizárólagosságot kapott a disznóperzselés terén. Ezek az újabb perzselők tökéletesebben leégették a szórt, mint a szalmás megoldás; Pusztinában hallottam, hogy „*régen mennyi szőrös csórikot megettünk, a lábukat még akkor es perzseltem, mikor tettem ótottnak [kocsonyának]*. De most úgy kitakarítják az aragázzal, nem is érzed, hogy szőrös volt.” Jugánban viszont vannak, akik a gázlánggal való perzselés után – szinte jelképesen – még szalmával is megperzselik egy kicsit, mert akkor – mint mondják – más lesz a bőr íze.

Akár szalmával, akár *aragázzal* perzselték, *porgolták* a disznót, utána alaposan le kell takarítani. Szokás, hogy a megperzselt disznót be is borítják hóval egy-két pohár pálinkányi időre, hogy meglágyuljon a bőre. Utána kés fokával, vagy zsendely darabbal alaposan megvakarják, bő vízzel lemossák, amíg szép fehér nem lesz a bőr. Van, aki behasítja a fület, hogy jobban ki tudja takarítani. Forrófalván hallottam, hogy sót tesznek a vizes bőrre, s egy lepedővel, újabban fóliával letakarják, hogy puhuljon a bőr. A bontás során levágott, megperzselt bőrdarabok a disznóöléskor lábatlankodó gyermekek kedvelt csemegéje, akik szünet nélkül *csórikát* kunyerálnak. A leölt disznót felbontják, vagyis *felmészárolják*, máshol *kaszabolják*. „*Itt, a Patakon nincs jobb kaszáp nálam*” – mondta önérzetesen a lujzikalagori Salamon Péter.

A sertés felbontásának módjában és a különböző műveletek sorrendjében településenként nincs számottevő eltérés. A tisztára mosott disznót rendszerint felteszik egy alkalmi asztalra, vagy egy lábakra, bakokra állított ajtóra, s azon bontják föl. Ha van rá mód, mikor elhelyezik az állatot, „*a száját hagyják alább, hogy a lé folyjék ki belőle*”. A bontás többnyire az udvaron történik, de van, aki be-

viszi a házba, mert ha az udvaron bontják, „mindenki bejön, hogy aggy egy darab húst, me nekem is, me nekem is...”

A leölt és megtisztított disznó a hátán fekszik. Először többnyire levágják a disznó fejét. Forrófalván, Külsőrekecsinben, Pusztinában és bizonyára máshol is rontás ellen „késsel megkeresztezik a homlokán a bőrt, s akkor megkapja azt a csontot, megsírít jól a fejét, s nem kell vágja a szekercével, hanem csak kifacsarja a fejét, s ha hó van, belétezzük a hóba”. Ezután következnek a lábak, amit tetszés szerint kisebb vagy nagyobb „sonkával” kanyarítanak le. A moldvai csángómagyaroknál azonban még a hátsó lábaknál sem szokás sonkát hagyni, magát a kifejezést sem ismerik, *lábat* mondanak és értenek helyette. Ezek aztán hamarosan sóba, majd füstre kerülnek. A lehúzott disznókörmöt elvetik, vagy megszáritják, megtörik, s pálinkába öntve hasmenés ellen isszák. Külsőrekecsinben,² Pusztinában s talán máshol is szokás volt régebben, hogy a résztvevők a perzelés után lehúzott disznókörmökből ittak egy-egy korty pálinkát.

A lábak levágása után *megsírítik* az állatot, Moldvában ugyanis a disznót hagyományosan a hátán – *orjára* – bontják. Ennek elsősorban akkor volt jelentősége, amikor a szalonnát még egy darabban tették fel a *hiuban* a rúdra füstölödni, de megmaradtak ennél a módszernél, noha a szalonnát már földarabolva használják. Az esetek túlnyomó részében a háta *görrényinél*³ vágják föl, s onnan fejtik kétfelé a szalonnát. Ma már nem hagyják egybe, a szalonnát és a húst sem a hiuban füstölik, hanem erre a célra készült füstölőkben. De harminc-negyven esztendeje még számon tartották, hogy melyik rokonnak van füstös padlása, oda vitték a szalonnát és más disznóságokat, mert úgy tartották, hogy úgy jobban füstölődik, jobb ízűek lesznek a disznórészek. A szalonnát kb. 30 cm-es darabokra vágják, s *mazdagval* kötik fel a füstre. A szalonna mellett összeszedik a hasüregben lévő hájat és a *keszkenőnek* vagy *hurkazsírnak* nevezett bélzsírt, *lehájazzák* a beleket és a különféle belső részeket is. Ezután következik a húсок lefejtése és összegyűjtése. Megkülönböztetik a nyúlót, a nagy *nyúlót* vagy *nyúláhúsait*,⁴ a *hosszú pecsenyét* vagy *purkárját* (Bogdánfalva), a *háta gernyét* vagy *hátagörrényit*, a *lapockáit*, az *orjassát*, a *haspecsenyét*, az *oldalát* vagy *oldalását*, a *kicsinyülót*, a *grebunját* (Szabófalva). A különböző húсокat üstbe, teknőbe, újabban műanyag lavórokba gyűjtik.

A disznó felbontásának utolsó szakasza a belső részek kiemelése. Ha szíven szúrták a disznót, akkor ki kell szedni a részben már megalvadt vért, majd következik a szív, a máj, a vesék és a lép kivétele. Ezeket külön edénybe rakják, s a lép formájából a tél várhatóan hosszú vagy rövid voltára jósolnak. Nagy figyelmet igényel a

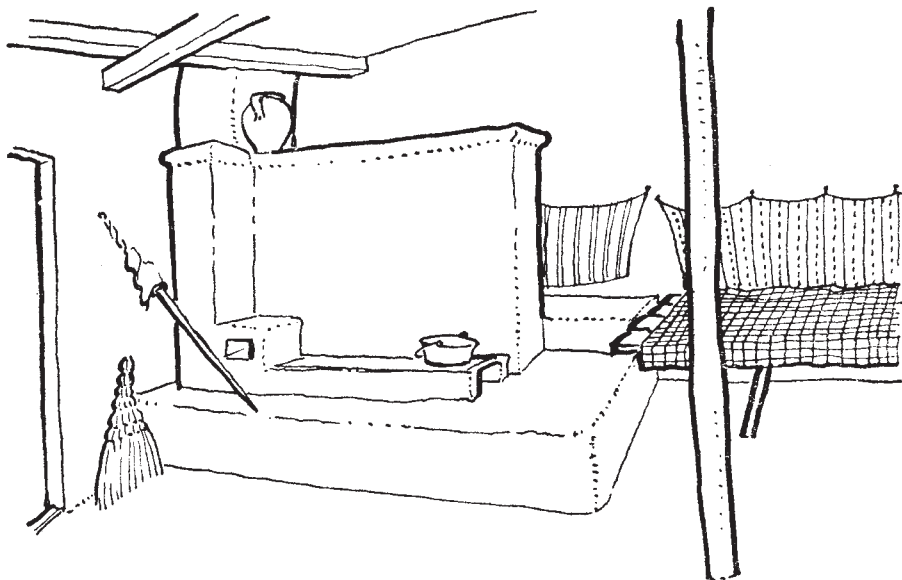

Dr. Nyisztor Tinka pusztinai háza tornácán.
(Forrás: www.marosvasarhelyiradio.ro)

belek kiemelése, ehhez felvágják a hashártyát, s elkötik a végebet, ki ne ömöljön a bélsár, de bizony ez is előfordul. A disznó epéjét is nagy gonddal szedi ki, ügyelnek, hogy el ne fakadjon. Egyrészt azért, hogy ne károsítsa a májat s a többi belsőséget, másrészt, mert úgy tartják, hogy jó a fagyásra, a fagyott testrészt kezegetésére, ezért külön üvegecskébe gyűjtik és félreteszik.

A zsírnak való szalonnát üstben, kazánban sütik, *pergelik*, lassú tűzön olvasztják ki belőle a zsírt. Jól meg kell *pergelni* – mondják –, hogy meg ne avasodjék. Addig sütik, amíg a tepertő megveresedik. Zsírt elsősorban a disznó hátán lévő szalonnájából olvasztanak, de kisütik a hasüregben lévő hájat is. A zsírt régen mázas *cserepfazakban* vagy *fetekefazakban* tartották, újabban zománcozott edénybe, vagy *borkánba*⁵ teszik. A friss szalonna kiolvasztása azonban csak az 1960-as években kezdett elterjedni, s még ma sem általános, inkább a szalonnával történő sütés-főzés a jellemző. A tartósításra szánt szalonnát hagyományosan egy darabban hagyták, s úgy sózták, füstölték. A moldvai csángók füstölt szalonnájának jó híre volt a piacokon is, Gunda Béla még a XX. század derekán feljegyezte, hogy Buzdugánban „*ízletes, a bákói piacon is keresett szalonnát készítenek. Lefejtik a disznóról, sóba, 3-4 nap után füstre teszik, s borókafenyővel tíz napon át füstölik.*”⁶

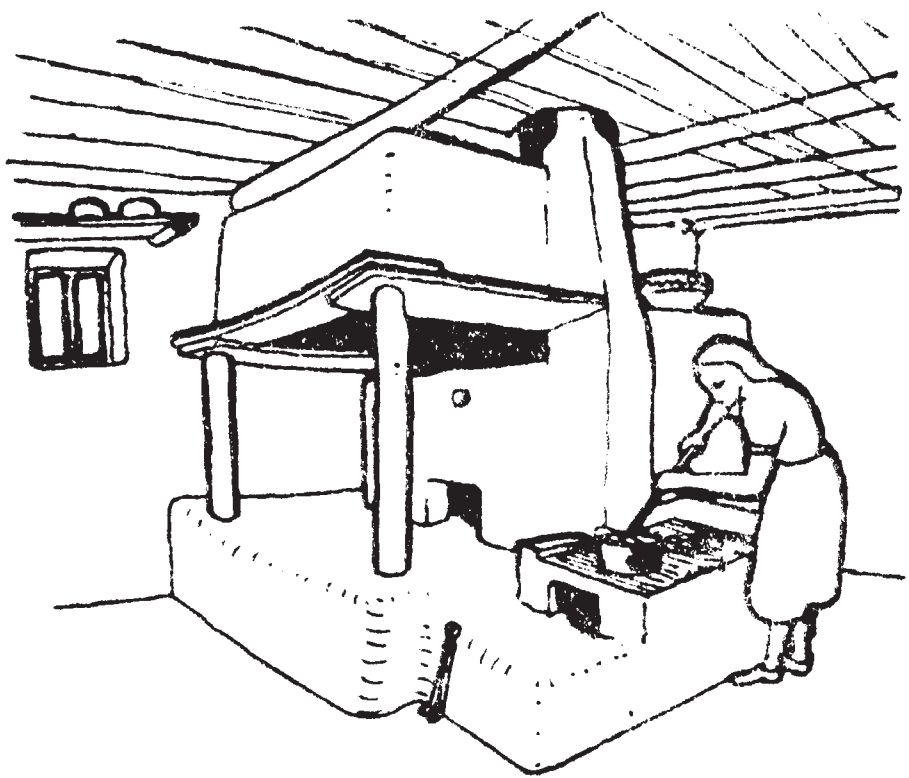
Azok a szalonnák azonban néhány emberöltővel ezelőtt, amikor még 80–90 kg-os súlyban vágták a disznókat, jóval kisebbek voltak, mint a maiak lennének, ha egyben hagynák őket. Amióta nagyobb súlyban ölik a sertéseket, szalonnájukat arasznyi széles, 40-50 centi hosszú darabokra vágják, s *disznósózó tekenyőben sózzák el*. A szalonnát *el kell sózni, mielőtt kihülne*, másként a só nem veszi jól magához, és könnyen megromolhat.⁷ Három-öt napot *ül* a sóban, aztán *mazdagval* akasztják fel a füstre. Amióta a füstöt „*úgy kell csinálni*” a mesterséges füstölőkben, legfőképpen egy-két hétig hagyják ott a füstölőnivalókat. Utána ismét sóba, gyakrabban sós vízbe teszik, hogy ne romoljon meg. Ahol nincs természetes sós víz, ott úgy készítik, hogy a vízbe annyi só tesznek, hogy „*a tojás feljöjjön a tetejére*”. Felhasználás előtt aztán lemossák a szalonnáról a só.

Lakóház tüzelőhellyel (szóba), Bogdánfalva (Kós 1976. 192.)

A hús és a húsos részek tartósításának háromféle módja ismeretes a moldvai csángó-magyaroknál. A hagyományos a füsttel és a sóval való konzerválás, ami lényegét tekintve a szalonnához hasonlatos. Ahogyan a kelgyeszi Chelaru Mária elmondta: „*Veszed el a disznó boccairól a pisinyét, a sontokat szózod bé külön, lágypesenyét szózod bé külön, aztán télbe három nap hagyod, hogy a szó mennyen bé, s azutan füstölöd meg.*”. Hasonlóképpen füstölik a sertés egyéb, füstölendő részeit is, elsősorban a csontos részeket, vagy a csontos húsokat. Ily módon konzerválják a sertés fejét és lábait is. A fejet négyfelé vágják, az *eszit* kiszedik, a többiit sózzák és füstölik, aztán a körmös lábakkal együtt *ótottat*, vagyis kocsonyát főznek belőle. Nyisztor Tinka szerint „a lapockákon és a keresztcsontokon csak annyi húst hagynak, ami ki tud száradni, a füst át tudja járni. Az első és a hátsó lábakat egészben hagyják, de meghasogatják, hogy a só jól átjárja.”⁸ Hogy a húsok ne száradjanak ki nagyon, rövidebb ideig tartó füstölés után újabban leöntik forró zsírral. „*Megfüstöljük a húst, s egész nyáron ettük. Úgy elassz a füstös pecsenye, mint a forgács. Való, hogy nem romlik el, de még romlik es. Ezért csak egy kicsit füstölöm, aztán beleteszem egy nagy edénybe, s feltöltöm hájval*” – mondta a forrófalvi Antal Anna. Pusztinában úgy is tesznek, hogy az arasznyi füstült kolbászokat, a füstölt húsokat és a füstölt szalonnát beteszik egy üstbe, az egészet zsírral összesütik, aztán nyáron használják. Vizanteán a zsírba nem tesznek szalonnát, külön rakják el a kolbászt és külön az oldalast. Mint mondják, egészen augusztusig eltart.

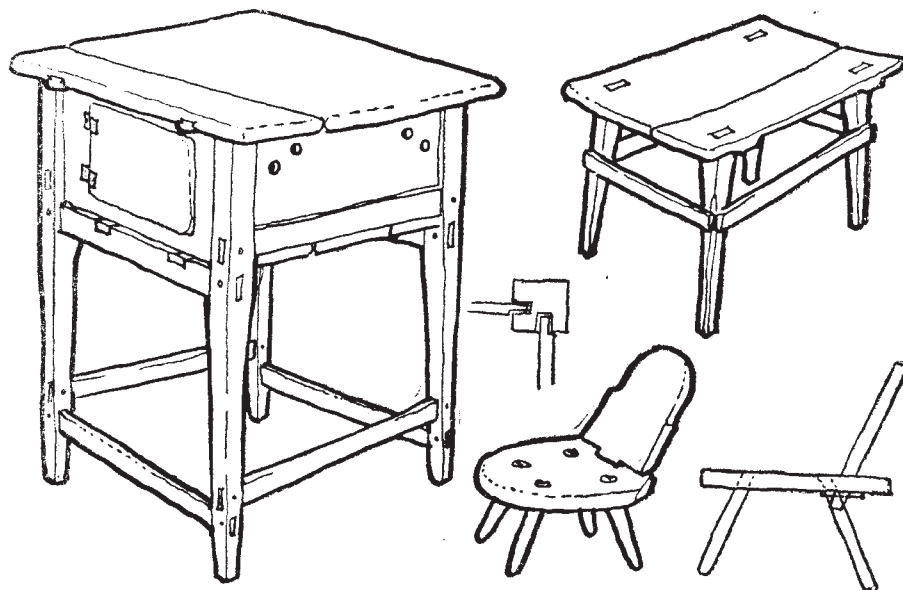
A hús tartósításának harmadik módja *vékonyhurkába* töltött *ker-nác*, ami tulajdonképpen kolbász. Ez talán a legújabb húskonzerválási eljárás, a XX. század derekán kezdett szélesebb körben terjedni. A *hurkákat*, vagyis a belet igen alaposan megtisztítják. Ez – noha a szabadban történik – az asszonyok dolga. A beleket többnyire fölvágják félméteres darabokra, azután először vízzel mossák néhányszor, kifordítják, újra mossák, átöblítik a *muratura* levéllel,⁹ is-

Kemencés túszej, füstfogó sodlábakon álló széles, füstfogó sód vagy hornya, Onyest. (Dr. Kós Károly–Szentimrei Judit–Dr. Nagy Jenő: *Moldvai csángó népművészet*. Kriterion Könyvkiadó. Bukarest 1981. 94..)

mét kifordítják, úgy is kimossák, sóval súrolják, attól is megmos-sák, ecettel öblítik, végül egy marék vágott hagymával megdörzsö-lik, mert az „*elveszi a büzít*”. „*A kolbásznak valót megvakarják a kés-sel, csak a pélica¹⁰ marad, de az egyébnek valót nem, mert az kifő*” – mondják. A *burduzánját*¹¹ kimossák, meghintik sóval, vagy (török-búza)kásával, „*leháncsuk, s ami belül volt az küjjel hagyjuk*”. A „kol-bász” szót Moldvában a magyarok ritkán használják, inkább a pasz-szív szókincsükhöz tartozik, helyette a bolti kolbászra *kernácot*, a házilag készítettre *fokhagymás hurkát* mondanak, vagy *húsos hurká-nak* mondják. Ehhez a húst eleinte fejszével, baltával, *szatrral*, *szat-tírral*¹² vágják össze. „*Bárdval apították a húst és a szalonnát, addig tokanyiltad a bárdval, amíg olyan lett, ahogyan szereted*” – mondta a lujzikalagori Horvát Péter. Ma inkább *húsvágó masinával* darálják, de az idősebbek – természetesen – úgy tart-ják, hogy a hagyományosan vágott húsból készült kolbász jobb ízű. Újabban olyannyi-ra megkedvelték ezt a vékonybélbe töltött, füstölt húskészítményt, hogy a hús szaporí-tása céljából a leölt disznóhoz alkalmanként egy-egy borjút is levágtak.

Az összevágott húshoz minden esetben tört *fokhagymát*, sót és *fetekeborst*, esetleg csombort tesznek. A hús zsírosságától füg-gően adnak hozzá fölaprított szalonnát, vagy *felet*, tehát zsírt. Újabban kezd terjedni a *ve-resbors*, a *piper* – vagyis a paprika – haszná-lata, ezt Vizanteán például a Szeret menti földjeiken termelik és házilag törik össze, de egyre gyakrabban a „külföldön” – Erdély-ben, Magyarországon – dolgozó családtagok szerzik be, mert a moldvai boltokban ritkán kapható, s ha mégis, az se ér sokat. A tölte-léket jól összegyúrják és régen marhaszarvból készült alkalmasodással, kézzel nyomkodva

Hagyományos asztalok és székek. Nagyasztal Bogdánfalváról, kicsiasztal Máriafalváról, kicsiszékek Nagypatakról (Kós 1976. 196.)

töltötték a bélbe, újabban a húsdarálóra teszik a töltésre való részt. A tömőfás kolbász- és hurkatöltőt inkább csak hírből ismerik. Ahol nincs daráló, elvágott borosüveggel is töltenek kolbászt, ehhez *veres* – megtűzesített – *vassal* vágják az üveget, aztán beleteszik a hidegvízbe, s elpattan, ahol kell. A kész kolbászt rendszerint a füstre teszik akár egy hónapra is, aztán a kamrában felakasztva tárolják, de van, ahol ezt is zsírban tartósítják, mert – úgy tartják – így nem szárad ki annyira. Az utóbbi egy-két évtizedben az étkezési szokások változásával, a hagyományos családok széthullásával visszaszorult a *fokhagymásburka* készítése, a vendégmunkássá lett fiatalok hiánya miatt disznóöléskor a húst inkább lesütik, vagy lefagyasztják.

A disznó belsőségei többféle, részben konzervált, részben frissen fogyasztott ételhez szolgálnak alapanyagot. A disznófősajt neve a román „toabă” nyomán több helyen *dob*, *doba*, vagy *tova*, ezt a sertés gyomrába töltik. Beleteszik a disznó *fület*, farkát, nyelvét, *szívit*, orrát, kicsi májat, kevés húst, *hajmát*, borsot, sót, csombort, aztán néha füstölik, de általában csak főzik; végül tettek rá egy nagy követ nehezebbnek. Adataim szerint Tatroson, Pusztinában, Szerbeken *gömbönek*, *gömböcnek* is nevezték ezt az ételt. Pusztinában úgy számítják, hogy karácsonykor elhasználják a *nagygömböt*, húshagyatra pedig marad a *kisgömbö*. A vastagbélbe töltik a *vastag hurkát*, ami estenként véres, mert főtt aprólékot, vért, rizskását, törökbúza kását, borsot is gyúrtak bele. Egy disznóból lett két oldal *szalonna* és egy hasa alatt való. A szalonnákat *tekenyőbe* rakják, megsózzák, s két-három napig elhagyják, közben többször is *megsírítik*.¹³ Amikor *megszívalkodott* – kijött belőle a víz –, van aki paprikával meghinti s úgy teszi a füstre. Ott van a többi disznórészrel együtt, amíg szép piros lesz. Aztán előbb a húsokat szedik le a fűstről, aztán a szalonnát. Két szalonnát sütnek a zsíráért, s mikor megpirult, *borkánba* teszik a hússal együtt, s a *zsír fogja fel a húst*. Hogy a szalonna meg ne avasodjék, összevágják, és sós vízben teszik el. A szalonnát tehát vagy sózzák, vagy füstölik, legtöbbször pedig mindkét módon tartósítják, aminek természetesen jó hatása van az ízére is. A bőrt nem szedik le a zsírnak való szalonnáról, hanem felvágják darabokra, beleteszik az üstbe, aztán azzal együtt *sisszük jól, míg megszül*. *Tesszük zsírnak való keldárba, s szűrjük le a levét* – hallottam Bogdánfalván.

*

Ennyit tudtam – dióhéjban – elmondani a moldvai magyarok sütő-főző berendezéseiről, az ételkészítés eszközeiről és ételeik legfontosabb alapanyagairól. Remélem, tisztelt olvasóim is megéheztek mire írásom végére jutottak, nekem legalábbis néhányszor összefutott a számban az, amit aztán egyre sűrűbben kellett nyeldesnem. Pedig – mint említettem – a moldvai csángómagyarok mindennapi ételeit fortyogtató és gőzöltető tűzhelye nem a kulináris élvezetek netovábbja. De a jól végzett munkát követően mindenféle étel jólesik. Ezekről a mindenféle ételekről lesz szó tanulmányom következő részében, az alivánkától a zsupfáig.

Halász Péter

JEGYZETEK

- 1 májadnak, ficat u. a., rom.
- 2 Trunchi Péter: Sertésnyészítés. Csángó Tükör 2004. 11. 8.
- 3 görén(je), görinnye, göréncse: hátgerince
- 4 nyúlja, nyulója: karaj
- 5 borkán: befőttés, vagy uborkásüveg (borcan u. a., rom.)
- 6 Gunda Béla: A moldvai magyar népi műveltség jellegéhez: néprajzi gyűjtőúton a moldvai magyaroknál. In: Niedermüller Péter (szerk.): Népi kultúra – Népi társadalom. Akadémiai Kiadó. Budapest 1990. 56.
- 7 Nyisztor 1996. 33.
- 8 Nyisztor 1996. 33.
- 9 vegyes savanyúság (murătură, rom.)
- 10 hártya, itt: bélfal
- 11 burduhan: gyomor, állati bendő (Péntek 2016. 116.)
- 12 szálter, száter: szekerce, széles, vastag kés
- 13 megfordítják

A MAGONC EGYÜTTES ÚJ CD-JE

„Kétszáznyolcvannégyen muzsikálunk a lemezen. Gyerekek és felnőttek, az Óbudai Waldorf Iskolából, a Csillagberek Waldorf Iskolából és a Kékvölgy Waldorf Iskolából, egyetlen nagy közösséget alkotva. Mindenki azt adja bele, amit jól tud, nem számít, ki hány éve muzsikál, vagy énekel. Lényeg az, hogy együtt hozzunk létre valamit, ami még nem volt. [...] A szereplők furulyáznak, énekelnek, csujjogtatnak, dobolnak, gardonoznak, gitároznak, kobzáznak, tekerőznek, dudálnak, hegedülnek, kontráznak, cselli-bögöznek, bögöznek. [...] Az, hogy nem stúdióban, hanem Nagyálló-Harangodon, a Téka-tábor táncsűrjében, szabadtéren, fecskecipogás közepette vettük fel a lemezt, adta a hangulatot, a természetességet, a szabadságot. Igyekezünk a magyar népzeneben tetten érhető magyaros ritmusra támaszkodni, ami egységbe kovácsolt minket. Nem az egyéni teljesítmény a fontos, hanem az, hogy hogyan lehet kicsi gyerekekkel, felnőttekkel együtt létrehozni ezt az egységet. Kívánom, hogy olyan nyitottsággal és szeretettel hallgassák ezt a lemezt, amilyen érzésekkel mi készítettük!” (Lányi György – www.magonc-egyuttes.hu)

A TÖRTÉNELEM ORSZÁGÚTJÁN

Naplók, levelek, visszaemlékezések – Kóka Rozália sorozata

Küldetésben – Jakab Éva

Ha csak rá gondolok, megmelegsik tőle a szívem. Kedvesség, derű, munkában biztos támasz, énekművészetben hitelesség jellemzik. Ő Jakab Éva. Sok szép közös munka köt össze bennünket. Még soha nem kérdeztem meg tőle, milyen volt az életútja, most megteszem.

*

1960-ban születtem Bonyhádon. Két testvérem van, és a mi születésünk előtt a szüleimnek két kisgyermeké meghalt. Akkoriban gyakori volt a csecsemőhalál.

Bukovinai székelyek vagyunk, andrásfalviak. Az egész rokonság andrásfalvi, de egy kis leágazás van Hadikfalvára is. Nagypám suszter volt. A nagymamám, akinek a neve is gyönyörű volt: Székely Anna, Aparhanton lakott. Minden nyarunkat náluk töltöttük. Az csodálatos volt!

Én három nyáron keresztül az öcsémmel libákat őriztem nála. Hatvan libát. A nővérem ez elől a munka elől mindig megszökött, mi az öcsémmel hűségeesen végeztük azt, amit a mama ránk bízott. Minden reggel ki kellett hajtani a libákat a tarlóra. Egy nagy szederfa alá leültünk, játszottunk, néha összetereltük a ludakat. Délben kihozták nekünk az ebédet tejeskannában, amibe' lehetett. Este hazamentünk. Ez csodálatos élmény volt! A mamánk rengeteg feladattal látott el bennünket. Egyszer mondtam neki, hogy szeretnék meszelni.

- *Jól van lejánkám, meszelhetsz!*
- *De hát mit meszeljek?*
- *Az istállót kimeszelheted, meg a tyúkólat.*

- *Mikor meszelhetem?*
- *Majd búcsúkor.*

Sokat kellett várni búcsúig.

– *Mikor lesz már búcsú? Én már meszelni akarok!*

Az első meszelésem a tyúkól volt. Később sokat meszeltem az én házamban is, nagy hasznát vettem a tudományomnak. Gyerekkoromban én mindig énekeltem. A papa nagyon szerette az énekemet. Mindig mondta:

- *Énekelj leánkám! Szeretem hallgatni. Te az enyém vagy!*

Én boldogan énekeltem, ha ablakot tisztítottam, ha söprögtem, bármit dolgoztam. Délutánonként, amikor nagypám lefeküdt, abbahagytam az éneklést, hogy tudjon pihenni. A papáról ez a kedves emlékem van.

A szüleimnek annyi pénze volt, hogy csak Kisvejkén tudtak házat venni. Ez nyolc kilométerre van Aparhanttól, ahol a rokonság anyai ága lakott, az apai águnk meg Kakasdon élt.

Kisvejkén nem beszéltek a „székely nyelvet”, mert a faluban főként felvidékiek és svábok laktak. Én mindig kérdeztem édesanyámtól, hogy miért nem beszélünk mi is olyan szépen, mint az aparthantiek?

Ő azt mondta:

- *Kisvejkén nem beszélünk úgy!*

Édesanyám a szóhasználatával is igyekezett beolvadni az ottani közösségbe.

Nagyon sok szót, meg azoknak az értelmét Aparhanton tanultam meg. Van egy érdekes emlékem, jókat kuncogunk még ma

„A magasabbik leán anyai nagyanyám, Székely Anna”

is ezen az unokatestvéremmel. Mentem a mamáék utcájában és jött szembe az unokatestvérem. Kérdeztem tőle, hogy hová megy.

- Nannyókáékni, csípős paprikáétt.
- De hova mész?
- Hát nannyókáékni!
- De ki az a nannyóka? Hol van az a nannyóka?

– Hát nem tudom másként mondani: Nannyókákni megyek! Gyere velem, megtudod!

Amikor odaértünk a nagyanyámék házához, akkor tudtam meg, hogy a nannyóka az a nagyanyó, akit én mamának szólítottam.

Nálunk az iskolában csak negyedik osztálytól lehetett énekkarba járni. Jött az iskolánkban a meghallgatás ideje, az én őrsvezetőm, Füller Imre, azt mondta Jäger tanító bácsinak, hogy engem is hallgasson meg. Nagyon kérlelte. Akkor én még csak másodikos voltam. Jött a tanító bácsi, azt mondta, hogy énekeljek valamit, elénekeltem egy dalt, erre nagy tapsvihar tört ki a teremben. Attól kezdve másodikosként egyedül énekelhettem az énekkarban. Ez nagyon nagy dicsőség volt számomra, és nagyon-nagyon büszkén mentem haza ezt elújságotni. Ettől kezdve a néptáncsoportban is rendszeresen kaptam szólóénekes szerepet.

Mindig nagyon szorgalmas kislány voltam, jól tanultam, de édesapám semmiképp nem akarta, hogy továbbtanuljak. Illetve, ha tanulok, akkor kizárólag szakmunkásképzőbe mehetek, mert kell a pénz a családban. A rokonságban az volt a rend, hogy a gyerekek minél hamarabb keressenek. Addig jártak a tanárok a szüleim nyakára, amíg elérték, hogy mégiscsak egy érettségi adó iskolába mehessenek. Bonyhádon, a Perczel Mór Közgazdasági Szakközépiskolában érettségiztem. Ott is jó tanuló voltam. Csak az utolsó évben kellett fizetnem 50 Ft kollégiumi díjat, mert negyedikben már nem volt díjmentesség.

Az egyik kollégiumi nevelőm, Pál Lászlóné indított el a népdaléneklés útján. Ő adta kezembe először Sebestyén Ádám *Népdalcsokor* című könyvét. Versenyekre küldtek, ahol sikeresen szerepeltem. „Ki mit tud?”-ra, Helikonra vittek.

„Édesapám szüleiivel”

„Édesapám szüleiivel, a nagybácsival és két öccsével”

Tanítónő szerettem volna lenni, de a szüleim nem támogattak. Ígéretet tettem nekik, hogy az ösztöndíjamból el fogom látni magam, csak engedjenek el a tanítóképzőbe. Megígértem, hogy nagyon jól fogok tanulni! Ott is van ösztöndíj, biztosan meg fogom szerezni. Elengedtek nagy nehezen, és tényleg úgy is lett. Az ösztöndíjamból teljesen elláttam magam, sőt, a nővéremnek is én vettem a ruhát.

Oklevelet a Kaposvári Tanítóképző Főiskola Szekszárdi Kihelyezett Tagozatán szereztem. Főiskolás éveim alatt a bonyhádi Szélkerék együttesben énekeltem. Nagyon nagy hálával gondolok most is a primás Szabó Lászlóra és a nagybögös Kovács Gáborra. Kezdetben a népzeneről tőlük tanultam a legtöbbet.

A szakdolgozatomat az aparthanti székelyek naptári napokhoz fűződő szokásainak változásáról írtam. Sebestyén Ádám bácsi volt az útbaigazítóm.

Ádám bácsi ismerős volt már számomra, hiszen a nagybátyám abba a családba nősült. Nyaraltam is náluk nemegyszer. Ádám bácsi sokszor kérdezte:

- Évacska, ismered-e ezt az éneket? Tanuld meg!

A tanítóképzőben megtanultunk egy kicsit zongorázni, Ádám bácsi könyvéből szépen elbillegettem az elektromos orgonámon azokat a dalokat, amelyeket még nem ismertem. Így egészen jól elboldogultam. Miután végeztem a főiskolán, Kakasdon kezdtem tanítani.

Kakasdról a házasságom után elkerültem Mecseknádasdra. Székely közegben újra akkor voltam, amikor Aparhantra költöztünk. Ott kaptam állást az általános iskolában. Erős Jánosné Angyalka tanárnő, kolleganőm éppen akkoriban alapította meg az Aparhanti Hagyományőrző együttest. A szervezési munkákat mindig ő végezte, és kért, hogy legyek a segítségére. Az ő fia, Ákos akkor tanult brácsázni meg hegedülni. A tanárnő arra gondolt, milyen jó lenne, ha az együttes tagjai táncolnának, meg énekelné-

nek a muzsikára. Igaz, Aparhanton volt is hagyománya az éneklésnek, mert régebben működött egy népdalkör, amit Csanky Tihamér vezetett.

Az a népdalkör abbamaradt. Amikor az asszonyok hírért hallották, hogy megalakult a csoport, nagyon szívesen jöttek. Én sose kerestem a feladatokat, de mindig elém jöttek, igaz, ugyanígy a segítség is megtalált.

A megyei tanács művelődési osztályán dolgozott Szabadi Miska bácsi, nekünk mindig ő hozott segítséget. Például, ha *Cinegemadár* népdaléneklési versenyre készültünk Tolna megyében, akkor ő meghívta nekünk Marosi Júliát, Gálné Ilikét, és ott helyben adtak tanácsokat. Kijártak a falvakba, meghallgattak bennünket és segítettek, ha kellett. Gondolom, így lehetett a néptáncsal is, de nálunk az első időben csak népdalkör működött. Végül ez a hagyományörzés olyan kerek egészé formálódott, hogy három generáció volt egyszerre a színpadon, egy nagy buszra való csapat.

Én a bukovinai székely éneklési stílust nem tudtam, mert nem székelyek közt nőttem fel. Nekem előbb meg kellett tanulni a népdalban is, hogy ne legyen az a művis, az a „tanítónénis” az éneklésem. Ezt Zsuzsi nénitől, Palkó Andrásnétól tanultam meg. Akkor még nem volt hangzó anyag a birtokomban. Csiszér Ambrusné Margitkától, az izményitől kaptam egy kazettát, Nyisztor néni énekei voltak rajta. Nekem az akkor kevés volt, nem tudtam mit kezdeni vele. Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje* kötetből, Ádám bácsi könyvéből és egyéb kiadványokból szedegtettem össze a dalokat. Akkor még nem volt internet, még inkább kottából tanultam.

Marosi Julcsi néni elmagyarázta nekem, hogy a kottában azokat a díszítéseket nem kell egész értékűre énekelni, éppen csak, egy leheletnyit kell átmenni rajta. Próbálgattam, de még mindig nem volt benne az az íz, ami a bukovinaiakra annyira jellemző. Az a fajta zamat, amit a bukovinai székelyek a beszédükben is adnak, és amit én mindig olyan áhítattal hallgattam Aparhanton is gyerekoromban. A dalokat megtanultam kottából, megkérdeztem Palkó nénitől:

- *Kend, Zsuzsi néni, ezt hogy énekelné?*
- *Én-e?*

Abban a helyben egy versszakot megjegyzett, és úgy adta elő, mintha Bukovinában lettünk volna. Így tanultam meg a bukovinai székely stílust. Később Zsuzsi néni a Népművészet Mestere lett. Nemcsak azért, mert éneket tanított nekünk, hanem ő tanította a betlehemezést is az urával együtt, az ahhoz szükséges mindenféle dolgok elkészítését is ők tanították meg nekünk. Amikor összeállítottunk valami jelenetet a színpadra, akkor annak a háttérét mindig tőle kérdeztük meg.

Hogy volt a regruta bál, a csiszlálás, milyen ruhát viseltek, hogy viselték? [*csiszlálás = összepótlás – az asszonyok összeadják a pénzüket italra, amit közösen fogyasztanak el*] Zsuzsi néni inget is tudott szedni [*ráncolt ujjú, hímzett inget készíteni*], mesélni is tudott. Nagyon jó hangulat volt mindig körülötte. Imádtak odajárni a gyerekek is a próbákra. Annyian voltunk, hogy három próbát kellett tartanom, ha

valamire akartam menni. Először tartottam a kicsiknek. Ők alsó tagozatosok voltak. Aztán a lányoknak, fiúknak, akik felső tagozatosok voltak, vagy éppen középiskolások. Ők táncoltak. Végül az asszonyok jöttek a népdalköri próbákra. Amikor összeállt egy jelenet (fonó, csiszlálás, lakodalmas) mind együtt voltunk. Én még ilyen falut nem láttam, ahol ilyen gyönyörűen énekel mindenki! Különösen Lauférné Márta néni csodálatos hangja van a fülemben. Az ő hangja meghatározó volt a csoportban. Nagyon sok sikert arattunk mindenfelé. A Muharay Szövetségnek is a tagjai lettünk.

Hát, ha azt mondanám, hogy tudatosan székely akartam lenni, az nem fedné a valóságot. Ahogy mondtam, a feladatok sorban jöttek. Adták mások a feladatot és ugyanígy a segítséget is.

Minél jobban beleástam magamat a székely világba, annál jobban rácsodálkoztam: mi ez a kultúra, amely eny-

„A Kétyi Székely Népdalkörrel”

„A kakasdiakkal Campulungban”

nyi kincset őriz? Különösen, amikor az internet közel hozta a múltat. Amikor már bőséggel tudtam hallgatni a hangzó anyagokat, akkor annyira ittam magamba, hogy sokszor éjjel kettőig fenn voltam, és nem bírtam abbahagyni. Na, még ezt, na, még ezt meghallgatom. Amikor a népdalköreim elé vittem egy-egy dalt, azt mondták:

– *Na, megint milyen kincset hoztál nekünk?*

Akkor éreztem, hogy ettől már nem tudnék szabadulni, ha akarnék se, mert az emberek számítanak rám. Várják a próbákat, és ez nagyon jó érzéssel töltött el.

Önböli Mária néni egyedül volt hadiki a csoportban. Zsuzsi néni egyszer azt mondta neki:

– *Hallgass, Mária, a hadikiak mindig elcsavarják az énekeket!*

Mária néni mindig tudta az énekeket, ezért megdicsértem, hogy egy kicsit ellensúlyozzam Zsuzsi néni megjegyzését. Erre Mária néni azt mondta:

– *Tudja-e, tanyító néni, hogy én hogy tanolom az énekeket?*

– *Hogy, Mária néni?*

– *Úgy, tanyító néni, hogy a papírost a falra egy szeggel a mosógép fölé felszúrom, s akkor mosok és énekelek és!*

Érdekes, hogy az asszonyok a szomorú daloknak is mindig nagyon-nagyon örültek. Az évtizedek során a zenei kultúrájukra akkora hatással volt a rádió, hogy már csak az új stílusú dalokra emlékeztek. Időnként egy-egy régi szöveg-, dallamfoszlány azért fölsejlett. Egyik asszony önszorgalomból felénekeltem nekem kétkazettányi dalt, de mindössze csak két régi stílusút találtam benne.

Amikor elváltam, Kölesdre kerültem. Akkor bizony én elszakadtam az enyéimtől. Egy nap kaptam egy telefont tőled, Rózsika. Azt mondtad:

– *Évike! Nem bújhatsz el, neked még dolgod van. Szeretettel meghívlak a szigligeti táboromba.*

Hamarosan feladatot is adtál nekem. Erdélyi dialektusban kellett tanítanom. Én igyekeztem tisztességesen felkészülni, a vezetőségből odajött Németh István és meghallgatta, hogy hogyan tanítok. Rettenetesen izgultam. Megdicsért, bizony megdicsért!

Ott volt a táborban Olsvai Imre bácsi is, akihez bármikor lehetett fordulni. Amikor megtanultam egy dalt, elénekeltem neki, és megkérdeztem tőle, hogy jó-e, ahogyan csinálom? Nemcsak mindig bukovinait énekeltem neki, hanem dunántúlit is. Tőle is van egy gyönyörű emlék. Egyszer, amikor dolgozott a Zenetudományi Intézetben, kezébe került egy Tolna megyei közművelődési kiadvány, *Művelődés* volt a címe. Ennek egy részét lefénymásolta nekem, és ellátta egy dedikálással is, hogy: „Falkainé Jakab Évának, a Tolna megyei népzene egyik fő őrangyalának szeretettel: Imre bácsi”.

Belegondoltam, hogy amikor ő dolgozik, kezébe kerül egy könyv, ami Tolna megyéhez kötődik, akkor én, a kis porszem, eszébe jutok. Hát, ez nagyon meghatározó volt! Milyen nagyszerű ember az ilyen?

*

– *Úgy emlékszem, hogy amikor már tanítottál, újból nekifogtál a tanulásnak.*

– Igen. Először elvégeztem az énektanárit levelezőn, később gyógypedagógus is lettem. Mindig is szerettem foglalkozni azokkal a gyerekekkel, akik elesettebbek voltak.

– *Hamar elszálltak azok a szép pedagógus évek, szinte hihetetlen számomra, hogy már te is nyugdíjas vagy. Úgy érzem, mintha csak most lendültél volna igazi virágzásba!*

– Nem tudom, meddig tart ez a virágzás. Az idők során megkerestek engem azok a csoportok, amelyeknek gondjuk volt, vezetőt kerestek maguknak. Aparhant után először Kölesden alakult meg a Zöngé népdalkör. Utána megkerestek a kétyiek. Elmentem hozzájuk, így lett a második népdalköröm a kétyi. Pár évvel később Bonyhádra hívtak meg. Utána Kakasdot is elvállaltam. Bonyhád elmaradt, de jött Kisdorog és Nagymányok. Az igazi nagy virágzás valóban bekövetkezett! Az is egy véletlen folytán történt. Azon tanakodtunk a kollegákkal, hogy hogyan lehetne a minden alkalommal maratonra nyúló Bukovina Fesztivált egy kicsit megrövidíteni? Úgy, hogy senkit ne sértsünk meg, és ne este féltizenegykor kerüljünk a színpadra. Mondtam, hogy az enyéimet összegyűjteném, megtanulnánk ugyanazt az anyagot és együtt lépnénk a színpadra. Így is lett. Még csatlakozott hozzánk Tevel is. Kölesd nem bukovinai, így öt település együttese szerepeltek egyszerre. Legelőször Bátaszéken léptünk fel a Székely Találkozón. Egyesített Népdalkörnek neveztük magukat. Hatalmas sikerrel szerepeltünk mindenütt. Egy pályázatnak köszönhetően végigjárhattunk Erdélyben egy sor egykori bukovinai székelyek lakta települést. Déva, Csernakeresztúr, Marosludas, Madéfalva, Csíkdánfalva voltak népzenei hangversenykörutunk állomásai. Részt vettünk Csíkszeredán az Ezer Székely Leány-napi eseményeken is. Ezek az élmények feledhetetlenek maradnak számunkra, amíg csak élünk.

Lejegyezte: Kóka Rozália

„Rokonok: Anna nagynéném, Fábrián Évike és én Nagymányokon”

„JÖSSZ TÁNCOLNI?”

Táncba hívás a hagyományunkban – II. rész

A táncolni vágyásról – férfiak táncba hívásai, lekérések (folytatás)

Íme egy kökös példára, milyen büszke egy nő, ha jól kezeli, hogy nem akar táncba menni. (8. videó – *youtu.belaQ6aqiN0ljA*).

*

– S én vótam úgy es, hogy beteg vótam azelőtt, s ki vótam fáradva, s azt mondtam, hogy nem megyek táncolni, hát, ha akar, üljön le mellém. S aztán oda leült lelkem, de szépen intelligensül, sokkalta intelligensebbül, mint most a Ceaușescu rendszerben. Most a leányok mentek anya nélkül, minden nélkül. Megértők voltak ...hogy valamelyik, mer’ én örökké azt mondtam, hogy üljön le ide ne mellém. Pedig úgyis voltam, hogy a jegy ki volt váltva nekem, s a gavalléromtól, s nem mentem el a bálba, hát, a jegy megsemmisült. (Kökös, 1991., *Gyűjtők: Könczei Árpád, Plu-gor Judit*)

*

A nyírségi bokortanyákról való asszonyok elbeszéléséből is azt halljuk, hogy a lányok, ha el is mennek hívatlanul, akkor „árulták a petrezselymet”, „Csak ültek a padon, mint a tűzok.” Vagyis, ha nem táncolhattak, mert nem jött felkérőjük, akkor is türelemmel kellett ezt fogadniuk. A férfiak előjogát a megszólításra, a kezdeményezésre egy bá-tai filmen látható apró jeleneten is megfigyelhetjük. A nő a muzsika hallatán elkezdene a táncot bal karjával a férfi felé nyúlva, hiszen már ölelik is egymást a másik oldalon, mégis fejét kissé lesütve visszahúzza karját, hogy megvárja, míg a férfi kezdeményezi a táncot. (9. videó) Az erdélyi Marosbogátról való párral készült gyűjtésen is azt látjuk, hogy a nő tudatosan megvárja, míg a férfi felé nyúl, és kezdeményezi a táncot. Ezen a gyűjtésen öt alkalommal indítják felvételre a zenét, és kezd a házaspár egy-egy táncfolyamatot, és ebből az öt egyértelmű táncos helyzetből egyszer történik meg, hogy a nő hamarabb elindítja a tánckezdő mozdulatát férje felé, ahogy ezt az utolsó vágásban láthatjuk. (10. videó)

Egy másik izgalmas tánckezdési pillanat a „Lekérés”. Pesovár Ferenc *A magyar nép táncélete* című, 1978-ban megjelent művében írja, hogy ez is „az utóbbi évtizedekben kezdett elterjedni”. Úgy tűnik a szokás itt is az, hogy a férfitől elkérjük a nőt, és az nem is kérdés, hogy a nő szívesen cserélne-e partnert. (11. videó)

Leányok egyáltalán nem mehetek más faluba, sőt Széken például más falurész tánc-házába sem. Legények ugyan mehetek, de

nekik is meg kellett várniuk, míg a helybéli fiúk „adtak leányt” nekik, tehát az sem került fel, hogy egy leány odaforduljon a vendéghez, és táncra invitálja őt. Ismét Győri Klárától idézek egy szót, most Nagy Olga néprajzkutató által gyűjtött *Paraszt Dekameron* címen megjelent emlékeiből: „Izzad, mint Horváth András más utcán” – vagyis itt egy olyan legényről van szó, akinek történetesen nem kínáltak táncpartnert a más utcai táncban. Hallgassuk meg minderről a következő beszámolót! (12. videó)

*

– Adtunk neki leányt, mert úgy kellett, ha úk jöttek, kellett adjunk leányt neki, hogy táncoljanak. Úk, ha elmentünk hozzájuk, úk is adtak leányt, hogy táncoljunk. Nem volt szabad, hogy „Gyere velem!”, á, kutyagumi! Ha a fiú: „– Gyere, Jóska! Akarsz táncolni avval a leánnyal? – Igen!”. Nem lehetett, hogy én válogassak, hogy azt veszem, akit akarok. Nem, nem lehetett! Úgyhogy, azért úk is, mikor jöttek nálunk, abba jártunk, hogy olyan leányt adjunk, amelyik jól tudott táncolni. Amit úk adtak, avval kellett táncolni, ha gyengét adott, avval kellett táncoljak. Nem volt mit szóljak semmit se. (Szék, 1996., *Gyűjtők: Varga Sándor*)

*

Halljuk tehát, hogy a leányt a helybéli fiúktól, vagy – ahogy a következő felvételen is halljuk – az anyjától, vagy a szeretőjétől kell elkérni. (13. videó)

*

– *Hogy volt a felkérés?*
– Hát, utána szépen elmentem, és akkor megkértem az édesanyját, hogy megengedje, hogy...
– *Az anyjától kérte el?*
– Az anyjától megkértem, hogy engedi a leányát, hogy táncoltassam. Volt, hogy idegen faluban voltam, s másodszor, harmadszor vagy negyedszer, vagy már üsmertek jól. Akkor már tudtam venni leányt, hogy kérjek fel leányt én magam. De másképpen nem igen, mer’ akkor csak a legények megkérdezték: „Na, melyik leánnyal táncolsz?”. Na, né’ avval táncolnék, hogy ha megengedtek vagy ideadtok. Idegen faluba nem tudtam én az én fejemtől csinálni. Nem tudtam felkérni, mer’ azt mondta a szeretője, hogy „Kérd el tőlem! Én járok hozzá.”

– *Tehát nem a lányt kellett felkérni, hanem el kellett kérni vagy az anyjától...?*

– Nem az anyjától, akkor már errefelé nem kértük az anyjától. Vagy egy bará-

tomnak: „Akarsz valamelyikkel táncolni? – Igen, ni, avval a leánnyal akarok táncolni. Van szeretője vagy nincsen?”

– *Akkor nem lehetett vele táncolni?*

– Lehetett, hogyha megengedte. S hogyha nem, nem. S ha éppen én mondjuk elmennék, s hogyha feleséged vegyem el, s ne kérjem el tőled? S akko’ te felszöksz „hé, te, hogy, hát ennek én kommandálok, nem te!”. Hát nincs úgy? (*Szásznagyvesz-szós, 2002., Gyűjtők: Bodó-Bán János, Balato-ni Katalin*)

*

A leányra úgy tekintettek, mint előbb a szü-lők, majd a falubeli legények, később a szeretője, végül a férje tulajdona, akinek tehát nem lehet önálló döntési joga. Ehhez kapcsolódik az a szokás is, hogy ha egy más faluból vagy falurészből való legény vette feleségül a leányt, akkor a lakodalom alkalmával a helybéli legények elkötötték az utat a nászmenet előtt, és csak akkor engedték tovább őket, ha fizetséget alkudtak ki a menyasszonyért cserébe. A táncbáchoz és táncra kérésekhez visszakapcsolódva, van olyan beszámoló, mely szerint a lányok be sem mehetek a táncterembe, kivéve, akit egy fiú behívott táncolni. (14. videó)

*

– S aztán kimentek a leányok a pitarba telen, mikor vót, ugye. Azoknak ott volt külön a helye, nem vótak benn a táncbáchoz, mint manapság, hogy sétálnak összevissza. Ott vótak a pitarba’. Nyáron meg a pincegátorja előtt, ott lenn, ugye.

– *A lányok?*

– A lányok.

– *Igen, igen.*

– S onnét várták, hogy kiáltsák őket be.

– *S amelyiket nem hitták, nem is jött be oda.*

– Nem jött be, szegény. Ó, be sajnálatosak vótak. (*Széki adatközlők, Budapest, 1998., Gyűjtők: Pávai István, Sebő Ferenc*)

*

És íme, a fentiek megerősítésére: Magyar-péterlakáról egy gyűjtés. (15. videó)

*

– *És olyan a bálban nem volt, hogy egy lány nem akart elmenni táncolni a legénnyel?*

– Hát, aztat nem tették meg. Aztat a leányok nem tették. Vót olyan szokás, ott Jobbágytelkén kivált, hogy mű ahogy vótunk a színpadon fent, alul vótak a legények. Azok nem mentek, hogy kérjék a leányt, hogy neki menjen a leánnyal direkt, kérje meg, hogy menjen vele táncolni, hanem intett nekije. A leányok voltak az ajtó felé, ahol szedték a pénzt, és a legények itt vol-

Lakodalmas menet – tánc az udvaron. Körösfő, Kalotaszeg, Kolozs m.
Fotó: Kresz Mária, 1941–43. – Néprajzi Múzeum, 196116

tak elöl a színpad elejibe. S álltak, s aztán a leány már tudta, hogy no, ez a fiú akar elvenni engem, s nézett vele szembe, s csak intett neki a fejével, s a leány ment oda, hogy táncoltassa meg a fiú. (Csiszár Aladár péterlaki zenész, Budapest, 1997., Gyűjtők: Sztanó Hédi, Pávai István, Könczei Árpád)

*

Rövid töprengés az okok és hatások felett

A fenti példák okait hosszan lehetne kutatni. Milyen gyökerei, magyarázatai lehetnek annak, amikor a férfiak nem kérdezik, akar-e táncolni a lány, hanem kijelentik, hogy jön, és ha kérdeznék, sem mondhatna nemet.

Talán az, hogy igyekeztek fegyelmezni, hogy ne a szerelem, ne a vonzerő, hanem egyértelműen követhető szabályok, racionális keretek tegyék tervezhetővé az életet – az amúgy nehéz megélhetést. Ahogy az Oroszfáján készült gyűjtésen hallottuk: házases-

berrel nem volt köteles a lány elmenni táncolni, csak a legényekkel, ami arra utal, hogy a házasság biztonságát is igyekezhetett támogatni és védeni ez a törvény. Vagy talán a férfiak testi ereje a háborús időkben, illetve az önálló gazdálkodás világában, akkora biztonságot jelentett, hogy igyekeztek ennek a dominanciáját minden más eszközzel is emelni? Az is ok lehet, hogy a lányok válogató kritizálásával szemben akarták védeni magukat a férfiak ezekkel az uniformizáló törvényekkel? Az is, hogy egy nő biológiai adottságai miatt természetes úton jut el az utódok, a család iránti felelősségvállaláshoz, míg egy férfinak könnyebb függetlennek látnia magát. Ezért a családi egységet védi, ha a férfi megtapasztalhatja, hogy a választása, a döntése sosem pusztán terhes felelősség, hanem erő és méltóság is. És bizony azt is igaznak találom, hogy a kérést mint olyat az el-

várás helyett gyakran még ma sem erőnek, hanem gyengeségnek tartjuk. Ahogy Nagy László szókimondó sorában írja: „...nekem a kérés nagy szégyen, adjon úgy is, ha nem kérem”. [Nagy László: *Adjon az Isten!*]

Nem teljes ez a kép, és bizony hosszan lehetne kutatni mindennek a hatását is. Vajon hogyan hatott ránk, vagy hogyan hatott akár a táncra, a táncstílusra mindez? Érdekes lehet vizsgálni, hogy milyen módon használja egy nő a fejét, a tekintetét, a karjait, a törzsét egy olyan kultúrában, ahol, ha nemet mer mondani, az egész csoport előtt kilökik az ajtón, és hogyan egy olyan kultúrában, ahol tánc előtt a helyükről, a tekintetükkel keresnek párt a férfiak, és nem mennek oda, ahol a nő lesüti a szemét. Ahhoz mennek táncra kéréssel, ahol hívogató tekintet kapnak.

Vajon milyen lenyomatokat hoz mindez a mi gondolkodásunkra? Ami akkoriban szolgált az életet, abból mi az, ami ma is fontos érték, és mi az, amiről észre kell veyük, hogy nyomasztó berögződés, teher, és segítene, ha azt elengednénk? Nagyon fontos és izgalmas kérdések ezek, amelyek a saját mindennapi életünk témáit, vágyainkról és lehetőségeinkről alkotott képünket, külső-belső harcainkat érintik.

*

Nők kezdeményezései – Elfogadott egyéni működésmódok

Bár nehéz nem beleesnem abba, hogy együtt érzek olykor a nőkkel, olykor a férfiakkal, olykor úgy egyáltalán a kor emberével, az őseimmel, akik mai ésszel felfoghatatlan körülmények közt állták az élet próbáit. Nem könnyű lemondanom arról, hogy igazságokat keressek és megértésre találjak a történelmi, gazdasági, biológiai tények felsorakoztatásával. Mégis, ami igazán érdekel, az nem a felháborodás és megértés, nem az igazság felmutatása. Ami igazán érdekel az az, hogy az általános hozzáállás mellett mi mindennek adott teret a valóság! Az emberek alkotott törvény mellett, milyen erők működtek a valóságban? Olyan példák fognak tehát most következni, amelyek szintén léteztek egy-egy közösségben azzal együtt, hogy az iménti törvényeknek akár homlokegyenest ellenkező megnyilvánulásai, hiszen itt a nők kezdeményeztek, ők kérték fel a férfiakat.

Természetesen a klasszikusan ismert forma, ami szintén a XIX. és XX. század fordulóján tánciskolás táncmesterek hatására kezdett elterjedni, és több helyen hallunk a magyar nyelvterületen is róla: a „hölgyválasz”.

Emellett a szervezett lehetőség mellett természetes, spontán módon is találkozunk a nők kezdeményezésével is – nem véletlen, hogy legtöbbször nem lányok, hanem asszonyok esetében. Mindjárt az első két filmrész-

let ugyanabban a piricsei cigányközösségben készült gyűjtésből való. Az első alkalommal a nő akkor jön ki táncolni, mikor a férfi felé fordul és bólintással jelzi, hogy jöjjön, jöhet. A másodikban pedig a nő saját maga lép a táncoló férfiak közé. Úgy tűnik elfogadott lehetett így is és úgy is. (16. videó) Ezt és a következő filmbejátzásokat itt tekinthetjük meg: youtu.be/DztB_Cjydhg.

A következő példákban kicsit szégyenlősen, játékosan, szintén a nő kezdeményez, kifejezi a táncolni vágyását azzal, hogy „arra jár éppen”. (17. videó)

Akármilyen nyilvánvaló is, hogy táncolni szeretne az asszony, vagy hogy táncolni fognak, akkor is megvárja a férfit. Erre már mutattam példát a bátaiktól, marosbogátiaktól is, a következőben még Visából is tesszünk ehhez a felsoroláshoz. Ki finomabban, ki félre nem érthető jelzésekkel, de megmutatja a vágyait. (18. videó)

Szerepelt már a meghajlással való felkérések közt a következő példa, itt azért említem újra, mert azt látjuk, hogy a férfi a nő felé táncol, és rábízta az asszonyra, hogy mikor induljon el hozzá a táncba. (19. videó)

A következő felvételen már egyértelmű a nő felkérő-erejű megszólítása. Az első példa Vajdakamarásról való, egy asszony egy másikat kér fel, hisz a mulatságokon ez is természetes volt. És íme egy gyűjtés a hagyománytiszteletéről híres Székről, amikor szóval és mozdulattal is teljes egészében a nő kéri fel a férfit a táncra. Jellemzőnek találok, hogy a példa nem egy közösségi alkalmon, hanem bensőséges, otthonos közegben, megrendezett gyűjtésen történt. „Gyere már, Mihály, na egy csárdásra egy kicsit!” (20. videó)

Ezen a mérai példán pedig láthatjuk az asszony határozott mozdulatait, amikkel magához fordítja a párját, szinte a tapsolást sem engedi befejezni a férfinak. (21. videó)

Az asszonyok egy-egy helyzetben akár tánc közben is megálltak, és magára hagyták a párjukat, vagy más párt állítottak mellé, ahogyan arról az itt látható visai felvételek tanúskodnak. (22. videó) Sőt, még tovább menve, a nyírbátori cigányoknál készült gyűjtésen az asszony, akár egy másik férfi helyére is beáll táncolni a botolójukat megszakítva. (23. videó) A következő visai példán pedig egy mini-történetet láthatunk, amikor a nő gesztusaival kifejezi, hogy kivel nem szeretne, és kivel szeretne táncolni: alig mozdul, amikor az első férfi léptetné, és a karjaival sem viszonzza a tartást, amikor pedig elengedi őt a férfi, az ott mozgolódó másik férfihez közelebb lép, aki nyomban fel is kéri őt táncolni. (24. videó)

Ennek a felsorolásnak a végére hagytam azt a visai példát, ahol a falu, a zenészek és a férfiak mindenféle önértékesedés és sér-

tődés nélkül, teljes természetességgel fogadják az asszony táncos kedvét, lelkesedését, szabad választását, amikor a muzsika tüzet gyújt benne, nem csak a férfi táncot táncolva, de megrendelve a párost, és párt választva hozzá. Sőt, akár tánc közben le is cserélve a párját. (25. videó)

Vajon hogy viszonyulunk az asszonyok megnyilvánulásaihoz? Megmosolyoghatjuk egyiket másikat fintorral rosszállva, vagy éppen elismeréssel fogadva. Illetve nézhetünk rájuk tisztelve és tudomásul véve, hogy létezhetek – akárcsak az előző fejezetben halott törvények és táncba hívási módok. Izgalmas látnom, ahogy kialakul, megszilárdul egy rend a társadalmi, gazdasági, történelmi tényezők együtteséből. Az egyéni temperamentum, a párunkkal működő személyes viszonyunk, a pillanat ereje pedig jelzi, hogy a törvények nem korlátoznak, hanem megtartanak és terelnek bennünket. Találunk példát hagyományunkban a közösség összetartozását támogató rendre is, és egyéniség, egyediség szabadságára is.

*

Parancs és engedelmség – mit kezdünk a vágyainkkal?

Szó volt tehát az eddigiek kapcsán arról, hogy a vágyak kifejezése nem volt szokás a lányok körében, ők az általánosan elfogadott erkölcsi rend jegyében alkalmazkodó, engedelmes hozzáállással voltak.

Talán elsöre nem is tűnik fel, hogy ezek a felkérésre vonatkozó törvények azt sem segítették, hogy a férfiak megélhessék a vágyaik valódi erejét. Hiszen a vágy nem parancs. A vágyak kifejezése azt jelenti, hogy felvállaljuk emberi sebezhetőségünket: azt a tényt, hogy esetleg éppen nem teljesül, amit szeretnénk. Bátorság kell ahhoz, hogy teljes nyíltsággal kifejezzük, mire vágyunk, ahelyett, hogy azt elvárásá, törvénybe iktatott kötelességgé csontosítanánk, és ezzel kérdés marad, hogy vajon feltétel nélkülséggel, szabad választással milyen kapcsolatba tudnánk kerülni.

Bátorság kell ahhoz, hogy így szólítsunk meg valakit, vagyis felkérjük őt, ami azt jelenti, hogy felvállaljuk, hogy esetleg *nemet* kaphatunk. Ha mondhatnak nekünk *nemet*, az azt jelenti, hogy nem a másik tűrőképességére építünk, hanem saját magunkét vetjük latba. Mindehhez pedig fontos, hogy ne áldozatként fogadjuk az esetleges *nemet*, hanem úgy, hogy az önbizalmunk és bizalmunk velünk maradjon egy következő lehetőség számára.

Engedelmség vagy parancs? Ez a két hozzáállás igazából csak a két vége ugyanannak az egyetemes emberi kérdésnek: tabuk helyett megtanulhatjuk-e egymás mellett, hogy mit kezdünk a vágyainkkal, igé-

nyeinkkel, szükségleteinkkel? Hiszen mekkora öröm egy olyan nővel, vagy férfivel táncolni, aki szabadnak érzi magát mellettünk, és élhet benne a tűz és a valódi lelkesedés!

*

Különböző táncba hívó gesztusok, a táncba hívás módjai

Az írás elején említettem, hogy több szempontból is kutattam a felkérés gesztusait. A következőkben nem arra fogunk elsősorban példákat látni, hogy ki lehet-e mutatni, hogy táncolni szeretnénk valakivel, kinek lehet, kinek nem, hanem a „hogyanra” fókuszálunk: Milyen sokféleképpen nyilvánul meg a táncolni vágyás és táncolni hívás! Végül pedig arra is kitérek, hogy vajon tudták-e szabályozni, alakítgatni, a pillanatnyi helyzetre hangolni saját gesztusaikat, hogy azok azt szolgálják, amit szeretnének: az örömteli párostáncot.

A következő táncra szólító apró gesztusoknál nagyon érdekes volt számomra, hogy más volt őket látni, vagy elmesélésekből hallani róluk, és egész más volt, mikor magam is kipróbáltam egyiket a másik után. A gesztusok jelentéstartalmának ereje különös hangsúllyal mérhető, ha megpróbáljuk, hogy vajon milyen lenne, ha mi magunk szólítanánk meg valakit ilyen módon. Invitállok kedves Néző, Hallgató, Olvasó, hogy te is próbáld ki e gesztusokat magadon, hogy igazán megtapasztalhasd a hangulatot, amit teremtenek. Vajon hogyan hat, hogyha tánckezés előtt összecsapja, majd összedörzsöli a férfi a tenyereit? Hogyan, ha a fején rándít egyet, ha a szemöldökét húzza csak fel, vagy ha a mutató ujjával hívogattva inti magához a nőt? Milyen élményt kelt, ha mellé áll, míg a zene megszólal, és a kezét nyújtja neki, vagy a karját, amivel felsegíti a székről? Milyen, ha kezénél fogva behúzza a táncba, és milyet, ha hagyja, hogy megigazítsa a ruháját, és mikor kész van, megfogja a férfi vállát?

A sokféleséget a következő, Széken készült gyűjtésen jól láthatjuk: A felkéréstől kezdve a tánc megkezdéséig másfél perc is eltelik. A négy férfi közül van, aki egyből odamegy a párjához, és beszélgetve felé hajolva szólítja meg, a leghátsó férfi megáll az asszony előtt, és kidüllesztett mellkassal beszél valamiről, majd odalép hozzá, és lesegíti róla a kozsokot (szűk bunda kabátkát), hogy az jönni tudjon táncolni. Van, aki zsebre dugott kézzel figyel a többieket, majd így sétál oda a nő felé, távolabbról a fél vállá mögül biccent oda a fejével, majd elfordul a másik irányba, és mikor visszapillant, nézi, hogy egy másik asszony segít levenni a párja csuklójára szorult kabátot. (26. videó)

Ezt és a következő filmbejátzásokat itt tekinthetjük meg: youtu.be/mQ5XThMLbbs

Induljunk hát el az apróbb gesztusoktól!

A következő gyűjtésen az idősebb férfi a jobb oldalon a férfi táncot megelégedve, elkezd körülnézni az asszony után, majd épp csak a szemöldöke felemelésével jelez a nőnek, hogy táncba várja. A fiatalabb férfi már az alkargát felemelve, az ujjával inti magához az asszonyt, a nők pedig magasba emelt karokkal, nagyszoknyáikat jócskán megringatva csárdáslépésenként lépdelnek oda a férfiakhoz. (27. videó)

A következő összeállításban ilyen odaintésekkel, fejbiccentéssel való táncba hívásokat láthatunk. (28. videó)

Ezekről a gesztusokról hallunk a következő válaszüti gyűjtésben is, és említést hallunk a felkérés gesztusához tartozó tánckezdő momentumról is, amikor már ott áll a pár, ahol táncolni fognak, de mielőtt nekifognának, a férfi kiforgatja maga előtt a nőt. (29. videó) Azt a mókás magyarázatot hallottam erre, hogy „megnézi nem sánta-e, tud-e táncolni”, ami természetesen nem állhatja a helyét, hiszen ismerik egymást a faluközösségben, tudja, hogy kit visz táncba. Azt azért érezhetjük ebből a gesztusból, hogy a férfi még azelőtt járhatja a nőt, mielőtt ő mozogni kezdene.

Van, amikor a csuklóját, karját megfogva, szinte berántja a párját a férfi a táncterbe. (30. videó)

Látunk olyant, mikor a tenyerét összedörzsöli mielőtt a táncba vonná a párját, felkarolja, vagy mellette állva megvárja, hogy kezdődjön a zene és felsegíti, és van, hogy megvárja, míg a nő rendbe szedi a ruháját, és megfogja a vállait, hogy kezdhessenek. (31. videó)

Székről hallunk több gyűjtésben is arról a szokásról, hogy nevíükön kiáltották magukhoz a legények a lányokat, vagy előre elhívta a férfi a nőt, aki, amikor a páros táncot kezdték húzni a zenészek, automatikusan ment oda hozzá. (32. videó)

A felkérés egymásra és a táncra hangolódásának példája a következő rövidke visai jelenet, amiben játékos mókázással melegítik be tagjaikat és hangulatukat a kisöregék. (33. videó)

A következő jelenetekben a férfiak táncos kedvvel indulnak meg a partnerük felé. Ki szinte „becserkészve” a párját, ki spontán feltörő táncos lendülettel. (34. videó)

*

Ami szívből jön

Mindebből kitűnhet, hogy a felkérés módja nem általánosítható árulkodó jel arról, hogy milyen a táncra hívó párjához való viszonya: például, ha berángatja a párját a táncba, akkor agresszív, csak magával törődő lenne, ha pedig meghajol előtte, akkor a párjára is figyelmes volna. Valójában, ami épp szívből

Falusi utcai táncmulatság. Felsőrákos, Székelyföld, Udvarhely vm.

Fotó: Kováts István, 1934 előtt. – Néprajzi Múzeum, 69302

jön a partner felé, az lelkesítő lehet, meghozhatja a kedvét. Hiszen a felkérés metakommunikáció, akárcsak a tánc maga – ha nem is tudatosítjuk, egymásra rezonálva kölcsönhatásba kerülünk általa. Lehet ez pusztán feszültségvezetés és türés, máskor attrakció, vagy épp üres rutin, egymás melletti szociális élet, de lehet a találkozás és együttléti gyönyörűsége, egymást inspiráló, áramló élmény is. Ha így állunk hozzá, akkor egymás megszólításától kezdve teremtjük az összhangot. Nemcsak belecöppenne abba, hanem folyamatos figyelemmel és jelenléttel, keresve, teremtve, élve, keresve, teremtve, élve... a magunk kiteljesedését és az egymással való harmóniát.

*

Alakítás, hangolódás

Bízom benne, hogy izgalmas, talán olykor megindító volt a felkérések világába betekinteni. Átérezni a felvételek segítségével, hogy hogyan bántak táncolni vágyásukkal az előttünk járó generációk, és hogy ahányféleképpen szólították meg egymást, annyiféle hangulatot teremtettek a táncnak.

Ennek a felsorolásnak a végére, arról a képességről hoztam egy gyönyörű példát, amikor nem csak hogy kifejezi táncos kedvét a férfi, de megőrizve a lángját, figyel a párjára, és a pillanat töredéke alatt formálni, alakítani is képes táncba hívó gesztusait, amíg az asszonykában is fellobban az. A felkérés minősége tehát a tánc első pillanata, a hangolódás belépője, melyet lehet, „túlélni”, el lehet találni a hangot, sőt lehet formálni, amíg valami közös tud elindulni.

Ezen a gyűjtésen a férfi már táncol, láblengetőkkel fordul, majd felemelt ujjával odainti a párját magához, ám a néni lassan mozdul meg, a kamerát figyeli, miköz-

ben sétál a már javában szökdelő férfi felé. A férfi ekkor megáll egy pillanatra, zárja a lábait, meghajol és rugózni kezd a térdeivel visszatérve a tánc taktusához, mégis visszafogottabban, mint az iménti láblengető mozdulat, közben pedig két kezével kinyúl az asszonyka felé, és megfogja velük az ő felé nyújtott kezét, hogy fokozatosan magához húzza, míg karjába veszi, és bevonja a táncba. Ebben a pár pillanatban tehát többféle felkérő gesztust is tesz, váltogatja a mozgása dinamikáját, míg elindulhat a közös tánc: megszólította a párját már az odaintéssel is, ám amikor azt látta, hogy a párja még nincs abban a hangulatban, amiben ő, akkor anélkül, hogy kedvét szegné az asszony visszafogottsága, az odaintéstől a párja két kezével való bevonásáig többféle módon is formálja a kapcsolatteremtő mozdulatait. (35. videó)

A jó tánc önmaga épp ilyen. A férfi vezeti, ám olyan nyitott és figyelmes állapotban, ahogyan a nő követi őt. Úgy fonja-szövi a figurákat és a dinamikát, hogy a saját inspirációi mellett a nő hangulata, képességei és vágyai is hatnak rá. Ettől lesz közös öröm a tánc.

Nagyon szeretem ebben a kis részletben azt is, hogy sem a hely, sem az idő, sem a jólét, sem az életkor nem szab gátat annak, hogy érezhessük az életörömet és emberiséget, és milyen különös, erről a gyűjtésről szinte semmit nem tudunk: sem azt, hogy mikor, sem azt, hogy ki gyűjtötte, és azt sem, hogy kik táncolnak rajta. Úgy lehet, hogy hol volt, hol nem volt, de valahol mégiscsak volt egy férfi és egy nő, akik kedvvel és tétován, elszántan és bizonytalanul, de szépen lépésről lépésre magukra, egymásra és a muzsikára hangolódva táncolni kezdtek.

Redő Júlia

„Célom a mozgalomból intézményesült rendszer korszerűsítése”

Beszélgetés Both Miklóssal, a Hagyományok Háza új főigazgatójával

*Vezetőváltás a húszesztendőes Hagyományok Háza élén: a visszavonuló Kelemen Lászlót **Both Miklós** váltotta a főigazgatói tiszt-ségben. Az intézmény új vezetőjével azokról a tervezett szerkezet- és működésbeli változtatásokról beszélgettünk, amelyek révén a Ház megteremtheti a népi kultúra világának egyfajta korszerű ökoszisztémáját.*

Both Miklós

– A népi kultúra világa különleges zenésze-gyéniségként ismerhette meg önt. Hogyan ta-lálkozott azzal a közeggel egy olyan fiatal, aki a táncházas hőskort legfeljebb elmesélésekből ismerhette?

– Valamikor a kilencvenes évek közepén, ti-zennégy-tizenöt évesen kezdtem a népzene felé fordulni. Akkoriban már foglalkoztam zeneszerzéssel is, és kimondottan izgalmas-nak éreztem a népzenei alternatívát ahhoz a zenéhez képest, ami körülött a világban, az iskolában. A megszokottól eltérő harmo-nizálási megoldások, a dallamstruktúrák, a hangszerek sokszínűsége mind-mind nagy hatással volt rám. Ezt követően elméleti síkon is meg szerettem volna érteni ezt a világot. Gimnazistaként jutottam el először táncházba, a Molnár utcaiba, ez sorsfordító élmény volt. A népzenei-táncházas mozgalom közege nyújtotta számomra azo-kat az emberi kapcsolatokat és barátságokat, amelyeket a gimnázium csak részben tudott megadni. Például Csoóri Sándor ösztönzött, hogy menjek el Erdélybe, nézzem meg ezt a világot élőben. A fiával mentünk el felvételeket készíteni és ismeretségeket kötni; kétszegtelenül ezután kerültem a népzenei világ sűrűjébe. Sőt, ennek hatásá-ra kezdtem el hegedülni is, túl a huszadik életévemen. Addig csak gitárosként ismertek, onnantól kezdve azonban éveken át az ott-honi gyakorlásaimat a hegedülés töltötte ki. A zenei fejlődésemnek roppant izgalmas és intenzív időszaka volt ez. Érdekelt, hogy mi-ként lehet megszólaltatni gitáron ezt az alapvetően vonós hangsze-reken megszólaló zenét, ehhez készítettem annak idején egy hege-dű hangolású gitárt is. Igazi önképző periódusa volt az életemnek.

– Ez a viszony intézményesült azzal, hogy a Hagyományok Házához került. Törvényszerűen vezetett erre az út?

– A Hagyományok Házában 2019-ben kezdtem el dolgozni, bár az intézménnyel, illetve az itt dolgozók többségével már régi kap-csolatom volt. Kelemen Lászlóval és Pál István „Szalonnával” közös zenekarban is dolgoztunk. Az intézmény feladatait és működését már akkor is fontosnak tartottam, mindig úgy gondoltam, a moz-galomnak azért is kellett intézményesülnie, mert kellett olyan kulturális terek, ahol összegzik a témában meglévő a tudásokat. Ko-rábban is nagyon izgalmas volt számomra, hogy itt a Házban kü-lönböző területek szakembereivel, különböző kompetenciákkal ta-lálkozhattam. Az elmúlt másfél év során nyílt titok volt, hogy Ke-

lemen László nem kívánja folytatni a főigazgatói munkát. Az a tö-rekvés is egyértelmű volt, hogy a Házon belül induljon el az utód kiválasztása, aki indul majd a pályázaton a kívülről érkezők társasá-gában. A konszenzusos verzió célja az volt, hogy minél nagyobb vé-dettséget kapjon a folytonosság, amely egyben az együttműködés feltételeit is megteremti a leköszönő és a leendő főigazgató között, hiszen Kelemen László bizonyos értelemben továbbra is a Ház kö-telékében marad. Gyakorlatilag e kiválasztási folyamat részeseként kerültem én is a Házhöz, ahol fajsúlyos, összetett, konfliktusoktól sem mentes feladatokat kaptam, hadd lássuk, miként tudom azo-kat megfelelően kezelni.

– Mit emelne ki a főigazgatói pályázatába foglalt célkitűzésekből?

– Legfontosabb a Hagyományok Háza belső szervezeti átalakítá-sa. Egy külső szemlélő számára ez nem tűnhet jelentős célkitűzés-nek, pedig a Ház sikeres szervezeti megújulása a szcéna egészére nagy hatással lesz. Az intézményünk jelenlegi szervezeti felépítése egy korábbi, kisebb intézményre tervezett működési forma felduz-zasztásának tekinthető, amely sokszor a mozgalmi jellegből és a ko-rai forráshiányból adódott. Ez egy mozgalomból intézményesült rendszer, amely olyan személyek köré épült, akik aktívan és sike-resen vettek részt a mozgalomban. A munkamegosztás viszont úgy működött, hogy bizonyos emberek kaptak bizonyos szakfeladato-kat, amelyek megtervezése, elvégzése és adminisztrálása ugyanar-ra az emberre hárult. Az elmúlt évtizedek alatt viszont jelentősen megnőtt a különböző szakfeladatok és rendezvények száma, azon-ban hiába gyarapodott az emberállomány, képtelen volt megfele-lő hatékonysággal és dinamikával kezelni ezeket a szakfeladatokat. Lomha maradt a rendszer, nem tudott kielégítően együttműkö-dni a civil szférával, nem tudta megfelelő módon serkenteni, temati-

zálni az adott területeket. Ezért ez a szervezeti rész jelentős átalakításra szorul. Az eddigi rendszerben a vezetői döntés vízesésszerűen zúdult le a különböző szervezeti szintekre, majd megtalált egy embert, aki igyekezett teljesíteni a megbízást. Annak az embernek nem csak egy szakmailag színvonalas koncepciót kellett megalkotnia, hanem ő felelt megvalósításért is, sőt az adminisztrációs és a jogszabályi környezetet is át kellett látnia. Nyilván rendelkezésre állt bizonyos intézményi háttér, ám a túlságosan szerteágazó feladatkörből fakadó bizonytalanság nagy mértékben lassította a rendszert. Valójában a szervezési munka vagy annak adminisztrációja külön szaktudást igénylő szakterület. A terveim egyik legfontosabb eleme ezen tevékenységek különválasztása.

– *Hogyan tervezi végrehajtani ezt a szakosítást, illetve mit remél tőle?*

– Csapatokat fogunk létrehozni, amelyek közül az egyik külön vezetővel adminisztrációs munkát végez, hasonlóképpen egy szervezői csapat, egy harmadik pedig a szakmai háttérrel fogja biztosítani. A munkamegosztástól azt remélem, hogy sok energiát szabadít fel, és egyúttal tehermentesíti a népművészet területén dolgozó szakembereket. Fontos, hogy ezek a csapatok, illetve tagjaik saját hatáskörben képesek legyenek továbbfejleszteni egy szakfeladatot, valamint azonnali döntéseket hozni. Eddig sokszor azért nem lehetett embereket idecsábítani, mert több, szakmailag nagyon jó jelölt is kijelentette, hogy ő nem hajlandó a rendszerből fakadó további terhek viselésére. Ha viszont határozottan elválasztjuk egymástól ezeket a feladatokat, megtalálhatjuk azokat az embereket, akik kiteljesedhetnek nálunk.

– *Hogyan helyezhető ebbe például egy olyan, korábban egyértelmű prioritást élvező tevékenység, mint az archívum feldolgozása, kezelése?*

– Mielőtt belemennénk e kérdés taglalásába, érdemes görcső alá venni, hogy miként változott a mozgalom, illetve az igények. Szerintem a mozgalomban résztvevő emberek három típusra oszthatók. Az egyik a kutató, aki a tudomány módszertanának segítségével ismerteti meg a városi emberekkel a jellemzően falvakban még élő népművészetet. E szakemberek szándéka nem az volt, hogy a városiak megtanulják a kutatás tárgyát. Aztán a táncházmozgalommal szervesen megjelent két új szereplő. Az egyik a cselekvő, azaz előadóművész, aki elkezdte elmuzsikálni, eltáncolni a felgyűjtött anya-

Solonytsya, Poltava megye, Ukrajna – fotó: Ancsin Gábor

got. A másik, aki a rendszerváltozás után jelent meg főként, hanglezkiadókat, könyvkiadókat hozott létre, népművészeti fesztiválokat, klubokat, működtet, azaz a szervező. A hetvenes évekbeli kezdetektől máig jelentős mértékben megnőtt az utóbbi kategóriába tartozók száma, míg a tudományos háttérhez sorolhatók helyzete alig változott. A Hagymányok Háza nem kutatóintézet, azonban a jövőben tovább segíthet, emiatt növelnie kell a kapacitásait a tudományos háttérű tevékenység serkentésében és javításában. Számos szakterület jelentősen kiszélesedett, csak a Csoóri-program révén rengeteg új esemény zajlik, ennek megfelelően nagyon sok fiatal kezdett zenélni, ők tele vannak szakmai jellegű kérdésekkel és igényekkel, amelyeket a szakintézmények nem győznek kiszolgálni. Ennek a szakemberhiánynak egy részét emberek bevonásával tudjuk pótolni, másrészt az automatizált tudásátadással, harmadrészt pedig a munkaszervezés javításával. Több lehetőségünk nincs. Az archívumok kérdése is szorosan ide tartozik, hiszen a falusi kultúra átalakulása eleve magával hozza az archívumok felértékelődését az érdeklődők számára. Emiatt két fontos irányt érdemes megnevezni: a digitális adatokat kezelő szoftverek egységesítését, korszerűsítését, ami nem csak jó minőségű felületeket jelent az érdeklődők számára, de a háttérben az adatfeldolgozást is jelentősen gyorsítani fogja. Ugyancsak gyorsítani szeretnénk a digitalizáció ütemét, ehhez külső partnerek és állami intézmények bevonását tervezzük. Tehát ebből is látható, hogy nem a létszámnövelés az egyetlen megoldás.

– *A már meglévők mellett milyen eszközöket készülnek hadrendbe állítani e célkitűzés megvalósítására?*

– Dolgozunk olyan együttműködésekben a felsőoktatási intézményekkel, amelyek segítségével eredményesen tudunk egy muzikológiai végzettségű embert az etnomuzikológia irányába segíteni. Vagy a néprajzot végzőknek megmutatni, hogy a nálunk folyó munkák érdekes és sokszínű kiteljesedést adhatnak a hallgatónak. A tudás automatizált átadása jelentős részben az oktatási modulok fejlesztésén múlik, amelyet a Folk Music Education elnevezésű nemzetközi program keretében együtt végez a Zenetudományi Intézet, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem népzene tanszéke és a Hagymányok Háza. Olyan oktatást támogató anyagok létrehozása a cél, amelyek révén a tanulók elmélyülését tudjuk biztosítani az otthoni gyakorlás alatt. Hasonló fontosságú, hogy

Haiivka, Poltava megye, Ukrajna – fotó: Ancsin Gábor

Fonott Zene, 2012, Mecsér, Ladikos Fesztivál – fotó: Henics Tamás

az archívumokat korszerű minőségben tudjuk bemutatni a gyűjtések után érdeklődő nagyközönségnek.

– *A mai fiatalok megszólítása, megnyerése, mondhatni, stratégiai fontosságú. Az őket foglalkoztató témákra – például a környezettudatosságra – való reagálásra milyen mértékben van készítés, illetve elképzelés a Ház részéről?*

– Számunkra is egyértelmű, hogy egyre több városi ember kezdene szívesen újra az életét vidéken, illetve gondolkodik a városi környezettudatosságról. Ebbe a folyamatba sok eszközzel és szaktudással tudnánk illeszkedni. A fiatalokkal való kapcsolat kialakításában azonban értenünk kell, hogy nem elég az idősebb generáció narratívájának fiatalos csomagolásban való megjelenítése, például a közösségi médiában. Nagyobb türelemmel és megértéssel kell viszonyulnunk a különböző felhasználási kísérletekhez, hiszen a fiatalok ezeken keresztül tudnak saját élményre szert tenni. Az évtizedek alatt végbemenő örökségcsészés hatásait is jobban fel kell mérnünk, mert a túlzott elvárások gyakran elviselhetetlen terhet jelenthetnek egy fiatal számára. Meg kell találnunk a műveltségi elvárás és az önkifejezés optimális arányát, figyelembe véve, hogy ez életszakaszonként változhat. Az idősebb generáció a műveltséget várja el, egy fiatal meg szabadságot és önkifejezést akar. Ez a generációs konfliktus egyidős az emberiséggel. Tudunk-e olyan elmélyült, bizalmi kapcsolatot kialakítani az új generációkkal, amely során mindezt megkaphatják? Az ilyen típusú energiákat kreatív terek létrehozásával lehet mozgósítani és megtartani, amely az üzeneteink készség szintű elsajátítása mellett az alkotás folyamatába is bevon. Ebben a témában számos kísérlet zajlik a Hagyományok Házában.

– *A magyar népi kultúrát sokáig egyfajta zárványnak tekintettük, amely más nemzetek számára alig hozzáférhető. Az elképzelések között most a nemzetközivé tétel fokozása is kiemelt helyen szerepel. Mi változott?*

– Ezt a folyamatot nemcsak azért pártolom, mert a korábbi munkáim jelentős része a nemzetközi térben zajlott. Ha kultúraexportként tekintünk tevékenységünkre, akkor a nemzetközi jelenlét és beágyazottság túllép a nemzeti értelmezés keretein, és határokon átívelő kommunikációs- és tartalomközvetítési stratégiává válik, végső soron pedig országimázs-alakító erővé. A Hagyományok Háza dolgozói apparátusa és holdudvara számos ismeret, szaktudást, művészi ambíciót fog össze, amely kultúrjavak minősége és nemzetközi közismertsége negatív deficittel rendelkezik. Az elmúlt húsz év alatt az intézmény jelentős munkát végzett a Kárpát-medencé-

ben zajló tevékenységek megszervezésében, azonban eljött az idő, hogy tudásunkat jobban használjuk a külfölddel való kapcsolat-teremtésben. A kezünkben lévő ismeret, a nagyvilág számára természetesen sajátos, a csak ránk jellemző kulturális javak megfelelő menedzselése komoly presztízst adhatna az országunknak. Tudunk elszigetelt példákra; egy-egy közismertebb népzenei játszó zenekar vagy táncszínházi produkció nagy nemzetközi figyelmet kapott, azonban ezeket az elszigetelt jelenségeket megfelelő szervezéssel, szakértelemmel, tehetséggondozással rendszerszintűvé kellene, lehetne fejleszteni.

– *Milyen általános magyarországi kultúrkonceptióban látja megvalósulni az új Hagyományok Házát?*

– Amikor a pályázatom benyújtásán gondolkodtam, két fontos feltételt kellett mérlegelnem. Az egyik, hogy elfogadjanak a kollégák.

A másik már a Házon túl mutat. Jómagam, de a témával foglalkozók többsége is a civil szférából érkezett. Korábban magam is állami szervezetekkel dolgoztam együtt, és rá kellett jönnöm, hogy a két szféra között nagyon sokszor nem kielégítő az együttműködés. Ebből kiindulva úgy gondolom, hogy ösztönöznünk kell az együttműködések egy népművészet szereplői között. Nem cél, hogy magányos bolygóként próbáljunk mindenre saját választ adni. Egyrészt azért, mert nincs hozzá elegendő emberünk, másrészt értelmetlen ez a fajta centralizáció, a minőségi továbblépéshez, a megfelelő információáramoltatáshoz ugyanakkor elengedhetetlen a felülnézeti szervezés is. A kulcsszereplők és az igények ismeretében csak a közös bizalomra építő rendszer lehet képes rendszerszintű sikereket hozni.

– *A Hagyományok Háza külhoni egységeinek nemrég létrehozott hálózatától milyen eredményeket vár?*

– Mindenekelőtt fontos visszajelzést jelent a központban zajló munkánknak. Mivel a különböző hálózati partnereink más és más területeken dolgoznak, általuk fontos módszertani visszajelzéseket kapunk. Ugyanakkor sok kezdeményezés és ötlet érkezik a partnerekről, amelyeknek összefogását, nagyobb rendszerbe szervezését a saját feladatunknak tekintjük.

– *Nemcsak az adatközlők mennek el lassan, de a táncházmozgalom indulásának tanúi közül is egyre kevesebben maradtak közöttünk. Ők hogyan viszonyulnak a Hagyományok Házának új célkitűzéseibe?*

– Azt gondolom, hogy a mozgalom első generációjának nem egységes a véleménye a jövővel kapcsolatban. Egy ilyen méretű szervezetnél ráadásul nem is érdemes leszűkített válaszokat keresni. Szerintem a legjobban akkor járunk el, ha olyan közösséget tartunk egyben, ahol a résztvevők sokféle módon képzelik el a jövőt, többféle irányban tevékenykednek, miközben a többiek munkáit figyelemmel kísérik. Ugyanakkor érdemes többet mértenünk a nemzetközi tapasztalatokból és figyelembe kell vennünk a tágabb környezetünkben zajló népművészeti és népzenei revival mozgalmakat: milyen folyamatokat indított el az intézményesülés, hová jutottak, ahol korábban tűntek el az adatközlők, milyen tanulságokkal járnak az ott végbement folyamatok? Számos terület van, ahol lehet lazítani a kereteken, de ne felejtjük el, hogy nem könnyű a dolgunk. A népművészet-népzene területén hatalmas műveltségi háttér összegződik, amely nagy lehetőséget jelent egy hosszútávú elmélyülés irányában, ugyanakkor az abba való bekapcsolódás nagy kihívást jelent egy újonnan érkező számára.

Csinta Samu

Kapuk és kerítések „Abesszíniában” és másutt

Balatoni beszélgetés Törő Balázs néprajzkutatóval

Balatoni nézőpontból szokatlan időszakban, ősszel, október 1-én nyílt kiállítás a révfülöpi vasútállomás várótermében. A „Rímek mentén, formákon túl” című tárlaton kortárs költők versei tárulnak különleges – ’60-as és ’70-es években készült – nyaralókerítések fotóival. Arról, hogy a „retró érzésen” túl mit árulnak el a múltról ezek a kerítések, a témával foglalkozó Törő Balázs néprajzkutató, a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum munkatársa mesélt. [Színes fotók: Varga Marietta & Schmal Fülöp / Formákon túl – <https://veszprembalaton2023.hu/projekt/formakontul/>]

– Ugye, te tősgyökeres balatoni vagy?
– Balatonakaliban nőttem fel, így igazi balatoninak számítok. Éppen ezért az egész eddigi életem utazással telt, hiszen már óvodába is Balatonudvariba kellett járnom, aztán jött Balatonfüred, Veszprém, majd Szegeden végeztem néprajz szakon.

– Miért pont néprajz?

– A történelem egészen kisgyermekkorom óta érdekelt, aztán, ahogy sokaknál, nálam is jött a régész-vonal. Jártam is régészekkel terepre, amikor csak lehetett, és ők mindig mondták, hogy „nehogy régész legyél!”. Ebből kristályosodott ki végül a néprajz, azt hiszem, a Balaton-felvidéki épített környezet is hatással volt rám. Ráadásul az, hogy nagyszülőkkel éltünk, azzal járt, hogy folyamatosan hallhattam történeteket a múlttól.

– Ha jól tudom, már a diplomamunkád is a Balatonhoz kötődött...

– Nekem két diplomamunkát is kellett írnom, az egyik a hatvanas-hetvenes években létrejött balatonakali nyaralótelepek kialakulásával foglalkozott néprajzi szempontok alapján. Azért is érdekelt a téma, mert azt láttam, hogy néprajzosok nem nagyon foglalkoztak korábban a térségnek ezzel a korszakával. Amit tudni lehetett az leginkább a Somogyi Győző-féle falusi turizmusnak

nevezett jelenséghez kötődött, de a gulyás-kommunista korszakban megszülető telepeket nem igazán vizsgálta senki. Nekem gyerekként rengeteg nyaralós cimborám volt, akiknek a balatoni nyaraló a második otthonként jelentette.

– *Bebírók kontra őslakosok?*

– Az már inkább a készülő doktori disszertációm „kérdésfelvetése”, először szigorúan a nyaralók szempontjait vizsgáltam, az érdekelt, hogy miért pont a Balatont választották. A hatvanas években gyakorlatilag előzmény nélkül kezdtek kialakulni a „lapostérs” nyaralótelepek... olyan helyeken is, ahol korábban – kis túlzással – a madár se járt.

A másik szakdolgozatom már kicsit távolabb vezetett a parttól és a szőlőhegyek világát, az ottani térhasználatot vizsgálta. Azt, hogy a szőlőhegyek miként alakultak át, mi vezetett odáig, hogy kertvárosias környezet-

té változott a korábban mezőgazdasági terület. Ha a mélyére tekintünk, akkor ennek az átalakulásnak a kezdetei visszavezetnek a filoxérajárványig, meg az északi parti vasút 1909-es elindulásáig, hiszen a vonatközlekedés megsokszorozta a turizmust. Aztán az ötvenes-hatvanas évek hozták meg a nagy átalakulást.

Abesszíniának hívták-csúfolták a két világháború között a Zánka és Aszófő közötti partokat, mert annyira a világ végének számított, hogy senkit nem vonzott a terület. Fövenyes volt az egyetlen kivétel, ami a harmincas években – Czermann Antal miniszteriumi főtanácsos kezdeményezéséből – jött létre Szent Antal telep néven, hogy aztán ’45 után Kiliántelepként fejlődjön tovább, s a rendszerváltáskor elnyerje mai nevét. Később, mint azt ma láthatjuk, Abesszínia is vonzóvá vált, majd egy még későbbi idő-

„... fotográfiákat kapunk, és nem csak a kerítésekről, hanem régi képeket magáról a miliőről”

folkMAGazin

LELŐHELYEK

TÁNCHÁZ ALAPÍTVÁNY

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

szakban, amikor már elfogytak a partközeli telkek, akkor felértékelődött a szőlőhegy is...

Míg a filoxéra után a szőlőhegy művelésből kikerült része inkább visszaerdősödött, addig a második világháború utáni korszak átforgatta a terület lakosságát. A helyiek közül sokan a városokba költöztek, és a helyükre jöttek mások, főleg Zala és Vas megyéből munkások az állami gazdaságba, de ők már nem nagyon fogtak szőlőművelésbe. Ennek is következménye, hogy rengeteg üresen elhagyott álló préház maradt, amit aztán elkezdenek megvenni és felújítani a városi értelmiségiek. Illyés Gyulának például nagyon szép kétszintes préháza volt Balatonakaliban. Az épületet éppen mostanában újították fel, de a körülötte lévő egykori szőlőterülete parlagon van.

– *Gondolom a kiemelt példa is jól mutatja a fejlődés – vagy inkább változás? – irányát.*

– Az egyik e tárgyban született tanulmányomnak az volt a címe, hogy *A kétszintes préházról a napkollektorokig*. De, ha ma írnám ezt a tanulmányt, akkor abban már szerepet kapna a jacuzzis-úszómedencés villa is. Most, ősszel voltunk az Akaliért Alapítvány tagjaival kirándulni a szőlőhegyen, és szemtanúi lehettünk annak, ahogy az egyik vilánál leszállt egy helikopter... Világok találkozása egy zsebkendőnyi területen. Ott van az Illyés-féle szőlő nélküli préház, ami az 1700-as évek végén épült, tőle nyolcvan méterre egy olyan préház, amiben tudomásom szerint a Balaton-felvidék egyetlen eredeti helyén, épen fennmaradt szemeskályhája található, és a gazdája szőlőt termeszt. Nyilván szerelemből, mert gazdasági hasznót ekkora területtől nem lehet ma már remélni. És egy kőhajításnyira ott a luxusingatlan, ahol leszállt a helikopter.

Nem véletlen, hogy Paloznak és Csopak területén már kong a vészharang, mert abnormális az a fajta beépítési láz, ami az elmúlt időkben tapasztalható. A Nivegy-völgy (Tagyon, Szentantalfa, Szentjakabfa, Óbudavár és Balatoncsicsó) az előbbiekhöz képest még szerencsésnek mondhatja magát, de a szabályozásnak már ott is szükségét érezték.

– *Hogyan lett kutatási téma, Facebook-közösség, kiállítási anyag „A Kerítés”?*

– 2018-ban csináltam egy kiállítást a nyaralókultúráról, és ott már dizájnelemként megjelentek a kerítések mintái, de akkor még nem is gondoltam arra, hogy ez önálló téma lehet. Aztán, amikor elindult a „Vésztér-Balaton 2023” Európa Kulturális Fővárosa projekt, akkor a Laczkó Dezső Múzeum részéről én lettem a kapcsolattartó és koordinátor. Az egyik megbeszélésen, ahol ötleteket vártak, sok egyéb mellett ezt a témát is felvettem, és megtetszett nekik, az EKF

befogadta. Ennek eredményeként állt össze egy kis csapat, amelynek a magját Hamza Gergely kommunikációs projektmenedzserrel ketten alkotjuk, és hozzánk csatlakoznak például fotósok és a projekt egyéb résztvevői is.

Létrehoztuk a Facebook- és az Instagram-oldalt, felkerült a téma az EKF honlapjára is az építészeti program részeként. Viszonylag gyorsan kiderült, hogy ez érdeklíti a sajtót és a közönséget is. Persze, mindezek hátterében, használva a lehetőségeket, én igyekszem szakmai mederben tartani a programot. A program indulását megelőzően gyűjtöttem egy kaput.

– *Ez olyasmi, mint népdalt vagy inkább kerámiát gyűjteni?*

– A Laczkó Dezső Múzeumban a korszakok relikviája megtalálható, volt fecske-galya, meg néhány ikonikus tárgy, de kapu nem. Igazából az sem jellemző a hazai muzeológiában, hogy ennek a korszaknak a nyaralókultúráját kellene vagy lehetne szisztematikusan gyűjteni, e projekthez kapcsolódva ezen szeretnék változtatni. A hosszú távú céloim pedig az volna, hogy valahol a Balaton mellett legyen egy olyan nyaraló, amiben interaktívan kiállítható és autentikusan bemutatható a hatvanas-hetvenes évek világának ez a szelete.

– *Hogyan indult a gyűjtőmunka, hogyan lett a múzeumnak saját kapuja?*

– Az elején megadtam húsz olyan címet, amit én ismertem, és a megbízott fotósok kimentek terepre. Ez a nagyjából húsz kép már elegendő volt az induláshoz, hogy a felhívásunk egyértelmű legyen. Az általam megadott húsz helyszín értelemszerűen a saját környékemhez – Fűzfőtől Zánkáig – kötődött, de a közösségi gyűjtés ennél sokkal kiterjedtebb, a legtöbb kép a déli partról érkezik.

Én, mielőtt nekiindulok, a Google segítségével körül szoktam nézni az utcákban, így találtam rá a később begyűjtött kapura, ami aztán a *Formákon túl* logóját is ihlette. Aztán a helyszínen szembesültem, hogy a kapu már nincs a helyén, lecserezték. De az is látszott, hogy a változtatás a közelmúltban történt. Kiderült, hogy a régi kapu még megvan, s ráadásul még archív fotó is került elő róla!

Mostanra már elképesztő mennyiségű fényképünk van, persze vannak közte olyanok, amelyek nem számítanak telitalálatnak, de a legtöbb nagyon izgalmas.

– *De ez így még csak egy izgalmas fotótár...*

– Persze, éppen ezért nekem az a célom, hogy megtaláljam a kerítések mögött az értelmezési távlatokat. Próbálok kideríteni, hogy kik készítették és kik készítették ezeket. Engem elsősorban nem is a minták

érintenek, hanem a világ, amiben ezek a minták létrejöttek. Milyen lehetett az a társadalmi környezet, amiben ezek a térelemek megszülettek.

– *A mai kerítések már nem ilyenek, ma mint ha a tulajok inkább elbújnának, s a biztonságukra is jobban ügyelnének, mint az esztétikai szempontokra.*

– Éppen azért, mert a korszak elmúlt, értékmentésnek tartom ezt a projektet. Hiába trendi manapság a retró, a tulajdonosok – főleg az új tulajdonosok – szívfájdalom nélkül ledózerolják ezeket a kerítéseket és kapukat, ha nem illik a szemléletükbe.

– *Bár téged az összkép érdekel, a „formákon túl”, mégis, beszéljünk kicsit a formákról is. Mik a gyakori motívumok?*

– A Nap-motívum fordul elő a leggyakrabban, gyakori a halacska és a vitorlás. Itt-ott feltűnik némi pajzanság és erotika is... Aztán vannak olyan figurális elemek, amik egészen meglepőek, s jó lenne kifaggatni a megrendelőt vagy az alkotót... Ami ma már nehézségbe ütközik, hiszen, bármennyire meglepő, az utolsó órában vagyunk. Nem nagyon lehet már olyanokkal beszélni, akik építették a nyaralókat és kerítéseket. A közösségi rendszerben kapott fotók mellé esetenként kapunk olyan háttérinfókat, amik segítenek.

– *Kik az alkotók, a helyiek vagy a nyaralók?*

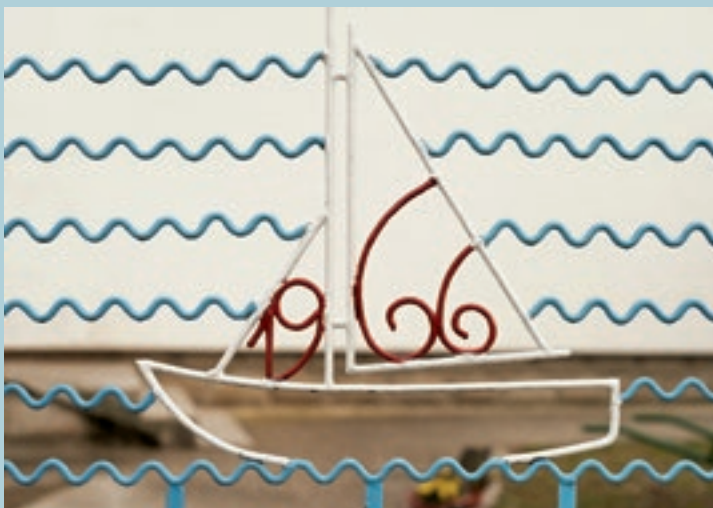
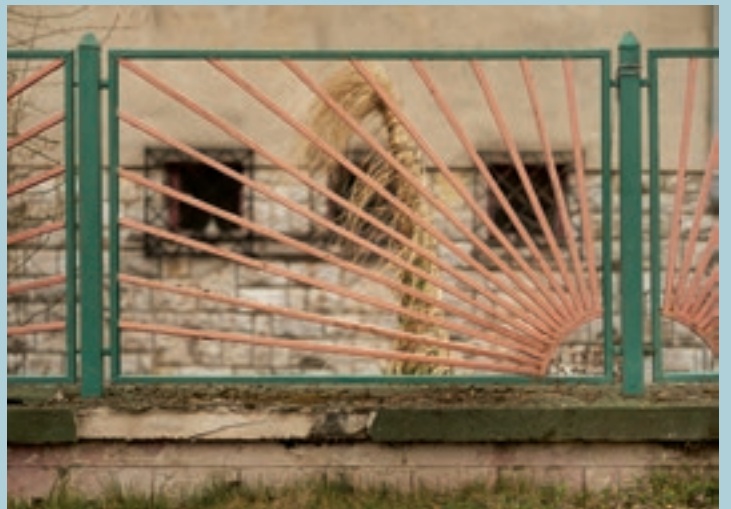
– Remélem, ez is egy olyan kérdés, amire – legalább részben – választ kaphatunk még, hiszen ez tovább árnyalhatja a helyiek és nyaralók kapcsolatrendszeréről meglévő tudásunkat... és alapot adhat ahhoz is, hogy

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Almássy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, <http://www.afolk.hu>
Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

a téma feltárásával eljussunk a napjainkban zajló újabb átrendeződésig.

– *Tulajdonképpen mik ezek a kerítések? „Népi-natív iparművészeti alkotások”? Hová lehet ezeket besorolni?*

– Bármilyen besorolásba könnyű volna belékötni, és az én megközelítségemben ez a fajta besorolási nem is olyan fontos. Én inkább onnan közelítetek, hogy egy – a maihoz képest – meglepően nyitott társadalom leképeződése, ami a nyaralótársadalom milyenségéről mesél. Ráadásul a nyaralók kerítés-története egy olyan világban kezdődik, amikor még nem is volt kerítés az újonnan kialakított telkek között. Én eleinte a nyaralók világának kialakulását vizsgáltam, s akkor a kerítés-kérdés csak mellékszála volt a kutatásnak. Az már akkor is kiderült, hogy „első körben” eszük ágában sem volt kerítést építeni. Könnyen túlmisztifikálható volna a kérdés, de tény, hogy eleinte olyan összetartó közösségek jöttek létre, amelyekben az volt az egyetlen összetartó erő, hogy „nyaralni akarnak”. Segítettek egymásnak építkezni, vigyáztak egymás gyerekeire, együtt jártak strandolni... a kerítésnek nem is lett volna értelme.

– *De aztán csak megépültek a kerítések!*

– Persze, de amikor megépültek, akkor sem azért, hogy falakat húzzanak maguk köré. Mai mércével mérve ezek a kerítések inkább jelképesek, biztonsági szempontból nem értékelhetők, és a belátásban sem jelentenek akadályt.

– *A ma készülő kerítések már inkább eltakarják azt, ami a kerítés mögött történik...*

– Ezek a változások egyrészt vizsgálhatók folyamatként, másrészt az is hallatlanul izgalmas, ha azt nézzük – és ehhez már van távlatunk –, hogy az egymást váltó generációk szemlélete mennyire eltérő.

– *A mostani betelepülők, a mindent felforgató „újgazdagok” miként alakítják az összképet?*

– Az „újgazdag” kifejezést nem szívesen használnám, mert nem tudományosan megragadható, de annyi bizonyos, hogy azok, akikre utalsz, nincsenek tisztában a településeket összetartó és a közösséget mozgató íratlan szabályokkal. S talán, mert megtehetik, nem is kíváncsiak ezekre az őket is korlátozó racionális és egyébként jól belátható szabályrendszerre. Ráadásul ezeknek az újonnan kialakuló nyaralótelepeknek a lakói el is zárkoznak a meglévő közösségtől. Idővel megérne egy kutatást, hogy az új, világtól elzárt luxusnyaralók körül ki tud-e alakulni valamiféle közösség.

– *Ráadásul még ott vannak azok a part menti luxuslakótelepek, amik a régóta ott élőket elzárják a víztől.*

– Furák ezek is, hiszen az épületek olyan szorosan állnak egymás mellett, hogy gy-

*Karácsony Gergely főpolgármester 2021. november 17-én, Budapest Napja alkalmából átadta a díszpolgári címeket és elismeréseket mindazoknak, akik kimagasló munkásságukkal hozzájárulnak a város jó hírnevéhez, fejlődéséhez. A díszpolgári címet elnyerők között szerepel Novák Ferenc Kossuth-díjas koreográfus, a Nemzet Művésze, akinek szívből gratulálunk.
(Forrás: Budapest Főváros Főpolgármesteri Hivatala)*

korlatilag nincs privát tere ezeknek az embereknek. Azt gyanítom presztízskérdés az egész, ami felülírja azt, ami a tulajoknak valóban jó lenne. Én biztos nem szívesen laknék ilyen helyen.

– *Visszakapaszkodnék a kerítésre! Meddig tartott a különleges nyaralókerítések korszaka?*

– A hatvanas évek végén kezdődött, a hetvenes években volt a csúcsideje, és a nyolcvanas évek végére lecsengett. A vizsgált korszakban születő kapukhoz-kerítésekhez hasonló, azok stílusában készülő új kerítésekkel-kapukkal, minimális számban ugyan, de a mai napig találkozunk.

– *Minden kerítést nem lehet megvenni, a gyűjteményépítés fő formája nyilván a fotó.*

– Egészen elképesztő fotográfiákat kapunk, és nem csak a kerítésekről, hanem régi képeket magáról a miliőről. Sok olyan képünk van már, ami visszaad valamit az akkori nyaralások hangulatából is. És éppen, mert nyaraltak, hallatlan mennyiségű fotót készítettek. Ha ezt összehasonlítom azzal, hogy hány fényképet készített ugyanabban a korban az Akali-i öslakosság, akkor szignifikáns a különbség. Persze, az is tény, hogy az első időkben a helyiek még egy másfajta vízhasználatot preferáltak, lajtos kocsik hordták a vizet, libák legeltek a tóparton, s a marhák is szívesen gázoltak bele a vízbe.

– *Ebben a korban a helyi asszonyok mosni jártak a tóra...*

– ...ezek a konfliktusok gyorsan elsimultak, a nyaralók és az öslakosok viszonylag gyorsan összecsiszolódtak. De ezzel együtt is igaz, hogy az akkori életéről fellelhető fotográfiák elsöprő többségét a nyaralók készítették. Míg ők üdültek és fotóztak, addig a helyi iparosok elkészítették a nyaralók kerítését fusiba'.

– *Ez ismert összefüggés?*

– A kerítések egy része biztosan helyben készült, meg persze voltak olyanok, akik szakmájukból eredően maguknak csinálták, vagy a haverokkal megcsináltatták Győrben vagy Pesten. Összességében van ennek egy jelentős része, amiben együtt dolgozott a helyi és a nyaralós. Azt gondolom, hogy az egymásra utaltság sokkal erősebb volt, mint amit a felszínen megismerhető ellentétek sugallnak. Persze, a mai napig szóba kerül a negatív jelentéstartalmú „pestiek” kifejezés, de ennek nincs igazi súlya. Ez inkább csak évdés, ugratás oda-vissza...

– *...olyasmi, mint ahogy az északi és a déli part lakói cukkolják egymást. Bár révfülöpiként én állítom, hogy az északi part sokkal jobb hely, s a déli part egyetlen előnye az, hogy láthatják azt a csodálatos panorámát a túlparton.*

Grozdits Károly

Lőrincz Gergely írásai és rajzai

EGY PARASZTFIÚ AZ EMIGRÁCIÓBAN – III.

Azt az egyszerű – szerintem nagyszerű – bölcsességet, hogy *sobasem volt még úgy, hogy valahogy ne lett volna*, újra igaznak, helyénvalónak kezdtem érezni, minél távolabb vitt a vonat a fekete lyukba merülő, merítő bányakerekektől, amelyek szüntelenül forogtak, rabolva a föld mélyét s a bányászok egészségét, tüdejét. Ha az öngyilkosságot fontolgatók komolyan meggondolnák e bölcs mondást, szerintem kevesebb tragédia történe.

Tomasics Pista barátommal utaztunk együtt – úgy emlékszem – Kölnig. Ő nagyobb reménnyel, mint én, Bremerhavenbe utazott a menyasszonyához. Házasodni ment. Őt szeretet, biztonság várta, én csak reménykedtem valamiben. Vilshofenben várt rám a „rokonom”, akivel nem is ismerjük egymást. Úgy volt rokonom, hogy az anyai nagyapám felesége hozta haza szerelemgyerekként a családba, tehát semmilyen vérokonság sincs közöttünk. Nyolcéves korban láttuk egymást utoljára.

Franciául próbáltam eligazodni. Amikor csak ketten maradtunk az állomáson, világos lett a helyzet. Végül is egy nagy erdő szélén álló faházhoz érkeztünk, ahol a *Dimén* család lakott. Egy tízszemélyes család, valamint egy Miklós nevű idős, egyedülálló ember, akit a háború felejtett ott. A közeli falucska Haidenburg volt, amely szántóföldjeivel, hatalmas erdőségeivel együtt egy *Aretin* nevű báró tulajdonát képezte.

Hálás vagyok Diménének, hogy befogadtak, s kérésemre segítettek Németországban maradásomat, ami nehezen ment. Ehhez ugyanis munkahelyet és lakást kellett volna felmutatnom. Ekkor már egy nagy parasztgazda birtokán segédkeztem. Áldott, jó ember volt, *Georg Stifternek* hívták. Kérésemre adott igazolást arról, hogy nála lakom. Így adhattam be a kérvényt, amelyet egy *Zitlperger* nevű hivatalnok nem adott tovább. (Alighanem idegengyűlölő lehetett.)

Belgiumi szabadságom rég lejárt, s itt nem mozdult semmi. Igazi levegőben lógó állapot volt ez. Idegromboló. Aztán fizetség ellenében mégis megadták a tartózkodási engedélyt, amelyet havonta kellett hosszabítani. Egészen addig így is történt, amíg egyszer tippet kaptam, hogy több pénzért megadják az „unbefristet” (korlátlan időre szóló) engedélyt is.

Jobb híján én is a báró birtokán vállaltam munkát. Új életkezdésnek megfelelt. Annál is inkább, mert az első munkám az volt, hogy egy erdőmérnök felmérte a báró erdejének faállományát. Sokáig vele meg egy asszonnal járhattam az erdőt, gyógyítva a bányában sérült tüdőmet. Fizetést ugyan csak szűkösen kaptam, de jó levegőn lehettem, és végre a bányáról már múlt időben beszélhettem. Jutányos áron szobát is kaptam, s a báró többi munkásával együtt étkezhettem a kastély ebédlőjében jó vadas ételeket a két vadász jóvoltából. Itt „az Isten háta mögött” olyan erős bajor nyelvjárással beszéltek, hogy még azt sem értettem meg, amit már tudtam.

Történt, hogy az egyik asszony félrerántott az útról, mert egy lassú traktor jött felém olyan húsz méter távolságból. Mária anyám! Ezek mind hülyének nézhetek engem, csak mert nem tudom jól a nyelvüket. Még akkor is, amikor már jól beszéltem a németet, olyan „törten” szóltak hozzám,

ahogyan a hülye gyerekekhez szokás. Mind ezeken – jobb híján – csak mulattam és jókat mosolyogtam.

Egy, a bárónak dolgozó ács, asztalosmester azért láthatta, hogy egy kicsit több is lehet bennem. Amikor ugyanis a báró új rezidenciát építtetett, amelynek a famunkáit ő végezte, maga mellé vett segédnek. Régi, szép ajtókat restauráltam többek között. Mondtam mesteremnek, hogy eszemben sincs végleg a báró „cselédje” lenni, számomra ez csak átmeneti állapot lehet.

Terézia, a Dimén család legidősebb lánya, aki nekem eléggé tetszett, többször meglátogatott a már említett szobácskában. Minden óvatosságunk ellenére megfogant. Úgy ítélt meg, hogy jó társ lehet. Elvettem feleségül. Lakást kaptunk a báró kastélya mellett.

A kis ördögöm nem nézhette ezt jó szemmel, mert rönkfahordás közben lelökött egy rönköt a farakás tetejéről, amely a jobb bokám fölött eltörte a lábam szárát. Nem volt

A NÉPZENE ÜNNEPE – A TÁNCHÁZTÓL A VILÁGZENÉIG

Művészetek Palotája – Bartók Béla Nemzeti Hangversenyerem, 2022. január 29., 19.30

A 2008 óta évről évre jelentkező magyar népzenei gálán 2022-ben a táncmuzikáris zenekaroktól a világzenei produkciókig minden árnyalatnak jut hely az ünneplés során. Legendás és újabb előadók váltják egymást, akiknek munkássága azt is jelzi, hogy a városi életmódban sem szakad meg a népzenei hagyomány.

A 2022-es gálaműsor vezetését Hamar Dániel vállalta. A főműsorban nem minden előadó szólaltatja meg autentikus módon a népzenet, van, aki más műfajokba oltja, van, aki eredeti alkotások ihletőjeként használja, de a közös gyökerek az egész estre érvényesek, még úgy is, hogy számos nép és tánczene zenéje szólal meg. A kétrészes műsor első felét a táncmuzikáris zenét autentikusan játszó Erdőfű nyitja, műsorukban hitelen szól a Kárpát-medence magyarlakta területeinek vonós

népzeneje. Utánuk a WOMEX-életműdíjas Lakatos Mónika Cigány Hangok nevű együttesével oláh cigány örökzöldeket énekel, szorosan kötődve azok hagyományaihoz, a többszólamú éneklésre helyezve a hangsúlyt. Az első részt a Zúros Banda zárja magyar és balkáni népzene feldolgozásaival és saját szerzeményekkel. Majd az energikus Napfonat női cappella együttes ütőszókkal megtámogatva saját számokat, magyar és más kultúrák népdalait dolgozza fel, polifonikus hangzásba öltöztetve azokat. A főműsor végén a folk-rockos Bohemian Be-tyars és a világhírű, paszabi Parno Graszt közös formációja teremti garantált bulihangulatot.

A gyermekkoncertet ezúttal a felvidéki Korpás Éva és zenekara adja.

nyílt törés, de komplikált, és közel fél évig kórházban kellett maradnom. Ez alatt született meg a fiúcskánk is, akit András Tibor névre kereszteltem egy Erdélyből származó, időközben barátunkká lett család. A már a baleset előtt elkezdett iskola is abamaradt. Ezt a kórház után fejeztem be, egyúttal személygépkocsira és motorbiciklire is jogosítványt szereztem, másfél év után (németül!), iskolázatlan parasztfiú létemre. Egy vasárnapi miséről jövet magához intett a mesterem. Újságcikkeket mutatott, amelyekben postamunkásokat kerestek Münchenbe. *Ez neked való munka volna* – mondta. – *Nem érdekel?* Érdekel. Megpályáztam. Felvettek. Még dicsértek is, hogy idegen létemre ilyen jól beszélem a németet. Ugyanis több vendégmunkásnak még két-három év után is tolmácsra volt szükségem. Három év munkaviszonyt követően új épületben jutányos áron lakáslehetőséget is ígértek. Három év spórolással teli, családtól távoli élet kezdődött. Ha egyik napon ittam egy pohár sört, a másikon ezt megspóroltam. Abban a meggyőződésben, hogy egy tíztagú családból származó leány (főleg a mi helyzetünkben) csak meg tudja becsülni a pénzt, a takarékkönyvecskénket nem ellenőriztem. Minden márkát hazaadtam, s ketten számoltuk, hogy a rezsín kívül mennyi pénzünk gyűlt már össze. Ebből be tudunk rendezkedni az új lakásban, és talán egy kis használt kocsira is futja.

Megkaptuk a lakást.

– No, gyere, Terikém, kivesszük a pénzt, s megvesszük a lakásberendezést. – Kiderült, hogy rongyos ötven márkánk van. Nem elég arra sem, hogy az első lakbért kifizessem, s még olyan barátom sem volt, akitől kölcsönkérhettem volna. Egy villámcsapás sem tudott volna úgy lesújtani rám, mint az a felismerés, hogy egy ilyen élet után, joggal reménykedve abban, hogy végre számomra is értékesebb élet kezdődhet,

minden odaveszett. *Nincs feleségem!* Már elejétől fogva hazudott, félrevezetett. A kis ördögöm nem nevetett, egyenesen hahotázott. Joggal. A felismerés után egy közeli réten sírtam egész délután.

Elválljak?! Ott az ártatlan, egészséges gyermek, akiért felelős vagyok. Léggömb gyanánt újra a levegőbe repítem magamat?! A gyermekemnek családra van szüksége! Talán Terézia is képes lesz megváltozni, bár a bázis, az iránta érzett bizalom elveszett. Utána még sokáig jöttek a felszólítások különböző adósságok miatt. Az én Teréziám nem változott meg. Egyszer még a végrehajtó is leszidott, hogy ne tegyek úgy, mintha nem tudnám, miről van szó. Aztán barátaink jöttek nekemrontva: mit gondolkod, nekik pénzverdékük van? Miért nem adjuk meg a régen kölcsön kért pénzüket? Amikor aztán egy szolnoki festőművész nálam hagyott, egyszer nyugaton rendezendő képkiallítására felretett (és előle eldugott) kis devizáját is ellopta, majd elköltötte, azt mondtam neki, hogy mostantól úgy élünk együtt, mint testvérek. Én maradok, míg a gyerek saját lábára áll, akkor megmásíthatatlanul elválok. Úgy is történt. Ekkor már Terézia is a postán dolgozott, és majdnem anynyit keresett, mint én.

A postán megismerkedtem egy elég csinos, víg kedélyű, elvált asszonnyal. A magyar lemezeimmel, hegedűmmel, BMW kocsimmal hozzá költöztem. A víg kedélyem jól jött az átélt élmények után, de az egész életformánk, sok mindenről alkotott felfogásunk annyira különbözött egymástól, hogy kénytelen voltam az életem léggömbjét újra a levegőre bízni. Mivel annak idején mindent Teréziára és a fiamra hagytam, most a lemezekkel, hegedűmmel és BMW kocsimmal egy „agglegénylakásba” költöztem, és teljesen előlről kezdtem az életet azal a néhány kimustrált edénnyel és evőeszközzel, amelyet egy idős kolléganőm aján-

dékozott nekem. Annyira lent voltam, hogy az idegeimet „magam után vonszoltam”. Ennyi idősen idehaza már minden barátomnak háza, családja volt.

Az időközben elmúlt néhány évtizedben azért sok minden történt. Megkaptam a német állampolgárságot. Egyszerű szolgálatra hivatalnok lettem a postán. Ez biztonságot, stabilitást jelentett számomra. Egy úgynévezett „E-kabinban” dolgoztam igen felelőségteljes pozícióban, egészen a nyugdíjaztatásomig, 1989-ig.

Miután 1965-ben a magyar állam az illegális határátlépőknek amnesztiát adott, minden évben két-három alkalommal is hazalátogattam. Egy ilyen alkalommal találkoztunk *Etelkával*, fiatalkori nagy szerelmemmel. Akkor már hét éve megözvegyült. Én is szabad voltam. Elhatároztuk, hogy minden ellen harcolva együtt éljük le a hátralévő életünket. Még öt évet kellett távol töltenünk egymástól, amíg mindketten nyugdíjba mehettünk, s az én nagy vágyam megvalósulhasson: hazajöhessenek, s bár idős korunkban, de együtt élhessek *Etelkával*. Az öt év alatt a szabadságunkat használtuk ki arra, hogy látogathassuk egymást. 1991 januárjában végleg hazaköltöztem Bajára *Etelkához*, aki szüleivel egy nem egészen kész házban lakott.

Végre igazi, stabil fészek! Végre igazi öröm, boldogság! A sok szédülési roham, amely a bányában kezdődött, kezdett elmúlni. Sokáig az orvosok sem tudták megállapítani, mi lehet az oka. Sok kérdegetés után egy fiatal orvos jött rá, hogy a vegetatív idegrendszer károsodása okozza. Most, hogy ötvenhét évesen normális mederbe került az életem, ennek is vége szakadt. Mivel *sohasem volt úgy, hogy valahogy ne lett volna*, ha megkésve is, lett valahogy. Itthon vagyok békecségekben, elfogadható egészségben. Fesetek. Egy szerény könyvet is írtam. Hála neked, Atyám!

Karácsony Inaktelkén

Azért ezt el kell mondani, mielőtt gondolatban Inaktelkére érünk. Az úgy volt, hogy nem volt még okostelefon, és videókamerát csak a TV-Híradó elején láttunk sokáig. Azok a „boldog” hetvenes évek... Aztán lett kölcsön egy hatalmas kamera, a hozzá való hatalmas VHS kazettákkal. Ez már a román határon, Erdély felé önmagában nagyon gyanús volt, de mi még tetéztük azzal, hogy egy hordozható tévé is nézegetett kifelé a csomagtartóból, mikor a vámos azt a szokásos szigorúsággal megtekintette. A tévé a majdani felvett anyag visszajátzására volt, nemcsak nekünk, hanem azoknak az embereknek, akiktől a régi világ kincseit lehetett gyűjteni: dalt, zenét, táncot.

Azonnal visszafordítottak a határról. Karácsonyra készültünk Inaktelkére, nem adtuk fel könnyen; Biharkeresztes helyett irány Nagylak, a másik határállomás. Oda is értünk rendben, de várni kellett még, hogy az előző vámosok ne adják le a drótot a nagylakiaknak; muszáj volt bevárni a műszakoáltást este tízkor. Szenteste volt, ültünk a kocsiban, és hallgattuk a rádiót. Fenyőfa és csillagszóró nélkül, mégis ünnepi izgatottságban.

Sikerült átjutni. Késő éjszaka volt már, mire az ismerős házak közé értünk, s az autó elrejtése után, egy-két szót váltva vendéglátóinkkal, aludni tértünk.

Akkoriban havasak voltak a karácsonyok, Inaktelkén is esett vagy tizenöt centi, ahogy a reggeli kávé előtt kinézve az ablakon megállapítottuk.

Dombtetőn áll az inaktelki templom, és a letaposott hóban óvatosan jönnek a misére az emberek, fel a meredélyen, ünneplő ruhában, kabátban, a nők is csizmában. Az Ady által megírt „pompás magyarok”, csak most télidőben. Pártás leányok, bokkrétás legények, a piros árnyalatai, az idősek sötétkékje, feketéje.

Felvesszük a látoányt. Persze a kamerához való elemek lemerültek, vagy tán nem is működtek, ezt mindenki ismeri; nem baj, volt nálunk vagy harminc méter hosszabbító is (készültünk), áramot a templomból kaptunk...

A benti felvételek csapnivalóak lettek; a kamera sem látott jól, és ötpercenként törölgetni kellett a lencséjét: az ünneplő templomi nép lehelete bepárásította.

Végre este a bál! Na, az sem ment simán...

A kultúrban csak pár villanykörte, a kamerába tekintve sötétség... de mi erre is gondoltunk, mert volt nálunk ilyen, fényképezésként kölcsönzött lámpa, ettől minden színt kapott és látható lett, a baj csak annyi, hogy tízpercenként ezt is ki kellett kapcsolni, mert felforrósodott. Mit érdekelt minket ez, amikor már a kalotaszegi legényesre vártunk...

Vártunk, vártunk, felvettük a csárdásokat, még a falusi valcert is, de a férfiaknak nem volt olyan kedve, vagy tán tartottak a Szekutól, ki tudja. Végül aztán vendéglátónk, aki azért nagyobb ember volt az egeresi kaolingyárban, elintézte a dolgot. Lefizette a helyi besúgót, rábeszélte néhány legénybarátját, odaszólt a zenekarnak. Jani bácsi elkezdte játszani a figurást...

Így ment a gyűjtés akkoriban. Ahogy már máshol írtam, nem voltunk profik, csak botcsinálta gyűjtők, lelkes táncosok, városiak, magyarországiak. Mégis, tudva, nem tudva, akarva-akaratlan, a képek belénk égtek, az akkori zenéket kazettára másolva rongyosra hallgattuk később az autókban.

Kalotaszeg, édes Erdély; szívünkben vagy örökre!

Szávai József

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

MÜPA - FESZTIVÁL SZÍNHÁZ

2022. január 7. 19:00 – Carmina Burana – Pécsi Balett

2022. január 8. 19:00

A Tenkes kapitánya – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ – NAGYTEREM

2022. január 5. 19:00

Nem én voltam | Tiltott ösvények – Miskolci Balett

2022. január 6. 19:00 – MIRROR – Duda Éva Társulat

2022. január 7., 8. 19:00 – RAMAZURI – Duda Éva Társulat

2022. január 10. 19:00

SzemLélek – Budapest Főváros Bartók Táncgyűttes, Magyar Nemzeti Táncgyűttes

2022. január 11. 19:00

Élő Tánc-Archívum: Kalotaszeg – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

2022. január 14. 19:00

Érintés paradoxon – Artus – Goda Gábor Társulata

2022. január 15. 15:00

Rumini – Inversedance – Fodor Zoltán Társulat

2022. január 16. 11:00 – Hamupipőke – Duna Művészgyűttes

2022. január 18. 19:00

Élő Tánc-Archívum: Mezőség – Magyar Nemzeti Táncgyűttes

2022. január 20. 19:00

Fig_Ht – Frenák Pál Társulat

2022. január 21. 19:00

Agora II. – Gangaray Dance Company

2022. január 22. 19:00 – SISI – GG Tánc Eger

2022. január 24. 19:00

Halálra táncoltatott lány – Nomád Nemzedék Társulat

2022. január 25. 19:00

Élő Tánc-Archívum: Bonchida háromszor
Magyar Nemzeti Táncgyűttes

2022. január 28. 19:00

NTSZ 20 – Mindenünk a tánc – Feledi János – Feledi Project, Gangaray Dance Company, Duda Éva Társulat, FlamenCorazónArte Táncszínház

2022. január 30. 19:00 – CREDO – Szegedi Kortárs Balett

2022. január 31. 19:00 – Recortes – Közép-Európa Táncszínház

A Nemzeti Táncszínház kistermébe, kamaratermébe és előterébe meghirdetett programokról további információk:

www.nemzetitanctszinhaz.hu

Nemzeti Táncszínház

Karácsonyi vacsora a Monarchiában¹

Mivel e lapszám karácsony táján jelenik meg, ezúttal a karácsonyi ételekről, ezen belül is elsősorban a szenteste legrégibb menüjéről lesz szó. Az adatgyűjtés során magam is meglepődtem, milyen változatos ételsorokat említenek a régebbi források és a magyar néprajzi munkák, miközben hasonlóságok is felfedezhetők.

A keresést – mint az utóbbi időben mindig – az *Arcanum Digitális Adatbázisban* kezdtem el, ahol a legelső találatok között voltak a XIX. század végi *Az Osztrák–Magyar Monarchia irásiban és képben* című kézikönyvsorozat kötetei (a továbbiakban *OMM*), melyekben a szerzők a Monarchiában élő nemzetiségek karácsonyi szokásairól, ezen belül többen az ételekről is beszámolnak. Mivel a magyarok népszokásairól nagyon szűkszavúan, vagy egyáltalán nem is olvashatunk e vaskos kötetekben, erről a korabeli néprajzi irodalomból igyekeztem tájékozódni.

*

MAGYAROK

December 24-e a katolikus egyházban böjtös nap, ezért emlegetik *karácsony böjtjeként*. A XIX–XX. század fordulója körül a téli időszakban a parasztság még csak napi kétszer étkezett, ezért a szenteste fő étkezése, a *karácsonyi vacsora* valójában délutánra esett. E színt minden elemében rituális étkezés, (a pogány hagyományokban gyökerezően) bőség- és termékenységvarázsló idő, valamint a halottkultusz része is. A speciálisan elkészített *karácsonyi asztal* minden ételéhez oly sok hiedelem, mágikus magyarázat kapcsolódott, ami külön is megérne egy „misét”, ezúttal azonban elsősorban magukra az étkekre fókuszálók.

Szenteste a katolikusok jellemzően böjtös fogásokat tálaltak. A külön erre a célra tartogatott karácsonyi abrosszal megterített ünnepi asztalra kerülő elmaradhatatlan rituális csemege volt a pálinka, méz, fokhagyma, alma, dió, és ahol élt az ostyahordás szokása, ott ostya is. Az asztalra egész kenyér, néhol kalács is került (hogy egész évben legyen), de volt, hogy ezt csak másnap szegték meg. A tulajdonképpeni vacsora első fő fogásaként hústalan levest (bab, lencse, aszalt gyümölcs, szilvásbab, baboskáposzta, káposzta, gomba, gombáskáposzta, korpacibere) tálaltak. A tészta legtöbb helyen főtt vagy öntött tészta volt, elsősorban mákkal, ritkábban túróval. A Dél-Dunántúlon jellegzetesen, másutt szórványosan lepénykenyeret, Északnyugat-Dunántúlon kukoricás cipót (csak ekkor!), a Délnyugat-Dunántúlon (valószínűleg osztrák-német hatásra) gyümölcskenyeret, a Felföldön és a palóc kirajzású településeken töltelikes lepényt sütöttek. A nagyon vallásos családok december 24-én egyáltalán nem ettek főtt ételt. A szegedi öregek például egész nap csak kenyeret és nyers, olajba áztatott savanyúkáposztát ettek. Ők csak az éjjeli miséről hazatérve ültek asztalhoz, s akkor tálalták fel a szokásos karácsonyi ételeket.

A reformátusok bab-, lencse-, káposztalevesébe kolbász vagy hús is került, sőt sok helyen már ekkor is a másnapra készült húsos ételkből (pl. töltöttkáposzta) ettek. A tészták között néhol zsíros pogácsa is szerepelhetett.

A sült tök, amely országzserte a közönséges téli vacsorák gyakori étele volt, a Dél-Dunántúlon és Szabolcs-Szatmárban a karácsonyi vacsora mágikus ételként is az asztalra került. A *Néprajzi Atlasz* szerint szórványosan az egész magyar nyelvterületen előfordult a karácsony esti ételk közt vízben főtt szemes termény, például bab, lencse, mézes búza vagy kukorica.

1) A közzétett szövegben előforduló tájegységi megjelöléseket és népneveket történeti-néprajzi értelemben használjuk. – A szerk.

Karácsonyi vacsora a Nyitra vidékén (Manga János, *Ethnographia*, 1948)

Peresztyénben és néhány környékbeli községben a karácsonyböjti szertartásos étkezés az ebéd volt, vacsorát nem ettek, csak az éjjeli mise után kolbászt. A legtöbb községben azonban egész nap böjtöltek és napnyugta után vacsoráztak.

A karácsonyböjti ebédéről vagy vacsoráról senkinek sem volt szabad hiányozni, mert a hiányzó a következő esztendőben „kóborló” lesz. Az asztalt mindig két terítővel takarták le és egyik sarkán a két terítő között helyezték el a karácsonyi morzsát. Az étkezés pálinkával kezdődött, a gazda beköszöntőjével. *Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus. Boldog karácsonyi ünnepeket kívánok. Adjon Isten gazdának bort, búzát, gazdasszonynak tyúkot, ludat, legényeknek, leányoknak egy-egy szép mátkát. Országunkban csendes békeséget, holtunk után léleküdvösséget és megmaradást. Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus.*

A pálinka után első étel mindig a mézes ostya volt, gyakran fokhagymával (Menyhén két szem feketeborssal), utána dió és alma következett. A diónak és almának jósló szerepe volt: akinek a diója egészséges, az a következő esztendőben nem lesz beteg. Az almát férj és feleség, illetve az egynemű testvérek együtt szokták elfogyasztani, hogyha eltévednek, eszükbe jusson, kivel ették meg a karácsonyi almát. Az ezután következő ételek között általában savanyú bableves, Menyhén gombaleves, tejes répaleves, lencsekása, második fogásként a mákos derelye, guba szerepelt. Az evés megkezdése előtt minden ételből, gyümölcsből, úgy az ostyából is, tettek a karácsonyi morzsa közé. Ehhez a gazdasszony már előre odakészített egy kevés kukoricát, búzát, rozsot, árpát, zabot, hogy ezekből a következő esztendőben bő termés legyen. A karácsonyi morzsával füstölték meg a beteget, állatot, embert egyaránt. Ipolyság vidékén az étkezés ideje alatt a gazdasszonynak nem volt szabad helyéről elmozdulnia, sőt még utána is ott kell maradnia egy ideig, hogy a tyúkok, ludak jól üljenek. A karácsonyi étkezés a református községekben is szertartásos formában zajlott. A vacsora savanyú vagy köménymagos leves, dió, szőlő, alma és mákos tészta volt.

*

Savanyú bableves árpagyönggyel

25 dkg, egy éjszakán át vízben áztatott szárazbabot az áztató lében az egész vöröshagymával és babérlevéllel fedő alatt majdnem puhára főzzük. 2,5 dl tejet simára keverünk 3 csapott evőkanál liszttel, s behabbarjuk vele a levest. Megsózzuk és vízzel kellő sűrűségűre hígítva, készre főzzük, majd a végén hozzáadjuk a külön vízben megfőzött, kb. 20 dkg árpagyöngyöt (gerslit). Ízlés szerint cukorral és ecettel megízesítjük.

*

Bobajka (nem összetévesztendő a felvagdalt ázott kifliből készült mákos gubával!)

Hozzávalók: 40 dkg liszt, 3 dkg élesztő, 2-3 dl tej, 5 dkg vaj, só ízlés szerint. A hozzávalókból dagasztott élesztős kalácsésztaiból kelesztés után lisztezett deszkán hosszú, ujjnyi vastagságú rudakat, vagy kis nudlikat sodortak. Zsírral kikent tepsiben pirosva sütötték, s a süttőből kivéve egyhén sós vízzel leforrázták úgy, hogy megpuhuljon, de ne ázzon el. A főlősleges vizet gyorsan leszűrték róla, majd kevés forró zsírba forgatták. Megszórták cukrozott/mézes mákkal, vagy elkeverték mézes tejben megfőtt mákkal és így tálalták.

Egy gyulai polgárcsalád vacsorája a XIX. század végén

Bódán Zsolt (*Ethnographia*, 2011) a gyulai Ladics polgárcsalád 1800-as évek végi karácsonyi hagyományait rekonstruálta a család fennmaradt dokumentumai alapján. Természetesen a városi polgárság karácsonyi ünnepének is fontos részét képezték a közös étkezések. A szenteste elköltött karácsonyi vacsora rendszerint szűk családi körben, karácsony első- és másodnapja pedig vendégeskedéssel telt. A Ladics-család a téli disznóvágások egyikét a karácsony előtti napokra időzítette, így a háziak friss húst és „disznóságokat” fogyaszthattak az ünnepek alatt.

A Ladics-dokumentumok alapján a karácsony elmaradhatatlan ünnepi étele volt a mákos és diós karácsonyi kalács, amelyet rendszerint december 23-án, elvétve 24-én sütöttek meg. Ez nem egyezik meg az omlós tésztájú beiglivel, ugyanis kelt tejes-vajas kalács-tésztából készült. A pulyka az 1890-es évektől jelent meg a család karácsonyi menüjében. Hogy milyen lehetett a több fogásos ünnepi vacsora, arra az 1897-es családi napló karácsonyi napjaihoz helyezett cetli feljegyzései tanúskodnak: előételként nyelv, svártli (disznósajt), hideg borjú és libamáj került az asztalra, a főfogás pulyka volt savanyú salátával.

Ez nem véletlen, hiszen az Amerikából, török közvetítéssel hozánk került szárnyas legkorábbi és legfőbb tenyészközrete éppen Békésben volt. A pulykasült után a mákos laska következett, majd gyümölcs és sajt, végül tea és teasütemény, illetve kalács. Italként fehérbort fogyasztottak. Az asztalra emellett különféle karácsonyi csemegék is kerültek: dió, mandula, aszalt gyümölcsök, például a datolya, füge, szilva, malaga.

*

József nádor híres szakácmesterének az előző évszázad ételkészítési hagyományát összegző *Magyar nemzeti szakácskönyve* először 1817-ben (még név nélkül) már több pulykaételt is tartalmaz. Az eredetihez képest duplájára bővített mű 1840-ben látott napvilágot Czifray alapművének hatodik kiadásaként. Ebből idézem az alábbi receptet.

*

Karácsonyi pulykasült Czifray István 1840-as szakácskönyvéből

Pulyka, sülvé. Megtisztítóán felmetszvéen a' pulykát, vedd ki a' melljcsontját; mosd meg jól több ízben, 's jól besózáván spékeld meg a' melljét csinosan szalonnával; begyébe egy téjbe áztatott zsemlyét tévően, süsd meg egyenlő melegnél. Ha nagy a' pulyka, közel két óra szükséges megsüléshez; öntözd meg sülés közben vajjal, 's a' lecsepegett levét add vele együtt az asztalra.

*

TÓTOK/SZLOVÁKOK

A szlovák és magyar karácsonyi szokások és ételek között számos átfedést találtak a néprajzkutatók (Manga János egy egész tanulmányt szentelt a témának). Ezért itt csak szűkszavúan idézem a Monarchia *tótjairól*, északi *szlávjairól* leírtakat.

Ádám- és Éva-napkor (december 24.) a felsőmagyarországi tót családok felnőtt tagjai egész nap böjtöltek, este azonban még a legszegényebeknél is nagy vacsorát csaptak, melyből a mákos tészta és gombaleves nem maradhatott el. A vacsora kezdetén a háziasszony mézzel kente meg gyermekeinek homlokát, hogy az emberek úgy szeressék őket, mint a méhek a mézet. A gazda kikereste a tálból a legszebb almát, ezt annyi cikkre szelte, ahányan az asztalnál ültek, s mindenkinek adott egyet. Hitük szerint „akinek a cikkjében a mag épen maradt, az egészséges lesz egész éven át; de akinek gerezdjében a mag szét van vágva, az betegeskedni fog, sőt talán meg is hal a jövő karácsonyig”. (OMM 15)

Bukovinában „karácsonyböjtjén az ünnepi vacsorának tizenkétféle ételből kell állania. A szegényebbek e számot legalább úgy igye-

keznek elérni, hogy ugyanazt az ételt édesen is, savanyún is elkészítik. Semmikép sem hiányozhatik azonban ilyenkor az asztalról a *kutja* nevű mézes-mákos búzakása (amit a ruszinok is fogyasztanak). A vacsora záradéka dió és alma. Az alma fölmetszésénél nagyon ügyelnek a gyümölcs belsejére, mert ha a magburok rothadt, azt súlyos betegség előjelének tartják. Minden almát meg kell valamely jelenlétével felezni, amit abban a hitben cselekszenek, hogy ha esetleg az ember valamikor az úton eltéved, rögtön rátalál a helyes útra, mihelyt eszébe jut annak a neve, akivel karácsony estején az almát megosztotta. Legények és leányok mindenik ételből eltesznek egy kicsit a fél kesztyűjökbe s ezt aztán haza menvén, lefekvéskor a párnájuk alá dugják, hogy a jövődöbelijökről álmódjanak. A gazda meg azt tartja, hogy a karácsonyi asztalról vett mézes ostya egy darab kenyérbe téve csalhatatlan varázsszer a jégeső ellen”. (OMM 17)

*

RUSZINOK

Dolha és környéke ruszin népe december 24-én szigorú böjtöt tartott: még a gyermekek sem ehettek, míg az esti csillag föl nem jön az égen. A szentestén sarjút vagy szénát szórtak az asztalra és azt maguk szötte abrosszal takarták le. A tehetősebbek vacsorája hét-kilencféle böjtös ételből állt, amelyet olajjal vagy kókuszszírral(!) készítették. Az ételek a következők voltak: kömény- vagy zabdaraleves, olajos krumpli szeletelve, káposzta, olajos főtt tészta, gomba, sóshering, paszuly, főtt szilva, rizskása, körtekompót, valamint házanként 1–2 liter pálinka. Az ételekből egy-egy keveset másnapra, hagytak, amit a zsíros ételek előtt fogyasztottak el. Karácsonyfát nem állított a ruszin család, helyette kukoricalisztből egy, a rendszernél nagyobb alakú *kerecsen* nevű, különféle magokkal megszórt karácsonyi kenyeret sütöttek. (Sztripszky Hiaodor, *Néprajzi Értésítő* 1913)

A galíciai ruszinok karácsony estejének *pérszjy swiatyj wéczer* (első szent este) és *bohata kutyjá* a neve, mely utóbbi a karácsonyesti számos eledel közül a *kutyjá* nevű fő ételre vonatkozik. Ez törött mákkal és mézzel főtt búzapép. A szigorú böjttel telt december 24-én napnyugta után a gazda alomszalmát terített szét a szobában, egy kéve búzát vagy rozst kalászaival fölfelé a lócára állított a képekkel tele aggatott fal szögletébe. Az abrossz alá széna és néhány gerezd fokhagyma került, betegségek elleni oltatul. „Most az egész háznép az ünnepi vacsorához lát, melynek kezdetül a gazda mindenkinek pálinkát tölt. Sok helyütt jó keresztény módra egy szentelt búzakenyérre (*próskurka*) megtörésével kezdik az estebédet. A vacsora árpakásával töltött káposztából, derelyéből, káposztás borsóból, szárított halból, aszalt gyümölcsből és egyéb böjtös ételkből áll, de okvetlenül a már említett *kutjával* végződik. Amint a búzapép sorra kerül, a gazda egy kanálnyi kivesz belőle és a szoba mennyezetére veti. Az oda tapadó búzaszemek számából következtetnek az új év méhtenyésztsésének sikerére. A *kutjá* maradékát tartalmazó fazekat a belé tett kanalakkal együtt éjszakára a búzakéve mellé állítják, abban a hitben, hogy éjjel a megholtak lelkei valamicskét esznek belőle”. (OMM 14)

*

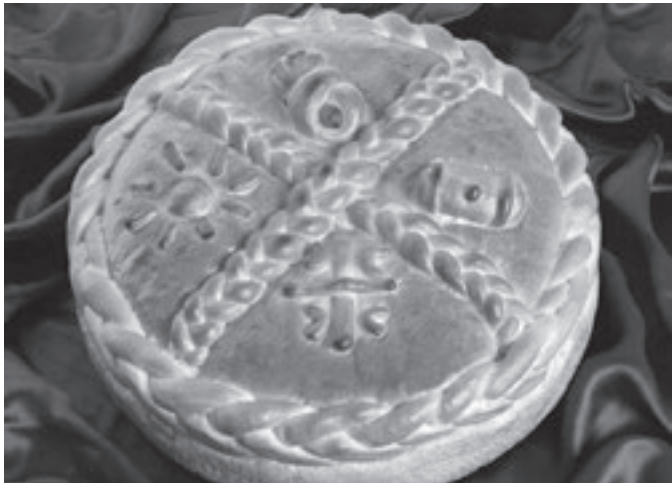
Ruszin káposztás paszulyleves

Hozzávalók: 15 dkg tarkabab, 30 dkg savanyú káposzta, 1 kis fej hagyma, 2 gerezd fokhagyma, 2 evőkanál liszt, só, olaj és tejföl. A tarkababot előző este beáztatjuk, majd sós vízben puhára főzzük. A savanyú káposztát alaposan átöblítjük, és azt is megfőzzük (külön vízben). Az apróra vágott hagymát és fokhagymát olajban megdinszteljük, a lisztet hozzáadva rántást készítünk. A babot összeöntjük a káposztával, szükség szerint felöntjük vízzel, majd az erős forrásban levő levest berántjuk. Még néhány percig lassú tűznél főzzük. Tejföllel tálaljuk.

*

Kutyjá (Кутья) – ruszin karácsonyi búzakása

1 pohár búzát (2,5 dl) 4 pohár vízben egy éjszakán át áztatunk, hogy megduzzadjon. Reggel leszűrjük és 4 pohár friss vizet öntünk hozzá. Lassú tűzön 1 órán át puhára főzzük. Ha a búza teljesen megfőtt, és még maradt víz, azt lecsöpögtetjük. A meleg kásához 5 dkg vaját keverünk. Az elkészült alapkásához ízlés szerint mézet és darált mákot keverünk. Gazdagítható a kása apróra vágott aszalt gyümölcsökkel (barack, szilva), mazsolával, dióval, és ízesíthető reszelt citromhéjjal és kevés citromlével is (utóbbiak már a polgári konyha ízlését tükrözik). A tejet diógerezdekkel, aszalt gyümölccsel díszíthetjük. Legalább két órát hagyjuk állni fogyasztás előtt, hogy az ízek összeérjenek.

Szerb karácsonyi kalács (badnjački kolač, česnica)

BÁNSÁGI BOLGÁROK ÉS SZERBEK

Czirbusz Géza a délmagyarországi (bánsági) bolgárokról 1882-ben megjelent művében írja, hogy valamennyi bánsági nemzetiség kedves ünnepe a karácsony.

„A vigília napján falatot sem esznek, a gyermekek szorgalmasan tanulják a karácsonyi verseket, melyekkel szülőiket és a szomszédokat felköszöntik, a háziak még tisztogatnak, takarítanak, megtizedelik a baromfiakat, készítik a fonatos kalácsot, a dióst-mákoszt és a tökrést. Hat óra fele terítik az asztalt, miután a szobában és az asztal alá szalmát szórtak. A szalmaszórás szokása minden szláv nép-nél dívik (lengyel-ruthen, szlovén, szerb) tőlük átvették a szokást az oláhok és nem fordítva. A bolgároknál a karácsonyi asztalra is hintonak szalmát, azonkívül az abrosz négy sarkába annyi fokhagyma gerezdet tesz a háziasszony, ahány a családtag, középre pedig jó marékkanal gabonát és tömjénsemeket szór, mi az ó-szláv áldozatok reminiscenciája. Pont hat órakor minden házbelinek, a cselédeket sem véve ki, az asztal mellé kell sorakozniok. Meggyújtatik a szentelt viaszgyertya, s egyszerre hoznak be minden ennivalót (halles, főtt szilva, bálgar, alma, dió, kalács, sült).

[A család fő asztali áldását és a gyermekek karácsonyi köszöntőjét követően] hozzálátunk az estebédhez. Az asztal középre tett, különféle symbolicus jelekkel (báránka, templom, kereszt, csillag) kicifrázott karácsonyi tésztát először a házfeje szeli meg s mindenkinek juttat belőle egy darabkát. Ez a kalács szintén általános a dél-szlávoknál. A balkánvidéki bolgároknál *badni pita*, *kraván*, a szlovéneknek *poprtnjak*, a bánsági szerbeknek *česnica*, vagy egyszerűen *kolač* a neve. Az utóbbiak borral leöntve kínálják a karácsonyi kalácsot, a bolgároknál az nem dívik. Bort és mézes pálinkát a vacsora után isznak, a mikor a fiatalabb nemzedék a szomszédok és rokonok ablakai alá megy kántálni, a suhancok, lányok a kályha körül ingerkednek, az öregebbek pedig dióra és kukoricaszemekre az éjfél miséig elkártyáznak.”

*

Szerb karácsonyi kalács (badnjački kolač, česnica)

1 kg finomlisztből, 2 tojássárgájával, fél liter langyos tejben 1 teáskanál cukorral felfuttatott 5 dkg élesztővel, 100 g zsírral és egy teáskanál sóval készült tésztát simára dagasztunk. Fél órát kelni hagyjuk, majd egy kör alakú, kizsírozott formába tesszük.

Fél liter tejet langyosra melegítünk, feloldunk benne 1–1 teáskanál cukrot és sót. 100 g zsírt felolvasztunk, majd 2 tojássárgájával együtt 1 kg liszthez adjuk a tejjel együtt és 10–15 percig dagasztjuk, amíg a tészta sima és tömör nem lesz. Ekkor a tésztába rejtünk el egy (jól leferőtlenített) pénzérmét, formázzuk kör alakúra és zsírral tegyük kikent kör alakú sütőformába. A tésztából előzőleg kiszakított darabból tetszés szerint fonatokkal, tekercsekkel, figurákkal kicifrázzuk a kalács tetejét, majd megkenjük felvert tojássárgájával.

Az így előkészített kalácsot langyos helyen fél óráig állni hagyjuk, majd 200 fokon kb. 50 percig sütjük. A szép pirosra sült kalácsot még melegen nedves ruhával letakarjuk, hogy kicsit megpuhuljon.

A hagyomány szerint a kalácsot szenteste szertartásosan fogyasztják el, úgy, hogy annyi darabra török, ahányan vannak. Késsel tilos vágni! Egyes helyeken dióval és mézzel megkenve eszik. A kalácsba elrejtett ezüst vagy arany pénzérme az újszülött Krisztusnak adott ajándékot szimbolizálja, és úgy tartják, hogy aki a neki jutott darabban megtalálja, az egész évben szerencsés lesz.

*

HORVÁTOK

A horvátok „pár nappal karácsony előtt leölik a hízó disznókat, valamint a *Božić* napján megsütendő s ezért boza nevet viselő süldőket. A gyermekek anyjuk körül sűrögnek, aki apró hús- és kalácsdarabokat oszt ki köztük, melyeket aztán maguk sűtnek meg, s fogyasztanak el nagy örömmel. Kíváncsian nézik, mint töltik a hurkákat, s díszítik rozmaringgal és babérlevelekkel az ajándéknak szánt darabokat. Közben-közben karácsonyi énekeket zengedeznek (...) 24-én napfölkelte előtt babér- vagy olajfaágakkal díszítik föl a házat és udvart, a mi hitük szerint a villámcsapás ellen hasznos. Ez a szokás, valamint a karácsonyestnek (a *bdjeti* = »virrasztani« szótól) neve *badnjak*, még alighanem a pogány korból való. A nap ugyanis, melyet a régi szlávok istenként tiszteltek, e napon mintegy álmából ébred föl s a nappal újra hosszabbodni kezd. Már pedig Perun, a nap atya, egyúttal a mennydörgés istene is volt. Ennek az istennek, kit a népdalok ma már Szent Illéssel cserélnek föl, a tölgy volt a szent fája, s karácsony estején még ma is egy nagy tölgyfa tuskót (*božićnjak*, vagy *badnjak*) tesznek a tűzre s annak tüzenél főzik meg a vacsorát. A tuskó aztán egész éjjel, meg a következő napon át is ég, sőt sok helyütt gonddal ügyelnek, hogy nyolcz álló napig el ne hamvadjon. A badnjaknak a család minden tagja ad valamit mindabból, ami karácsonyeste az asztalra kerül, miközben e szókat in-

Karácsonyi köszöntés a badnjak fölött a horvátoknál (OMM 8)

tézik egymáshoz: *Daj mu, daj!* (Adj neki, adj!) A tűzhelyen, tehát a pogány őskor házi oltárán, égő tölgyfa tuskó tűzénél sütnék-főznek; a háznép a tűzhely körül, a konyhában gyülekezik össze közös imára, mely után az egész napi böjtire bőséges vacsora következik. Az asztal közepén egy szegetlen kenyér van, melybe három szál, késső éjszakáig, vagy az egész éjen át égő gyertya van tűzve. Ezt az úgy nevezett őskenyeret (*didnjak*) elteszik a következő évre s darabkánként beadják a juhoknak és tehéneknek, mikor ellenek, vagy ha valami bajuk támad”. (OMM 8)

Karácsonyi füstölés egy krajnai szlovén családban (OMM 6)

SZLOVÉNEK

A krajnai szlovének karácsonyi asztalán ugyancsak szerepel az ünnepi kenyér, mindjárt háromféle. Urbas Vilmos írja az OMM 6. kötetében: „A három karácsony ünnep mindenikének előestéjén (decz. 24., decz. 31. és január 5.) sok helyütt imádkozva és füstölővel járja végig a házigazda házának minden helyiségét, mi alatt az utána menő háziasszony áldásokat mondva szentelt-vízzel hinti meg a bejárt helyeket.

(...) A fehér abrosszal terített asztalon három karácsonyi kenyér van: egy rozslisztből, a másik tatárkából [hajdinából], a harmadik pedig (*poprtnik*) tiszta búzából; ez utóbbi mindenféle czifrázattal van földíszítve. A vagyonosabbak diós és mákos kalácsot (*povitica*, *potica*) is sütnék, továbbá édes kenyeret, a melynek tészájába többféle apróra vagdalt aszalt gyümölcs van elegyítve. Főtt aszalt gyümölcsöt tálalnak föl rendszeren karácsony böjtjén vacsorára is, a három karácsonyi kenyeret pedig csak sorjában szegik meg úgy, hogy a poprtnikra csak vízkereszt napján kerül a sor.” A szlovén *poprtnik* 2013-ban került fel az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség regiszterébe, azóta újra egyre többen készítik Szlovéniában.

*

Poprtnik – szlovén karácsonyi kenyér

100 ml langyos (35 °C) tejben elkeverünk 3 evőkanál lisztet, 10 g cukrot és 42 g friss élesztőt, felfuttatjuk.

Egy kg finomlisztet tálba szitálunk, fél liter langyos tejben felolvasztunk 150 g vaját vagy zsírt, 30 g cukrot, 15 g tengeri sót, egy csomag vaníliás cukrot. A liszt közepén egy mélyedést alakítunk ki, beleöntjük a felfuttatott élesztős kovászt, a tejben oldott zsiradékot, belereszeljük egy kezeletlen citrom héját, és három tojással jól kidagasztjuk. A tészta felületét olajjal megkenjük és kb. egy órát kelesztjük. A megkelt tésztából egy 350 g-os darabot kiszakítunk a díszítéshez. A nagyobbik darabot cipót formálunk és egy kiolajozott kerek öntöttvas vagy cserép sütőformába, lábasba tesszük (aminek teteje is van). A tetejét fonatokkal, és különféle figurákkal – kereszt, csillag, IHS, madár – díszítjük, és letakarva még egy órát kelesztjük. Ezután rátesszük az edény fedelét és előmelegített 180 °C-os sütőben egy órát sütjük. Ha fedő nélkül sütjük,

nem árt letakarni a tetejét fóliával, nehogy túlpiruljon, és a kiszáradás ellen érdemes a sütő aljára kevés vizet tenni egy tálkában.

*

OSZTRÁKOK

A mai Magyarország nyugati határával szomszédos Alsó-Ausztriában (*Niederösterreich*) a szenteste ételei között fontos szerepet kapott a dió, melyből csipkebogyóval és gabonával keverték ünnepi abrakot a jószágoknak, maguk pedig jósoltak belőle: „Aki az asztalnál ülők közül dióévéskor először fekete gerezdet talál, az hal meg először. A mise után a családokban mindjárt húslevest, becsinált vagy sült húst esznek. Több helyen disznófej van szokásban; vendéglőkben leginkább kolbász járja.”. Szentestén az ún. *gyümölcsös vakaró* (*Kletzenbrot* = »körtecipó«) volt a csemege. Az egyszerű paraszti gyümölcsös vakaró közönséges kenyértésztából és felaprított aszalt gyümölcsből, pontosabban körtéből állt. Ezt más karácsonyi kalácshoz hasonlóan annyi darabra osztották, ahányan voltak, és egy keveset az állatoknak is adtak belőle. A maga darabját mindenkinek meg kellett ennie, nem maradhatott egy morzsa sem. „A polgári házakban a finomabb (vajás kalács-) tészta pálinkába áztatott diót, mandulát, fügét, mazsolát, cukros citromhéjat s néhányféle nemes fűszert is elegyítettek. Egyes vidékeken gyümölcsös vakaró helyett kalácsot vagy diós és mákos patkót sütöttek. Karácsonykor kilencféle gyümölcsös vakarót kell enni, akkor egészséges marad az ember s nagyon erőssé lesz, vagy a lány nem sokára férjhez megy. Wechsel tájékán egy monda a gyümölcsös vakarót egy éhség alkalmából származtatja, mely arra kényszerítette az embereket, hogy mindenféle esőlékből holmi »zagyvakenyeret« süssenek. Később aztán ezt hálás emlékezet okáért tették, hogy abból a nagy veszedelemből megmenekültek.” – írja Weissenhofer Róbert az Alsó-Ausztria népét bemutató fejezetben. (OMM 2)

„Énekes pásztorok” köszöntője Alsó-Ausztriában (OMM 2)

Kletzenbrot – hagyományos osztrák karácsonyi gyümölcskenyér a nagymama receptje szerint (bloghuetten.at)

Töltelék: ¼ kg aszalt körte, ½ kg aszalt szilva, ¼ kg füge, ¼ kg mazsola, 15 dkg mogyoró, 10 dkg cukrozott narancshéj, az áztatáshoz rum/körte-pálinka/narancslé, 1–1 teáskanál örölt fahéj, szegfűszeg és csillagánizs, csipetnyi szerecsendió. A körtét a sütés előtti estén megfőzzük és feldaraboljuk, az aszalt szilvával, fügével együtt hozzáelegyítjük a többi tölteléknek valót a fűszerekkel együtt, és meglocsoljuk rummal, pálinkával és/vagy narancslével. Ettől a gyümölcsök különleges aromát kapnak. A kenyértésztahoz: ½ kg búzakenyérliszt, ½ kg rozsliszt, 2 teáskanál só, 1–2 teáskanál kenyérfűszer (kömény, bors, szerecsendió, koriander stb. keveréke), ½ kocka élesztő, 650 ml langyos víz. Másnap a hozzávalókból jól kidagasztjuk a kenyértésztát, és kb. 1 órát kelesztjük. Ezután a tészta ¾-ébe beledagasztjuk a lecsöpögtetett gyümölcskeveréket, egy óra újabb kelesztés után a maradék kenyértésztát kinyújtjuk, belesomagoljuk a

A fiatal muzsikusokat 2015-ben ismerhette meg az ország a Magyar Televízió „Fölszállott a Páva” tehetségkutató verseny műsorában. Ekkor még egyéni kategóriában mutatták meg tudásukat, de a színpad mögött elindult a közös muzsikálás. Szoros barátság és egy új zenekar született, családjuk és Kuczera Barbara művészeti vezetőjük támogatásával. 2016-ban már Sarjú Banda néven indultak a versenyen és elnyerték az Ország Legjobb Zenekara díjat. A sarjú jelentése: utód, leszármazott, vagy levágott növényeszelék töveiből újra kikélt hajtás. A Sarjú Banda hivatása az eredeti magyar hangszeres népzene elsajátítása, megőrzése és továbbélítése. Örömmel és tisztelettel tanulják a mesterektől, hagyományörző zenészektol, éltetik a színpadon és a táncházakban egyaránt. „Lehetetlen röviden leírni, megpróbálom: a világ legszerencsésebb embere vagyok! Kö-

SARJÚ BANDA: KEDVENCEINK

ÚJ CD A FONÓ KIADÁSÁBAN (FA 476-2 • 2021)

szönöm a feltétel nélküli szeretetet és bizalmat id. Magyar Kálmánnak, aki megálmodója és egyben névadója is a bandának. Háls vagyok a szülőknek és a tanároknak, akik szívvel-lélekkel támogatják ezeket a fiatal tehetségeket. Ne-

kem nincs más dolgom, mint hallgatni a kedvenc dallamokat a kedvenceimtől!” (Kuczera Barbara)

„Furcsa érzés ezekkel a kis »csodabogarakkal« dolgozni és együtt muzsikálni is. Ha hallgatom őket, kiforrott, kimunkált, összeszokott, érett banda szól. De ha kinyitom a szemem, egy féltucat kamasz bukkan elő... És nem értem a kialakult helyzetet... Talán rajtuk keresztül végre megadatik számomra, hogy nem hiábavaló volt ez az elmúlt negyven év. Hogy nem hiábavaló volt a sok-sok személyes találkozás a szakma nagy öregjeivel, a sok-sok utazás, tanulás azért, hogy megőrizzük magunknak és az utókorunknak ezt a fantasztikus magyar hangszeres népzenei örökséget. Mert jön az új generáció, akiknek a XXI. századi életébe tökéletesen beleillik a hagyomány, a tisztelet, a büszkeség a magyarságukra, a megmutatni akarás. Köszönöm, Sarjú!” (Salamon Beáta)

gyümölcsös tésztát, úgy, hogy mindenhol fedje, és cipót vagy hosszúkás veknit formázunk belőle. Tetejét felvert tojással megkenjük, és 200 fokos sütőbe toljuk. Kb. 5 perc elteltével a hőfokot 170 °C-ra állítjuk, és így sütjük kb. 1 órán keresztül.

*

NÉMETEK

Tirolban karácsony estéjén „a konyhában pattogó tűzön zsírban sült fánkot készít a gazdasszony, még pedig jó nagy garmadával, mert az egész napon át böjtölt a háznép, s az éjféle mise kedvéért sok helyütt a csikorgó hidegben ugyancsak fásasztó és hosszú utat kellvén tenni, nem csoda, ha a vacsoránál ki-ki derekasan jól akar lakni” – írja Hörrmann Lajos. (OMM 10) Evés előtt ősi szokás szerint a gazda gyógyfüvekkel, tömjénnel, a háznép kíséretével imádkozva az egész tanyát körbefüstölte, úgy, hogy még a Tamás napján süttöt karácsonyi kalácsnak is kijutott az áldásból. Az éjféle mise után a fáradtan érkezőket kolbász, fehér bor és a vacsoráról maradt zsíros leveles-lepény maradékaik várták.

A csehországi németeknél „az ősgermán ünnep két fő jellemvonása, a világoosság- (nap) tisztelet és a lakomákkal járó áldozatok mindmáig fönmaradtak a gyertyácskákkaal ékes karácsonyfaban, és a hagyományos ételekből álló karácsonyi ünnepi lakomában. Ősi német szokás, hogy ez ünnep tájára fiatal kant vagy kövér emsét öltek. Régóta már az ún. fekete hal (édeskés-keserű mártással elkészített ponty) a fő étele a karácsonyi vacsorának, kivált éjszaknyugati Csehországban, melyhez rendszeren gombóc, karácsonyi kalács (Stollen) és a búzalisztből süttöt karácsonyi koszorú, a hajdan hegytetőről alágurított tűzkerék utolsó emléke járul. Ugyancsak régi hagyományos eledel még ez alkalommal a halles, Saaz környékén a zsemlyés tej, Reichenbergben a mákos tej (Mou-Melch), aszalt gyümölcs, alma, dió, némely tájon pedig a sós hering. Az északi és keleti erdős tájakon a savanyú gombának sem szabad e napon hiányoznia az asztról, melyet ilyenkor hétféle eledellel kell megrakni”. (OMM 11)

A németekre általában jellemző volt, hogy vacsora után a gazdasszony gondosan összegyűjtötte a halszállkákat a vacsora összes többi hulladékával együtt, melyeket a gazda a kertben és a szántóföldön ázott el a Zemba számára, amit a szerzők a hajdani pogány áldozatok emlékének tartanak. Sok helyen nem takarítják le az ünnepi asztralt, sőt egy frissen fölszelt kenyeret hagynak a mennyei vendégek számára az asztralon.

Kletzenbrot – gyümölcskenyér (a németeknél Stollen)

*

Már e szűkszávuán és hiányosan idézett leírásokból is jól kirajzolódnak a hajdani Monarchia területén élő népek karácsonyi szokásainak és hiedelmeinek közös vonásai: az ünnepre felkészítő böjt; a szoba és az asztral különleges elrendezése, füstöléssel vagy más módszerekkel való megtisztítása, asztrali áldás és rituális étkezés; a Megváltó születése által megszentelt időben fogyasztott ételek, a karácsonyi asztralhoz vitt (gazdálkodással kapcsolatos) termények, tárgyak későbbi, szentelményként, bőségvarázsló, rontáselhárító funkcióban való használata; jóslások (pl. dióból). A szenteste ételei tájanként és nemzetiségek szerint is különböznek, de ezekben is sok párhuzamot találhatunk. Ilyen a fokhagyma (tisztító, védő), az alma (paradicsomi gyümölcs), a méz és aszalt gyümölcsök, édességek, mák (analógiás bőségvarázslás), valamint a rituálisan megtört és szétozott karácsonyi kenyér/kalács (összetartozás). Az étel mint áldozat is jelen van a karácsonyi vacsorában, amelynek egy adagját vagy az egész leszedetlen asztralt az elholt lelkeknek vagy ősi pogány istenek homályba vesző alakjainak hagyják éjszakára. Már a XIX. században is voltak vidékek, illetve társadalmi rétegek, ahol a szenteste menüjében megjelent a ma szokásos hal vagy pulyka, azonban az adatokból jól látszik, hogy ezek csak a XX. század második felére lettek általánosan fogyasztott karácsonyi ételek Magyarországon.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Romani design/Romani culture – this article touches on several areas: the design work of two sisters Varga Erika and Varga Helena, who “place authentic costume in a contemporary context”. Also described is a series of exhibitions at Budapest’s Museum of Industrial Arts wherein contemporary designers are invited to produce new works inspired by pieces from the museum’s collection. There is comment on the relationship that the Hungarian Romani community has with religion (Roman Catholic and Orthodox) and on the Csátka Pilgrimage (in Northwestern Hungary): “Csátka is an important pilgrimage destination for Gypsies of the Carpathian Basin”. Finally Hungarian Roma music is briefly described mentioning ‘city Gypsy music’, the most famous Hungarian Roma composer Dankó Pista (1858-1903), and use of the water jug and spoons as instruments in traditional Roma music. By Molnár Tímea.

Page 6 The skewed picture of Hungarians – reasons for historical tragedies and current problems. Part 2. This study examines and argues statements such as: The arrival of the Hungarian tribes to the Carpathian Basin put an end to the spread of the flourishing Slavic religions; The Hungarians massacred everyone that came into their path, then moved into their places. Was this really how it happened?; Even in 1996 certain Slavic neighbors referred to the Hungarians as ‘thieving nomads’. This is a lecture given in 2006 by retired ethnographer, university professor, politician Andrásfalvy Bertalan (born 1931 Sopron, Hungary). Transcribed by Henics Tamás.

Page 11 Young Masters of Folk Art. This article briefly discusses the process of application to earn this title and procedure of assessment by juries of folk arts experts. The article concentrates on applicants for the title of **Young Master of Folk Arts in the folk dance category**. The author himself is a folk dancer who holds this title and who has been serving on the juries for this section since 2017. This year he was surprised when for the first time since he’s been involved in the jurying process, the decision of the jury of folk dance experts was overridden by the committee at the Ministry and the title was bestowed on a dancing couple that had not been amongst those chosen by the jury of dance experts. In light of this, the jury member who wrote this report resigns from further related jury service. He states that when the decision of the jury of dance experts is not respected, there is no need to continue. By Dr. Ónodi Béla, certified dance teacher, university professor, Young Master of Folk Arts.

Page 12 The 25th National Solo Folk Dance Festival was held October 29-31 in Békéscsaba, Hungary. This two day dance competition for adult folk dancers is held every 2 years. A jury of folk dance experts rates the dancers and decides on awards. Busai Norbert was president of the jury this year. The best men dancers receive Golden Spur awards, the women Golden Pearl awards. There are first time winners, second time winners and ‘eternal’ holders of these awards. This year 14 special awards were also given. Dancers compete with three dances: two compulsory dance progressions and one improvised dance of the dancer’s choice. Entrants either dance solo, or in a couple. “This year for the first time in

six years, there wasn’t a difference in level of dancing expertise between the compulsory performance and the improvised performance... The tempo of dance technique development is at times frightening...” List of winning dancers in the Hungarian article. Report by Fodor Zsófia, photos by Majnik Zsolt.

Page 15 New CD – Góbé Band – Bartók 44 duó – Fonó 2021. A double CD presenting Bartók’s 44 duets for violin along with the original source material all played by members of Góbé Band with guest musicians.

Page 16 Four new recordings: reviewed and recommended. “...So, the question is: Can the new folklore – created by this or that folk or world music project or band, for concerts, festivals and dance houses – be sent out to anyone outside of these circles? Here are four records that deserve recommendation to a wider circle...” The four records are: Kalász Banda: *Mozgásban* (Fonó 2021); Szabó Dániel and band: *Pázsint – Népzene Székelyföldről és a Felső-Maros mentéről* [Folk Music from Transylvania’s Székelyföld and Upper Maros Region] (Fonó 2021); a children’s record by Paár Julcsi’s Hangoló project: *Kerekutca* (Fonó 2021); Nagy Gábor and Pál István with Csizmadia Anna: *Ördögmuzsika* (self released 2021). Reviews by Rác Mihály on *langolo.hu* 2021.10.28.

Page 21 New publication: Jávorszky Béla Szilárd: 80 Szomjas év [80 Szomjas years]. Kossuth Kiadó, Budapest 2021 – in Hungarian. This is a book on the life of the late Hungarian film director Szomjas György (1940–2021). The author worked with Szomjas in the weeks before he died, with Szomjas telling his own life story in seven sessions recorded on dictaphone. Szomjas planned the book together with Jávorszky, who writes: “It is Szomjas’ memoir – it is his book and his story”. Szomjas’ films are visual documents of Hungarian popular life. He directed fiction films, documentaries and TV programs. Music was important or took a main role in most of his films. He loved both rock and roll and folk music. A portion of his work documented Hungarian traditional music – both Budapest’s revival folk movement and the traditional village master musicians. This book was released on November 26, 2021.

Page 34 Conversation with Both Miklós – new director of the Hungarian Heritage House. After 20 years with Kelemen László as head of the Hungarian Heritage House (HHH), this government funded institution has named a new director: Both Miklós. Besides the main center in Budapest, HHH has been expanding into a network of related institutions. New director Both Miklós is a musician who has been involved in the dance house movement since the mid 1990s. He began working at HHH in 2019, already knowing many of the other employees there for years. He plans to reorganize inner workings of the institution, forming groups with an administrator in each group, thus freeing up the other colleagues to concentrate on work in their area of folklore. Both Miklós names three types of people that participate in ‘the movement’: there are the researchers; the performers – the dancers and musicians that perform folk material that has been collected by the researchers; and the organizers. He intends

to encourage cooperation between other folklore organizations. By Csinta Samu.

Page 37 Conversation with ethnographic researcher Törő Balázs on his project documenting fences and gates of Lake Balaton summer homes built in the 1960s and 1970s. For the most part these gates and fences were made by local craftsmen or the owners themselves. Törő Balázs is a native of Balatonakali on the northern shore of Lake Balaton. He works at the Laczkó Dezső Museum in Veszprém. There is an exhibition of photographs from his fence/gate project in the waiting room of the Révfülpöly train station. The exhibit opened on October 1st, 2021. Interview by Grozdits Károly.

Page 45 Food and Tradition – Christmas dinner in the Austro-Hungarian Monarchy. In the Carpathian Basin Christmas is December 24th. This study summarizes December 24th eating habits of the various ethnic groups that inhabited this region at the end of the 19th century. December 24th was a day of fasting – which meant that meat was not consumed until return from December 24th’s midnight mass. Described here are Christmas meals of: Hungarians, Christmas in the Nyitra Region (today in Slovakia), a middle class family in Eastern Hungary, the Slovaks, Ruthenians (Transcarpathia), Bulgarians and Serbs from the Bánság Region in Southern Hungary, Croats, Slovenians, Austrians and Germans. There are recipes for various Christmas breads, bean soups, cabbage soup, roast turkey. By Ethnographer Juhász Katalin.

Sue Foy

folkMAGazin

2021/6, XXVIII. évfolyam, 6. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán

Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felölös szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gósi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Levél cím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tanchaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Országos terjesztés: Lapker Zrt.

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB

11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: A roma kultúra család-, közösség- és gyermekközpontúsága, valamint az anyaság szakralitása köszön vissza a „Körforgásban: Romani Design” című kiállításban (Ráth György-villa – fotó: Szalontai Zoltán)

VERSMONDÓK
KÖNYVTÁRA

ANDRÁSFALVY BERTALAN

Mátyás és a Török basa

Mesegyűjtések 1950-1963

20218

2021/6 • XXVIII. évf. 6. szám

FOLK MAGAZIN

nka

Nemzeti Kulturális Alap